

Tekijänoikeudet opetustoiminnassa

Selvitys käyttöluvien ja tekijänoikeuden
rajoitusten toimivuudesta opetuksessa

Tekijänoikeudet opetustoiminnassa

Selvitys käyttöluvien ja tekijänoikeuden
rajoitusten toimivuudesta opetuksessa

Julkaisija: Opetushallitus ja Kopiosto 2025
Ulkoasu ja taitto: Teppo Jäntti / Osk Komeetta
Kannen kuvat: iStock
Paino: Suomen Uusiokuori Oy

Tekijänoikeudet opetustoiminnassa

Selvitys käyttöluvien ja tekijänoikeuden
rajoitusten toimivuudesta opetuksessa

Sisältö

7	Tiivistelmä
10	Sammanfattning
14	1. SELVITYKSEN TAUSTA JA TAVOITTEET
14	1.1. Opetusta koskevat muutokset tekijänoikeuslaissa
17	2. SELVITYKSEN TOTEUTUS
19	3. VASTAAJIEN TAUSTATIEDOT
24	4. KÄYTTÖLUVAT
25	4.1. Kopiointilupa
25	4.2. Tv-ohjelmien käyttöluva
26	4.3. Elokuvalisenssi, Koulukino Suoratoisto -palvelu ja näytelmien esittämislupa
27	4.3.1. Elokuvalisenssi ja Koulukino Suoratoisto -palvelu
27	4.3.2. Näytelmien esittämislupa
28	4.4. Musiikin esittämisluvat

30	5. OPPILAITOSTEN KÄYTTÖLUIPIEN JA RAJOITUSTEN TUNNETTUUS
30	5.1. Opetuksen havainnollistaminen
31	5.1.1. Säännöksen ymmärrettävyyteen vaikuttavat tekijät
37	5.1.2. Verkkovideoiden esittäminen ja opetuksen havainnollistaminen
37	5.2. Teosten vapaa esittämisoikeus
38	5.3. Käyttölupien tunnettuus
40	5.3.1. Käyttölupien tunnettuus ja opetuksen havainnollistaminen
42	6. OPETUKSEEN SAATAVILLA OLEVAT KÄYTTÖLUVAT – OPETUSTOIMINNAN TARPEET
43	6.1. Kopiointilupa
45	6.2. Tv-ohjelmien käyttöluva
47	6.3. Elokuvalisenssi
50	6.4. Musiikin esittämisluvat

54 **7. TEKIJÄNOIKEUSOSAAMINEN JA TEKIJÄN-
OIKEUDELLISET HAASTEET OPETUKSESSA**

54 7.1 Tekijänoikeudelliset haasteet opetustyössä

61 7.1.1. Teosten käyttömahdollisuudet ja tekijänoikeudellisten
haasteiden väheneminen suhteessa lainmuutokseen

62 7.2. Tekijänoikeuskoulutus

64 7.2.1. Tekijänoikeudelliset haasteet opetustyössä
suhteessa tekijänoikeuskoulutukseen

67 **8. OPETTAJIEN ITSE TEKEMÄ OPETUSMATERIAALI**

67 8.1. Yhteiset käytänteet itse tehdyn materiaalin jakamiseen

72 8.2. Opettajan itse tekemän materiaalin
tekijänoikeuksista sopiminen

75 8.3 Opettajan itse tekemän materiaalin
tekijänoikeuksiin liittyvät haasteet

80 **9. TEKIJÄNOIKEUSOSAAMINEN
JA TIETO KÄYTTÖLUVISTA**

80 9.1. Tiedonsaanti tekijänoikeuksista ja käyttöluvista
– nykyiset kanavat

81 9.2. Tiedonsaanti tekijänoikeuksista ja käyttöluvista
– toivotut kanavat

85 **10. JOHTOPÄÄTÖKSET**

89 **LIITE 1 – VERKKOKYSELYN KYSELYLOMAKE**

95 **LIITE 2 – HAASTATTELURUNKO**

Opetushallitus ja Kopiosto selvittivät keväällä 2024 sopimuslisenssi- ja muiden käyttöluvien sekä niitä täydentävän opetuksen havainnollistamista koskevan säännöksen toimivuutta opettajien ja muiden opetusta antavien henkilöiden sekä oppilaitosten ja korkeakoulujen näkökulmasta. Selvityksessä kartoitettiin rajoitussäännösten ja käyttöluvien toimivuuden lisäksi myös muita mahdollisia tekijänoikeudellisia haasteita opetustoiminnassa.

Vuoden 2023 tekijänoikeuslain osittaisuudistuksen yhteydessä tekijänoikeuslakiin tehtiin useampia opetus toimintaa koskevia lisäyksiä ja muutoksia, jotka mahdollistavat aiempaa kattavammin erilaisten sisältöjen käytön opetuksessa. Tekijänoikeuslakiin lisättiin uudet rajoitussäännökset koskien tekstin- ja tiedonlouhintaa (TekL 13 b §) sekä opetuksen havainnollistamista (TekL 14 a §). Vuoden 2023 alussa laajennettiin myös useita oppilaitosten käyttöluvia. Tv-ohjelmien käyttöluvan piiriin tuli uusia kanavia, suoratoistopalveluita ja ulkomaisia elokuvia koskenut Elokuvalisenssi ja kotimaisten elokuvien esittämislupa yhdistettiin. Yhdistetty Elokuvalisenssi kattaa laajan repertuaarin sekä kotimaisia että ulkomaisia elokuvia. Myös oppilaitosten kopiointiluvan sisältöä parannettiin ja ehtoja selkeytettiin.

Selvitys osoittaa, että uudet tekijänoikeuslain opetusta koskevat rajoitussäännökset sekä opetukseen saatavilla olevat käyttöluvut koetaan pääosin toimivina. Selvityksessä havaitut tulkinnalliset haasteet koskien lainmuutosta ja käyttöluvia liittyivät tosiasiallisesti puutteelliseen tietoon lainmuutoksesta, käyttöluvista tai niiden sisällöstä.

Lainmuutoksen koettiin kokonaisuutena helpottaneen teosten käyttöä opetuksessa sekä vähentäneen opetustyössä vuosina 2015 ja 2018 toteutetuissa selvityksissä esille nousseita tekijänoikeudellisia haasteita. Tekijänoikeuslain 14 a §:n sanamuoto ymmärretään lähtökohtaisesti lainsäätäjän tarkoittamalla tavalla ja haasteet säännöksen tulkinnassa liittyvät tosiasiallisesti puutteelliseen tiedonsaantiin. Lainsäädäntö ja päivitetty käyttöluvut vastaavat yhdessä hyvin opetuksen tarpeita tekijänoikeudella suojattua aineistoa opetuksessa käyttävien näkökulmasta. Valtaosa selvitykseen osallistuneiden kohtaamista haasteista koskivat sellaisia teosten käyttötilanteita, jotka jo sisältyvät nykyisiin käyttölupiin tai opetuksen havainnollistamista koskevaan uuteen rajoitussäännökseen. Tällaisia olivat esimerkiksi kuvien käyttö opettajan itse laatimassa materiaalissa tai oppijoiden projektitöissä, jotka ovat sallittua oppilaitosten kopiointiluvalla, sekä mainosvideoiden esittäminen opetuksessa, joka on mahdollista opetuksen havainnollistamiseksi uuden rajoitussäännöksen mukaisesti (14 a §).

Selvitys osoittaa, että tosiasiallisesti suurin haaste on tiedonpuute sekä lainsäädännön että käyttöluvien sisällöstä. Siten tekijänoikeuksista ja opetukseen saatavilla olevista käyttöluvista tiedottamista tulisi edelleen tehostaa yhteistyössä oppilaitosten ja tekijänoikeusjärjestöjen sekä muiden luvantarjoajien kanssa.

Osa selvityksessä esiin tulleista haasteista oli sellaisia, joihin ei voida puuttua lainsäädännöllisin keinoin, koska kyse on sopimussuhteesta käyttäjän ja palvelun-

tarjoajan välillä. Näiden osalta korostuivat musiikin suoratoistopalveluiden erityisesti Spotifyn, käyttö opetuksessa. Markkinoilla on kuitenkin tarjolla myös sellaisia musiikin suoratoistopalveluita, joita on sallittua käyttää opetuksessa. Vastaavasti elokuvien esittämisen osalta haasteena koettiin se, ettei lupaa ole hankittu oppilaitoksille keskiteysti, eikä kaikilla oppilaitoksilla ole taloudellisia resursseja hankkia tarvittavaa lupaa.

Selvityksen mukaan oppilaitoksissa esiintyy hyvin vähän yhdessä sovittuja käytänteitä koskien opettajan itse laatiman materiaalin jakamista muiden opettajien tai oppilaitoksen käyttöön, eikä opettajan itse laatiman materiaalin tekijänoikeuksista yleensä sovita työnantajan kanssa. Toisaalta juuri puutteelliset käytännöt ja sopimuskäytäntö ovat selvityksen mukaan suurin syy tekijänoikeudellisten haasteiden kohtaamiselle opettajien omien tekijänoikeuksien osalta, ja valtaosa selvitykseen osallistuneista toivoi selkeitä ja yhdessä sovittuja käytänteitä materiaalin jakamiseen kollegoiden kesken. Opettajan itse laatiman materiaalin jakamista koskevat haasteet liittyvät esimerkiksi sallittuihin tapoihin käyttää kollegoiden luomaa opetusmateriaalia, opettajan laatiman materiaalin luvattomaan jakamiseen sekä kysymykseen työsuhteen aikana ja työajalla valmistetun materiaalin tekijänoikeuksista. Useat nostivat tekijänoikeudellisena haasteena esille myös sen, että opettajat eivät lähtökohtaisesti saa korvausta materiaalsuostamisesta muiden opettajien ja/tai työnantajansa käyttöön. Selvitykseen osallistuneet toivoivat, että

mikäli oppilaitos edellyttää tai toivoo opettajan jakavan materiaaliaan, tulisi tästä sopia erikseen ja maksaa asianmukainen korvaus.

Selvitykseen vastanneet toivovat tekijänoikeuksien ja käyttöluvien tiedottamisen tehostamista erityisesti omissa oppilaitoksissaan sekä nykyistä selkeämpiä yhdessä sovittuja käytänteitä koskien opettajan itse laatimia materiaaleja ja opettajan tekijänoikeuksia. Yhtenä ratkaisuna tekijänoikeuksien ja käyttöluvien tiedottamisen ja tekijänoikeusosaamisen lisäämiseen selvityksessä nousi esiin kaikille opettajille ja varhaiskasvattajille säännöllisen tekijänoikeuskurssin suorittaminen.

Våren 2024 utredde Utbildningsstyrelsen och Kopiosto funktionen för bestämmelsen beträffande avtalslicenser och andra användningslicenser samt undervisningen som kompletterar dem ur perspektivet för lärare och annan undervisningspersonal samt läroanstalter och högskolor. I utredningen kartlades förutom begränsningsbestämmelsernas och användningslicensernas funktion, även andra potentiella upphovsrättsliga utmaningar inom undervisningsverksamheten.

I samband med den partiella reformen av upphovsrättslagen 2023 gjordes flera tillägg och ändringar i upphovsrättslagen som på bredare basis än tidigare möjliggör användning av olika typer av innehåll inom undervisning. I upphovsrättslagen lade man till nya begränsningsbestämmelser beträffande text- och datautvinning (Upphovsrättslagen 13 b §) samt åskådliggörande av undervisningen (Upphovsrättslagen 14 a §). I början av 2023 utökades även användningslicenserna för flera läroanstalter. Användningslicensen för TV-program utökades med fler kanaler, streamingtjänster, och Filmlicens, som gäller utländska filmer, och visningslicensen för inhemska filmer kombinerades. Den kombinerade Filmlicensen gäller en omfattande repertoar av både inhemska och utländska filmer. Även innehållet i läroanstalternas kopieringslicens förbättrades och dess villkor förtydligades.

Utredningen visar att de nya begränsningsbestämmelserna i upphovsrättslagen gällande undervisning samt de för undervisning tillgängliga användningslicenserna upplevs i huvudsak fungerande. De i utredningen observera-

de tolkningsmässiga utmaningarna gällande lagändringen och användningslicenserna var i verkligheten förknippade med bristfällig information om lagändringen, användningslicenserna eller innehållet i dessa.

Lagändringen upplevdes som helhet ha underlättat användningen av verken i undervisningen samt minskat de upphovsrättsliga utmaningarna i undervisningsarbetet, som framkom i utredningar genomförda 2015 och 2018. Ordalydelsen i § 14 a uppfattas i princip på det sätt som lagstiftaren avser och utmaningarna med tolkningen av bestämmelsen är i verkligheten förknippade med bristfällig tillgång till information. Lagstiftningen och de uppdaterade användningslicenserna svarar tillsammans väl på undervisningens behov ur perspektivet för dem som i sin undervisning använder upphovsrättskyddat material. Majoriteten av de utmaningar som deltagare i utredningen stötte på gällde sådana användningssituationer med verken som redan ingår i nuvarande användningslicenser eller den nya begränsningsbestämmelsen gällande åskådliggörande av undervisning. Exempel på dessa är användning av bilder i material som läraren själv har skapat eller i elevernas projektarbeten, som är tillåtna med kopieringslicensen för läroanstalter, samt förevisande av reklamvideor i undervisningen, som är möjligt i enlighet med den nya begränsningsbestämmelsen gällande åskådliggörande av undervisning (§ 14 a).

Utredningen visar att den största utmaningen i verkligheten är brist på information om innehållet i både lagrummet och användningslicenserna. Således bör infor-

meringen om upphovsrätt och användningslicenser tillgängliga för undervisning effektiviseras ytterligare i samarbete med läroanstalter och upphovsrättsorganisationer samt andra som tillhandahåller licenser.

En del av utmaningarna som framkom i utredningen var sådana som man inte kan ingripa i genom lagstiftning, eftersom det är fråga om ett avtalsförhållande mellan användaren och serviceleverantören. Beträffande dessa betonades användningen av streamingtjänster för musik, i synnerhet Spotify. På marknaden finns dock sådana streamingtjänster för musik som det är tillåtet att använda i undervisningen. Gällande förevisning av filmer upplevde man på motsvarande sätt att licensen inte har skaffats centraliserat till läroanstalterna och att alla läroanstalter inte har de ekonomiska resurserna för att skaffa den nödvändiga licensen.

Enligt utredningen förekommer det vid läroanstalterna väldigt lite gemensamt överenskommen praxis gällande delning av material som lärare har skapat själv för användning av andra lärare eller läroanstalten. Dessutom avtalas det vanligen inte med arbetsgivaren om upphovsrätt gällande material som lärare själva har skapat. Å andra sidan är det enligt utredningen just bristfällig praxis och avtalspraxis som är den främsta orsaken till upphovsrättsliga utmaningar för lärarnas egna upphovsrätter, och majoriteten av deltagarna i utredningen önskade tydliga och gemensamt överenskomna praxis för att dela material mellan kollegor. Utmaningar kring delning av material skapat av läraren själv förknippas till exempel med tillåtna sätt att använda undervisningsmaterial som skapats av kollegor,

obehörig delning av material skapat av läraren samt frågan om upphovsrätt till material som skapats under anställning och arbetstid. En annan upphovsrättslig utmaning som togs upp av flera deltagare var det faktum att lärare i princip inte får någon ersättning för att göra sitt material tillgängligt för andra lärare och/eller arbetsgivaren. Deltagarna i utredningen framförde önskemål om att om institutionen kräver eller önskar att läraren ska dela med sig av sitt material, ska detta avtalas separat och lämplig ersättning ska betalas.

Deltagarna i utredningen efterlyser effektivare informering om upphovsrätt och licensiering, särskilt på sina egna läroanstalter, och tydligare överenskomna metoder för material skapat av lärare och lärares upphovsrätt. En lösning för att öka medvetenheten och kunskapen om upphovsrätt och användningslicenserna, som framkom i utredningen, var att införa en regelbunden kurs i upphovsrätt för alla lärare och förskolepedagoger.

Selvityksen tausta ja tavoitteet

Kopiosto ja Opetushallitus yhteistyössä opetus- ja kulttuuriministeriön kanssa toteuttivat kevään 2024 aikana selvityksen, jolla kartoitettiin opettajien, opetustoimintaan osallistuvien tutkijoiden sekä oppilaitosten edustajien kokemuksia uusien tekijänoikeuslain opetusta koskevien säännösten ja opetukseen saatavilla olevien käyttöilupien toimivuudesta.

Selvityksen tavoitteena oli kerätä tietoa opetusta koskevien sopimussisenssi- ja muiden käyttöilupien sekä niitä täydentävän opetuksen havainnollistamista koskevan säännöksen toimivuudesta tekijänoikeudella suojattua aineistoa opetuksessa käyttävien eli opettajien ja muiden opetusta antavien henkilöiden sekä oppilaitosten näkökulmasta. Lisäksi selvityksen tavoitteena oli kartoittaa muita mahdollisia tekijänoikeudellisia haasteita opetustoiminnassa.

1.1. OPETUSTA KOSKEVAT MUUTOKSET TEKIJÄNOIKEUSLAISSA

Tekijänoikeuslain lähtökohtana on, että teosten ja muiden suojan kohteiden käyttämiseen tulee olla oikeudenhaltijan lupa. Luvanvaraisella käytöllä tarkoitetaan kappaleen val-

mistamista eli kopiointia ja yleisön saataville saattamista eli julkista näyttämistä, julkista esittämistä, yleisölle välittämistä ja kappaleiden levittämistä. Tekijänoikeuslain 2 jaksossa on kuitenkin säädetty tekijänoikeuden rajoitussäännöksistä, jotka mahdollistavat teosten tai niiden osien käyttämisen ilman oikeudenhaltijan lupaa tietyin edellytyksin, sekä sopimussisenssisäännöksistä.

Tällaisia opetusta ja/tai tutkimusta koskevia rajoitussäännöksiä ovat esimerkiksi teosten näyttämistä (TekL 20 §), julkista esittämistä (TekL 21 §) sekä siteeraamista (TekL 22 ja 25.1 §) koskevat säännökset. Julkista esittämistä koskeva ns. opetuspoikkeussäännös (TekL 21 §) ei koske elokuva- ja näytelmäteoksia. Tekijänoikeuslain tarkoittamia elokuvateoksia ovat elokuvien lisäksi myös esimerkiksi tv-ohjelmat ja verkkovideot.

Vuoden 2023 tekijänoikeuslain osittaisuudistuksen yhteydessä tekijänoikeuslakiin tehtiin useampia opetustoimintaa koskevia lisäyksiä ja muutoksia, jotka mahdollistavat aiempaa kattavammin erilaisten sisältöjen käytön opetuksessa. Tekijänoikeuslakiin lisättiin uudet rajoitussäännökset koskien tekstin- ja tiedonlouhintaa (TekL 13 b §) sekä opetuksen havainnollistamista (TekL 14 a §).

Tekijänoikeuslaki sisältää myös säännöksiä, jotka mahdollistavat kattavien ja oikeusvarmojen käyttöluvien myöntämisen opetus- ja tutkimustoimintaan sopimuslissenssin nojalla. Opetusta koskevia sopimuslissenssisäännöksiä ovat valokopiointia (TekL 13 §) ja opetusta ja tieteellistä tutkimusta (TekL 14.1 §) koskevat säännökset. Tekijänoikeuslain osittaisuudistuksen yhteydessä myös opetus- ja tutkimustoimintaa koskevaa sopimuslissenssisäännöstä (TekL 14 §) laajennettiin kattamaan kaikenlainen teosten saataville saattaminen opetus- ja tutkimustoiminnassa. Vuoden 2023 alussa laajennettiin myös useita oppilaitosten käyttöluvia. Tv-ohjelmien käyttöluvan piiriin tuli uusia kanavia, suoratoistopalveluita ja ulkomaisia elokuvia koskenut Elokuvalisenssi ja kotimaisten elokuvien esittämislupa yhdistettiin ja jatkossa Elokuvalisenssi kattaa laajan repertuaarin sekä kotimaisia että ulkomaisia elokuvia. Myös oppilaitosten kopiointiluvan sisältöä parannettiin ja ehtoja selkeytettiin.

Opetuksen havainnollistamista koskevan rajoitussäännöksen (TekL 14 a §) tarkoitus on kattaa sellaiset teoksen käyttötavat ja -tilanteet, jotka ovat tarpeen opetustoimintaa varten, mutta joita koskevia käyttöluvia ei ole tarjolla lainkaan tai käyttöluvat eivät ole helposti saatavissa. Jos opetustoiminnassa tarpeelliseen teoksen käyttöön ei ole lainkaan tarjolla tai helposti saatavilla sopimuslissenssiä tai muuta käyttöilupaa, saa julkistetun teoksen saattaa opetustoiminnassa yleisön saataviin ja siitä saa opetustoiminnassa valmistaa kappaleita opetuksen havainnollistamiseen.

Tekijänoikeuslain esitöiden (HE 43/2022) mukaan opetuksen havainnollistaminen tarkoittaa teoksen osien tai otteiden käyttöä opetuksen tukemista, rikastuttamista tai täydentämistä varten. Siten opetuksen havainnollistaminen muistuttaa pitkälti siteeraamista. Opetuksen havainnollistamista ei puolestaan ole esimerkiksi se, että opetusaineiston hankkiminen korvataan kopioimalla opetusaineisto. Teoksen käytön tulee tapahtua tietyille rajatulle henkilöpiirille tarkoitettussa tilanteessa tai suojatussa sähköisessä ympäristössä. Opetuksen havainnollistamista koskeva rajoitussäännös ei koske ansiotarkoituksessa tapahtuvaa opetusta.¹

Tekijänoikeuslain esitöissä (HE 42/2022) on pidetty lähtökohtana, että opettajien ei tulisi itse joutua arvioimaan, onko käyttöluvia saatavilla vai ei. Lupien saatavuudesta ja sisällöstä tiedottaminen on tekijänoikeusjärjestöjen ja oppilaitosten vastuulla.

Edellä kuvatut lähtökohdat huomioiden selvityksessä tarkasteltiin sekä tekijänoikeuslain uusien opetusta koskevien rajoitussäännösten että opetukseen saatavilla olevien käyttöluvien toimivuutta.

¹ HE 43/2022 vp., s. 81–83.

Selvityksen toteutus

Selvitys toteutettiin kahdessa vaiheessa sisältäen verkkokyselyn ja haastattelut. Selvitys aloitettiin opetushenkilökunnalle suunnatulla verkkokyselyllä, joka oli avoinna 18.1.–4.2.2024. Verkkokyselyyn lähetettiin kutsu sähköpostilla OAJ:n, Professoriliiton ja Tieteentekijöiden jäsenille sekä Kopioston tutkimuspaneelin jäsenille.² Lisäksi verkkokyselyn linkkiä jaettiin opetusalan sosiaalisen median verkostoissa. Verkkokyselyyn vastasi yhteensä 677 henkilöä. Verkkokyselyn kysymykset ovat tämän raportin liitteenä. Selvityksen seuraavana vaiheena haastateltiin opettajia ja oppilaitosten edustajia maalis–huhtikuun 2024 aikana. Puolistrukturoidut haastattelut toteutettiin etäyhteyksin Teamsin välityksellä, ja kukin haastattelu kesti noin 30–45 minuuttia. Haastatteluun osallistui yhteensä 24 henkilöä. Haastatteluun kutsutut valikoitiin siten, että he edustivat mahdollisimman laajasti eri oppilaitosasteita, kertyneitä työskentelyvuosia sekä maantieteellisiä alueita. Oppilaitosten edustajat eivät vastanneet verkkokyselyyn. Haastattelujen runko on tämän raportin liitteenä 2.

² Kopioston tutkimuspaneeli on muodostettu vapaaehtoisista jäsenistä. Tutkimuspaneeliin voi liittyä ilmoittautumalla Kopiostoon esimerkiksi Kopioston toteuttamien kopiointi- ja teosten käyttötutkimusten yhteydessä.

Vastaajien taustatiedot

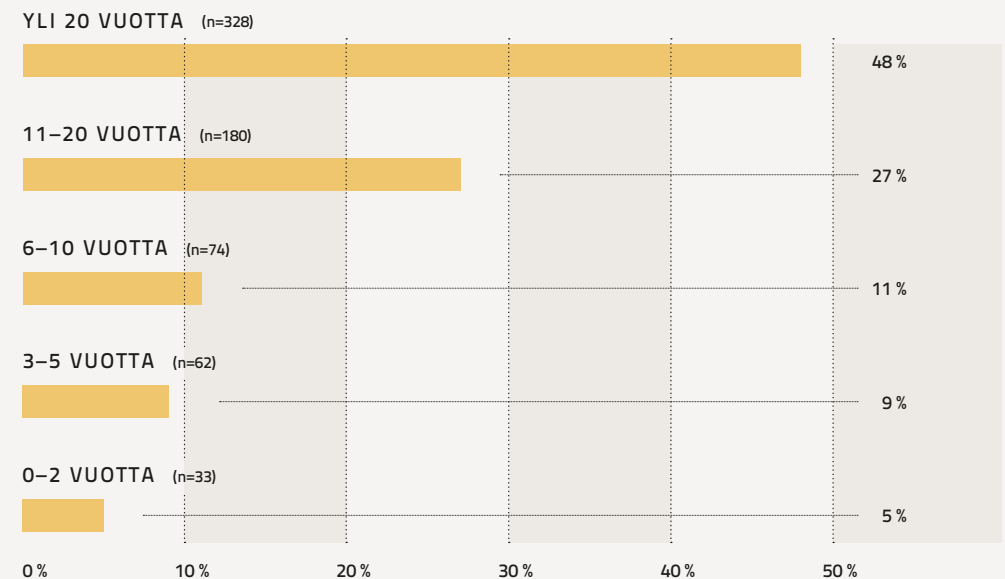
Kuva 1. Kuinka kauan olet toiminut opettajana / tehnyt opetustyötä?

Verkkokyselyn alussa vastaajia pyydettiin kertomaan, kuinka kauan he ovat toimineet opettajina tai tehneet opetustyötä. Kuva 1 osoittaa, että lähes puolet (48 %) vastaajista oli toiminut opettajina tai tehnyt opetustyötä yli 20 vuotta. Pienimpään vastaajaryhmään kuuluneet (5 %) olivat työskennelleet 0–2 vuotta.

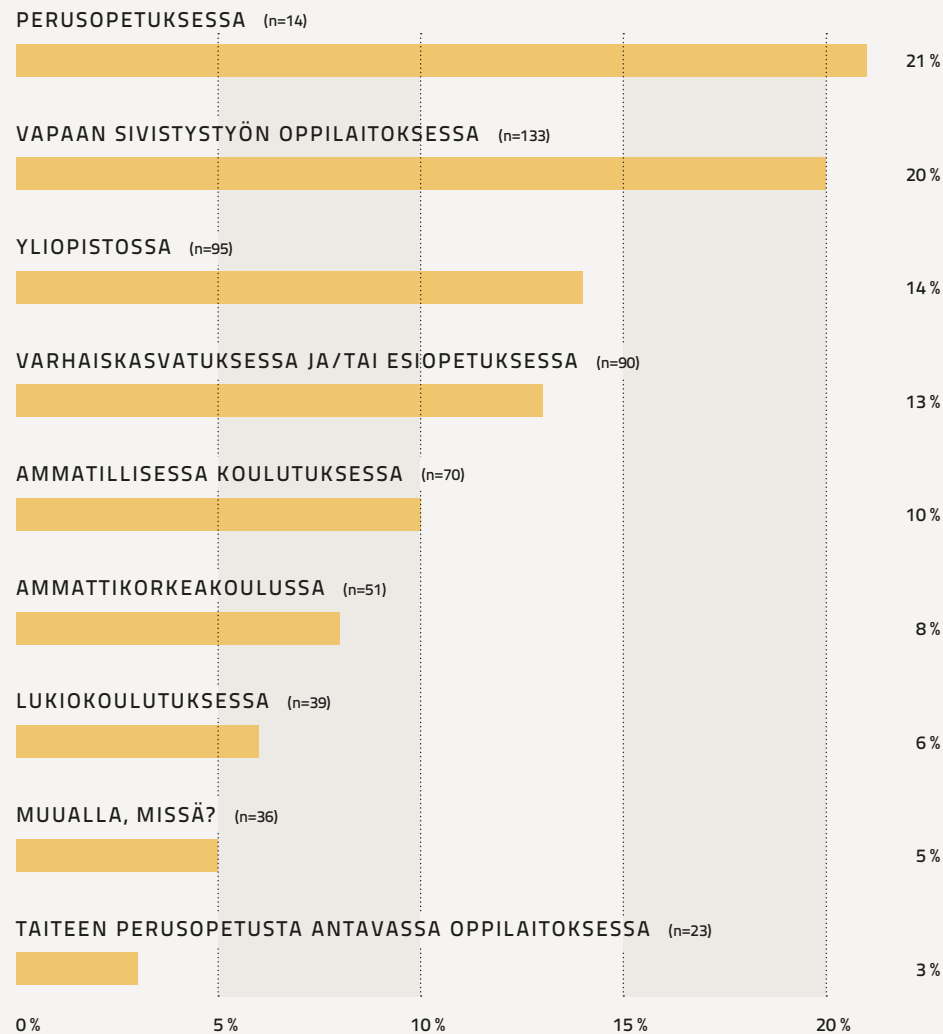
Suurin osa verkkokyselyn vastaajista (21 %) opetti perusopetuksessa. Toiseksi suurin vastaajaryhmä (20 %) oli vapaan sivistystyön oppilaitoksissa opettavat.

Perusopetuksessa opettavilta vastaajilta kysyttiin lisäksi, toimivatko he aineenopettajina, luokanopettajina vai jossakin muussa asemassa. Yli kaksi kolmasosaa (73 %) vastaajista toimi joko aineen- tai luokanopettajana, aineenopettajien muodostaen suurimman ryhmän. ”Muu, mikä?” -vaihtoehdon valinneet vastaajat toimivat seuraavissa tehtävissä: erityisopettaja, erityisluokanopettaja, rehtori, sijaisopettaja, koulunkäynninohjaaja, koulusihteeri, ammatillinen opettaja ja opinto-ohjaaja. Osa kyseisen vaihtoehdon valinneista ilmoitti toimivansa samanaikaisesti sekä luokan- että aineenopettajana. (Kuva 3, s. 21)

Vastaajien jakautuminen työvuosittain

Vastaajien jakautuminen koulutusasteittain

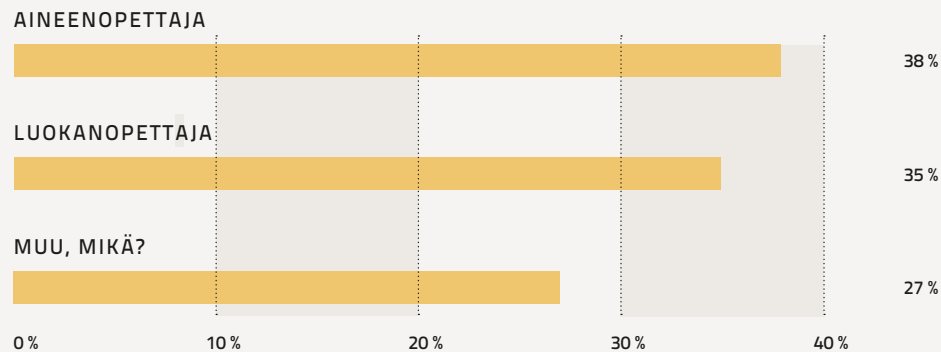
Lukiokoulutuksessa opettavilta vastaajilta kysyttiin opetettavaa ainetta. Ammatillisessa koulutuksessa, ammattikorkeakoulussa tai yliopistossa opettavilta vastaajilta kysyttiin, millä koulutusallalla he opettavat.

Lukiossa opettavista vastaajista suurimman ryhmän (24 %) muodostivat matematiikan ja luonnontieteiden aineenopettajat. Vajaa puolet vastaajista (yhteensä 41 %) opetti äidinkieltä ja kirjallisuutta (18 %) tai muita eli vieraita kieliä (23 %). Muita opintoja koskeissa vastauksissa (7%) oli esimerkiksi opinto- ja oppilaanohjaus, suomi toisena kielenä sekä koulusihteeri. (Kuva 4)

Vajaa puolet ammattioppilaitosten ja korkeakoulujen vastaajista (yhteensä 43 %) työskenteli tekniikan ja liikenteen sekä yhteiskuntatieteiden, liiketalouden ja hallinnon aloilla. Muut alat (16 %) sisälsivät eniten yhteisten oppiaineiden opettajia tekniikan, liiketalouden, sote-, hius- ja kauneus-, matkailu- ja ravintola-alalla sekä tekniikan, kulttuurin, palvelun ja luonnon koulutusaloilla. Muut alat sisälsivät myös oppisopimuskoulutuksen, tekstiili- ja muotialan, teologian, yleissivistävät opinnot sekä valmentavan koulutuksen opettajia. Vähiten vastaajia työskenteli luonnonvara- ja ympäristöalan (6 %) sekä humanistisen ja kasvatusalan (6 %) opettajina. (Kuva 5, s. 22)

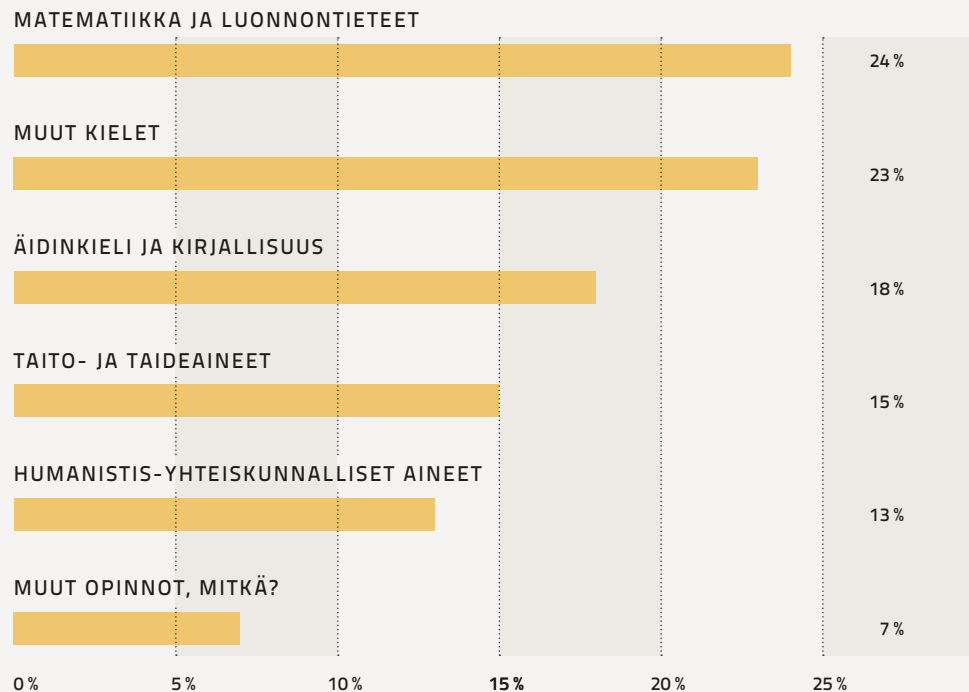
Kuva 2. Millä koulutusasteella opetat?

Peruskoulussa opettavien vastaajien jakautuminen aseman mukaan

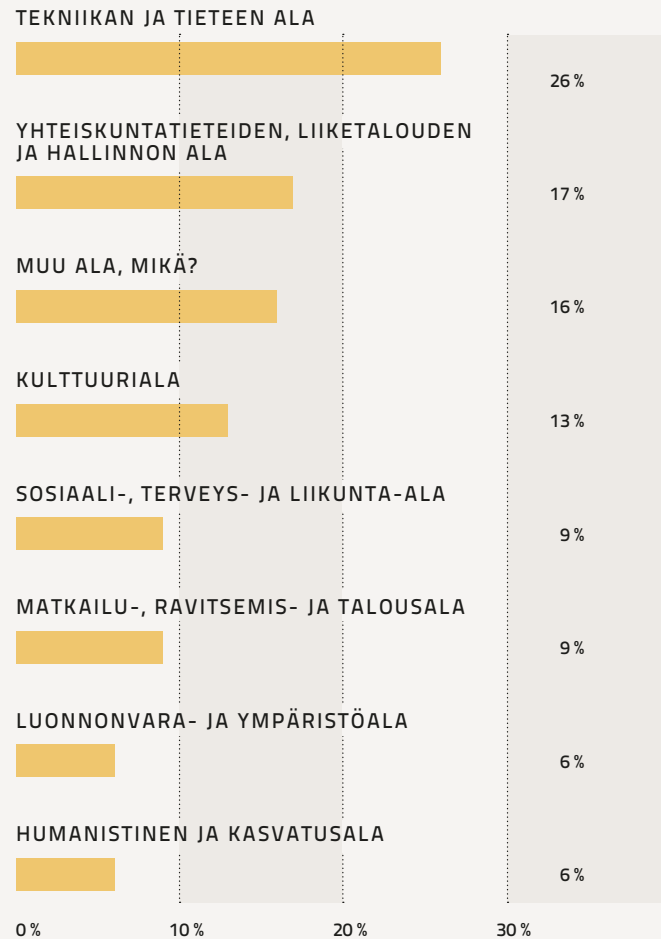
Kuva 3. Oletko luokanopettaja / aineenopettaja / muu, mikä?

Lukiassa opettavien vastaajien jakautuminen oppiaineen mukaan

Kuva 4. Mitä oppiainetta opetat? Lukiokoulutus.

Ammatillisessa oppilaitoksessa tai korkeakoulussa opettavien vastaajien jakautuminen koulutusalan mukaan

Kuva 5. Millä koulutusallalla opetat?

Ammatillinen koulutus, ammattikorkeakoulut ja yliopistot.

Käyttöluvat

Tekijänoikeuslain 14a § sallii opetuksen havainnollistamisen. Jos opetustoiminnan kattavaa sopimuslisenssiä tai muuta käyttö lupaa ei ole lainkaan tai helposti saatavilla, saa julkistettua teosta käyttää opetuksen havainnollistamiseksi tietyille rajatulle henkilöpiirille tai suojatussa sähköisessä ympäristössä. Kyse on käyttö lupia täydentävästä rajoitussäännöksestä. Rajoituksen nojalla saa valmistaa kappaleita ja saattaa teoksen opetusryhmän saataville millä tahansa tavalla, esimerkiksi suljetussa oppimisympäristössä, joihin on rajattu pääsy vain sille opetusryhmälle, jolle opetus on tarkoitettu. Teoksia voidaan käyttää oppimistoiminnan tukemiseen, rikastuttamiseen tai täydentämiseen.

Tekijänoikeuslain 21 § sallii julkaistun teoksen esittämisen ei-ansiotarkoituksessa tapahtuvassa opetuksessa. Oppitunnilla saa esimerkiksi kuunnella ja soittaa musiikkia, lukea kirjoja ääneen, kuunnella radiota tai podcasteja. Lain opetuksessa sallima vapaa esitysoikeus tapahtuu läsnä olevalle yleisölle eli luokkatilanteessa. Etäopetuksessa tai muuten verkossa tapahtuvassa esittämisessä kyse on yleisölle välittämisestä, johon tarvitaan lupa myös opetuksessa. Vapaa esitysoikeus ei koske näytelmä- eikä elokuva-

teoksia. Elokuvateoksia ovat esimerkiksi tv-ohjelmat, elokuvat ja verkkovideot.

Opetustoiminnassa käytetään monipuolisesti tekijänoikeuslain suojaamia teoksia, kuten kirjoja, valokuvia, nuotteja, musiikkia, tutkimusraportteja ja muita julkaisuja. Tekijänoikeuslain rajoitussäännökset mahdollistavat tietyissä tilanteissa teosten käytön opetuksessa. Mikäli soveltuva rajoitussäännöstä ei ole, tulee suojatun aineiston käyttöön saada tekijänoikeuden haltijan lupa.

Tekijänoikeuslain sopimuslisenssisäännökset³ mahdollistavat sen, että opetus- ja kulttuuriministeriön hyväksymän tekijänoikeusjärjestön myöntämä käyttö lupa voi laissa säädetyissä tapauksissa kattaa muidenkin kuin sen edustamien tekijöiden teosten käytön, mikä sujuvoittaa teosten massakäyttötilanteita, esimerkiksi opetustoimintaa. Oppilaitoksille on olemassa useita tekijänoikeuslupia. Opetushallitus on hankkinut keskistetyksi Kopioston kopiointiluvan ja tv-ohjelmien käyttö luvan varhaiskasvatukseen, esi- ja perusopetukseen, maksuttomaan lukiokoulutukseen ja maksuttomaan ammatilliseen perustutkintoon johtavaan koulutukseen oppivelvollisuusikäisille sekä taiteen perusopetukseen niille oppilaitoksille, jotka saavat taiteen perusopetukseen valtionosuutta. Osan käyttö luvista oppilaitos voi hankkia esimerkiksi tekijänoikeusjärjestöltä tai muulta oikeudenhaltijoita edustavalta taholta. Tässä jaksossa esitellään pääpiirteittäin selvityksessä mukana olleet käyttö luvat.

³ TekL 13 ja 14 §.

4.1. KOPIOINTILUPA

Kopiosto myöntää kopiointilupia teosten ja painettujen julkaisujen osittaiseen kopiointiin. Kopiointilupa mahdollistaa tekijänoikeuden suojaamien teosten kopioinnin ja monipuolisen käytön opetus- ja tutkimustoiminnassa. Kopiointiluvat perustuvat oikeudenhaltijoilta saatuihin valtuuksiin, ulkomaisten tekijänoikeusjärjestöjen kanssa tehtyihin edustussopimuksiin sekä opetus- ja kulttuuriministeriön tekijänoikeuslain 26 §:n mukaiseen hyväksymispäätökseen.⁴

Luvalla on sallittua kopioida, tulostaa, skannata ja valokuvata artikkeleita, kuvia, nuotteja, laulun sanoja ja otteita julkaisuista sekä verkkosivuilta luvan sallimissa rajoissa. Kopioita saa liittää osaksi opettajan itse tekemää materiaalia, itse laatimaa koetta tai oppilaitoksen pääsykoetta sekä jakaa oppijoille lisämateriaalina. Kopioston kopiointiluvalla myös oppijat saavat kopioida kuvia ja otteita osaksi omia projekti- tai opintotöitään. Kopiointilupa ei koske tehtävä- ja vastauskirjoja, kustantajan digitaalista oppimateriaalia, audiovisuaalisia teoksia kuten videoita, eikä musiikkia. Kopiointilupa ei myöskään koske aineistoa, jonka kopiointi- ja käyttöoikeus perustuu Creative Commons -lisenssiin tai muuhun vastaavaan avoimeen lisenssiin tai käyttöoikeuteen.⁵

Opetushallitus on hankkinut kopiointiluvat varhaiskasvatukseen, esi- ja perusopetukseen, lukiokoulutukseen, maksuttomaan tutkimukseen johtavaan ammatilliseen peruskoulutukseen sekä valtionosuutta taiteen perusopetukseen saavien musiikkioppilaitosten ja muiden taiteen perusopetusta antavien oppilaitosten opetustoimintaan. Kaikki Suomen korkeakoulut ovat hankkineet Kopioston, Suomen yliopistojen rehtorineuvosto UNIFI ry:n ja Ammattikorkeakoulujen rehtorineuvosto Arene ry:n neuvotteleman kopiointiluvan. Kansalaisopistot, kansanopistot, kesäyliopistot ja muut vapaan sivistystyön oppilaitokset hankkivat kopiointiluvan suoraan Kopiostosta. Oppilaitokset ja koulutuksen järjestäjät hankkivat kopiointiluvan suoraan Kopiostosta myös sellaiseen maksulliseen tai muuhun koulutukseen, joka ei sisälly Opetushallituksen ja Kopioston väliseen sopimukseen, kuten esimerkiksi ammatillinen lisäkoulutus.⁶

4.2. TV-OHJELMIEN KÄYTTÖLUPA

Tv-ohjelmien käyttöluvalla opettajat sekä oppilaitoksen tai päiväkodin henkilökunta saavat käyttää opetuksessa kotimaisia ja ulkomaisia tv-ohjelmia sekä Yleisradion opetusohjelmia. Tv-ohjelmien käyttölupa sallii kotimaisten ja ulkomaisten tv-ohjelmien esittämisen ja tallentamisen

⁴ Saatavissa: Julkaisujen ja teosten kopiointi - Kopiosto. Viitattu 9.7.2024.
⁵ ks. Kopioston kopiointiluvat oppilaitoksille ja korkeakouluille. Saatavissa: kopiointiluvan-lupaehdot-oppilaitokset-1.pdf (kopiosto.fi) ja kopiointiluvan-lupaehdot-kekkakoulut.pdf (kopiosto.fi). Viitattu 9.7.2024.

⁶ Saatavissa: Julkaisujen ja teosten kopiointi - Kopiosto. Viitattu 9.7.2024.

seuraavilta kanavilta: Yle TV1, Yle TV2, Yle Teema ja Fem, MTV3, Nelonen, Jim, Liv ja Hero. Lisäksi lupa kattaa kotimaisten ja ulkomaisten tv-ohjelmien esittämisen Yle Areenasta, Elävästä arkistosta, maksuttomasta MTV Katsomosta ja maksuttomasta Ruutu-suoratoistopalvelusta. Ohjelmia ei kuitenkaan ole sallittua tallentaa näistä suoratoistopalveluista. Lupa ei kata elokuvateatteri- tai videolevityksessä olevia elokuvia.

Opetushallitus on hankkinut Kopiostolta, lähettäjä-yhtiöiltä ja elokuvatuottajia edustavalta Audiovisual Producers Finland APFI:lta luvat tv- ja radio-ohjelmien tallentamiseen ja esittämiseen opetuksessa ja varhaiskasvatuksessa. Opetushallituksen hankkima lupa koskee varhaiskasvatusta, esi- ja perusopetusta, lukiokoulutusta, maksutonta ammatilliseen perustutkintoon johtavaa koulutusta sekä valtionosuutta taiteen perusopetukseen saavia taiteen perusopetusta antavia oppilaitoksia. Opetushallituksen sopimus kattaa sekä päiväkodeissa että perhepäivätoiminnassa annettavan varhaiskasvatuksen. Opetushallituksen hankkima lupa ei koske koulujen kerhotoimintaa eikä iltapäiväkerhotoimintaa.⁷

4.3. ELOKUVALISENSSI, KOULUKINO SUORATOISTO -PALVELU JA NÄYTELMIEN ESITTÄMISLUPA

Tekijänoikeuslain 21 § sallii julkaistujen teosten esittämisen ei-ansiotarkoituksessa tapahtuvan opetuksen yhteydessä, lukuun ottamatta näytelmä- ja elokuvateoksia. Siten näytelmä- ja elokuvateosten julkiseen esittämiseen tulee aina hankkia tekijänoikeuden haltijan lupa. Elokuvien esittämislupia ei ole hankittu keskitetysti, joten oppilaitokset itse vastaavat näiden lupien hankinnasta. Julkisena esittämisenä pidetään lähtökohtaisesti muuta kuin perhe- tai ystäväpiirissä tapahtuvaa kokonaisten elokuvien tai näytelmien taikka niiden osien esittämistä.

Elokuvien ja näytelmien esittämislupien hankintaa varten oppilaitoksille on olemassa erilaisia käyttölupia tarjoavia palveluita, joista Elokuvalisenssi⁸, Koulukinon Suoratoisto -palvelu⁹ ja Näytelmäkulman näytelmien esittämislupa¹⁰ sisältyivät selvityksen tarkasteluun.

⁷ Saatavissa: Tv-ohjelmien käyttö opetuksessa – Kopiosto. Viitattu 9.7.2024.

⁸ Saatavissa: Elokuvalisenssi.fi - Etusivu. Viitattu 10.7.2024.

⁹ Saatavissa: Koulukino - Suoratoistopalvelu. Viitattu 10.7.2024.

¹⁰ Saatavissa: Esitysoikeudet | Nordic Drama Corner. Viitattu 10.7.2024.

4.3.1. ELOKUVALISENSSI JA KOULUKINO SUORATOISTO -PALVELU

Edellä kohdassa 4.2 esitelty Opetushallituksen hankkima tv-ohjelmien käyttöluva ei kata elokuvateatteri- ja videolevityksessä olevia elokuvia. Elokuvien esittämiseen ei ole tällä hetkellä hankittu lupia keskitetysti, minkä vuoksi oppilaitokset vastaavat itse näiden elokuvien esittämistä varten tarvittavan luvan hankinnasta. Oppilaitokset tai kunnat voivat ostaa erillisen luvan elokuvien esittämiseen opetuksessa M&M Viihdepalvelusta tai Koulukino Suoratoisto -palvelun kautta.

M&M Viihdepalvelun ja Audiovisual Producers Finland APFI:n yhdessä tarjoama Elokuvalisenssin yhdistelmäluva kattaa tietyn repertuaarin sekä kotimaisia että ulkomaisia elokuvia. Elokuvalisenssi kattaa esitysluvan. Oppilaitoksen tai opettajan tulee hankkia tai lainata esitettävä elokuva erikseen.

Lisäksi oppilaitokset voivat hankkia Koulukino ry:n tuottaman Koulukino Suoratoisto -palvelun kautta esitysoikeudet palvelun sisältämiin lyhyt- ja dokumenttielokuviin. Koulukino Suoratoisto on laskutus pohjainen palvelu, johon rekisteröitymällä oppilaitos voi ostaa elokuvien katseluoikeuksia vastaavia krediittejä.

4.3.2. NÄYTELMIEN ESITTÄMISLUPA

Elokuvateosten ohella myös näytelmäteokset ovat edellä todetusti tekijänoikeuslain 21 §:n ulkopuolella. Näytelmän julkiseen esittämiseen oppilaitoksessa tulee siten aina hankkia tekijänoikeuden haltijan lupa. Tilaisuus, jossa on yleisöä ja johon kuka tahansa voi osallistua, on julkinen riippumatta siitä, kuinka moni saapuu paikalle tai peritäänkö tilaisuuteen pääsymaksu vai ei.

Edellä kohdassa 4.1 esitellyllä Kopioston kopiointiluvalla näytelmiä saa kopioida painetuista julkaisuista opetuskäyttöön kopiointiluvan ehtojen mukaisesti. Kopiointilupa ei kuitenkaan sisällä lupaa näytelmien julkiseen esittämiseen. Näytelmien esittämislupia oppilaitokset voivat hankkia Näytelmäkulmasta, joka edustaa teatteri- ja elokuva-alan agentuurina sekä suomalaisia että ulkomaisia draamatikkoja ja lukuisten prosaistien näyttämö- ja elokuvaoikeuksia. Oppilaitokset voivat etsiä tiedot sekä näytelmien tekijänoikeuden haltijoista että niitä edustavista tahoista esimerkiksi Näytelmät.fi-palvelusta¹¹.

¹¹ Saatavissa: Etusivu - naytelmat.fi. Viitattu 10.7.2024.

4.4. MUSIIKIN ESITTÄMISLUVAT

Tekijänoikeuslain 21 §:n niin sanottu opetuspoikkeus sallii edellä todetusti julkaistun teoksen esittämisen ei-ansiotarkoituksessa tapahtuvassa opetuksessa. Siten musiikkia saa esittää opetuksen yhteydessä ilman erillistä lupaa, esimerkiksi soittamalla musiikkia cd-levyltä, tietokoneelta tai mp3-soittimelta oppitunnilla tai soittamalla ja laulamalla musiikkia oppilaiden kanssa. Lain sallima vapaa esitysoikeus tapahtuu läsnä olevalle yleisölle luokkatilanteessa. Etäopetuksessa tai muuten verkossa tapahtuvassa esittämisessä kyse on yleisölle välittämisestä, johon tarvitaan lupa myös opetuksessa. Musiikin vapaa esitysoikeus ei koske koulun järjestämiä juhlia tai tapahtumia, joissa paikalla on opetuksen ulkopuolista yleisöä.

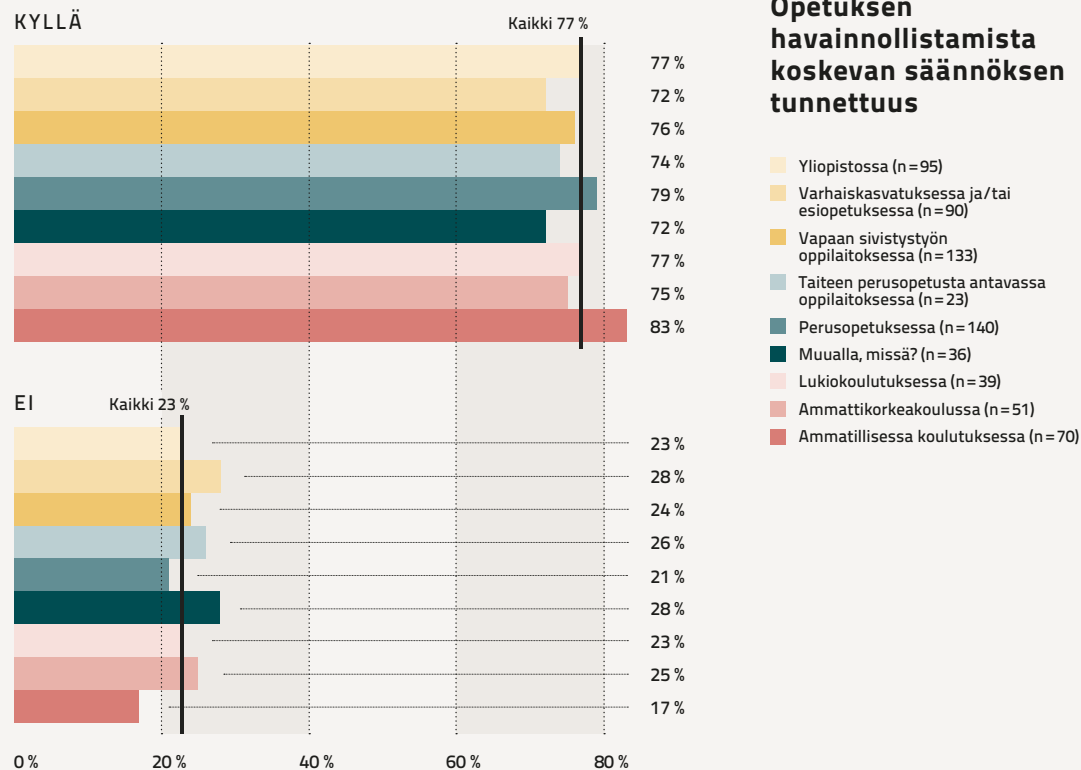
Nykyisin musiikkia kuunnellaan yhä enenevässä määrin erilaisten suoratoistopalveluiden kautta. Useimpien suoratoistopalveluiden, kuten Spotify ja Deezer, käyttöehdot kuitenkin rajaavat palvelun käytön ainoastaan henkilökohtaiseen käyttöön. Näin on esimerkiksi Spotify Free ja Premium -palveluissa, jolloin musiikin soittaminen ko. palveluista oppitunnilla on käyttöehtojen vastaista.

Tekijänoikeuslain sallimaa musiikin vapaata käyttöoikeutta täydentävät kuntien tekemät Teoston ja Gramexin kuntasopimukset sekä oppilaitosten Teostosta, Gramexista tai Musiikkiluvat.fi-palvelusta hankkimat musiikin käyttöluvat. Lähes kaikki kunnat ovat tehneet sopimuksen Teoston ja Gramexin kanssa musiikin esittämisestä tiettyjen kunnallisten toimintojen yhteydessä. Yksityiset oppilaitokset ja päiväkodit eivät kuulu kuntasopimukseen, joten niiden tulee hankkia musiikin käyttöön lupa tilanteen mukaan Musiikkiluvat.fi-palvelusta tai, jos opetuksessa esitetään vain elävää musiikkia, Teostosta.¹²

¹² Saatavissa: Musiikin ja nuottien käyttö - Kopiraattilan Koulu; Musiikki kunnan toiminnassa – Teosto ja Musiikkiluvat - Luvat taustamusiikin soittamiseen. Viitattu 10.7.2024.

Oppilaitosten käyttö lupien ja rajoitusten tunnettuus

Kuva 6. Tiesitkö, että teoksen osaa tai otetta ja lyhyen teoksen kokonaankin saa käyttää, esimerkiksi kopioida tai esittää, opetuksen havainnollistamiseen ilman tekijöiden lupaa, jos teoksen käyttöön ei ole lupaa helposti saatavilla?

5.1. OPETUKSEN HAVAINNOLLISTAMINEN

Verkkokyselyn vastaajista 77 % oli tietoisia uudesta opetuksen havainnollistamista koskevasta tekijänoikeuslain rajoitussäännöksestä (TekL 14 a §). Kuva 6 osoittaa, että ammatillisessa koulutuksessa työskentelevät vastaajat olivat parhaiten tietoisia lainmuutoksesta (83 %). Heikoin tietämys oli varhaiskasvatuksen ja esiopetuksen puolella työskentelevillä vastaajilla (72 %) sekä muualla työskentelevillä vastaajilla (72 %). Suurin osa muualla työskentelevistä vastaajista toimi kansalaisopistoissa. Muita vastauksia olivat omassa yrityksessä, yhdistyksessä, kotoutumiskoulutuksessa, yksityisopetuksessa ja eri järjestöjen tilaisuuksissa työskentely sekä erilaisten asiantuntijaluentojen pitäminen.

Tietämyksessä lainmuutoksesta ei kuitenkaan ollut huomattavaa eroa eri oppilaitosasteilla, ja kuvan 6 perusteella voidaan todeta, että opetuksen havainnollistamista koskevasta uudesta rajoitussäännöksestä oltiin keskimäärin hyvin tietoisia kaikilla oppilaitosasteilla.

Vastaajista 72 % kertoi tietävänsä, milloin teoksia saa käyttää opetuksen havainnollistamiseen. Kuitenkaan 5 % niistä vastaajista, jotka olivat tietoisia opetuksen havainnol-

listamista koskevasta lainmuutoksesta, eivät tieneet, milloin teoksia saa käyttää opetuksen havainnollistamiseen.

Ammatillisessa koulutuksessa työskentelevät vastaajat olivat parhaiten tietoisia myös siitä, milloin teoksia saa käyttää opetuksen havainnollistamiseen (80 %). Heikoin tietämys aiheesta oli lukiokoulutuksessa työskentelevillä vastaajilla (64 %).

5.1.1. SÄÄNNÖKSEN YMMÄRRETTÄVYYTEEN VAIKUTTAVAT TEKIJÄT

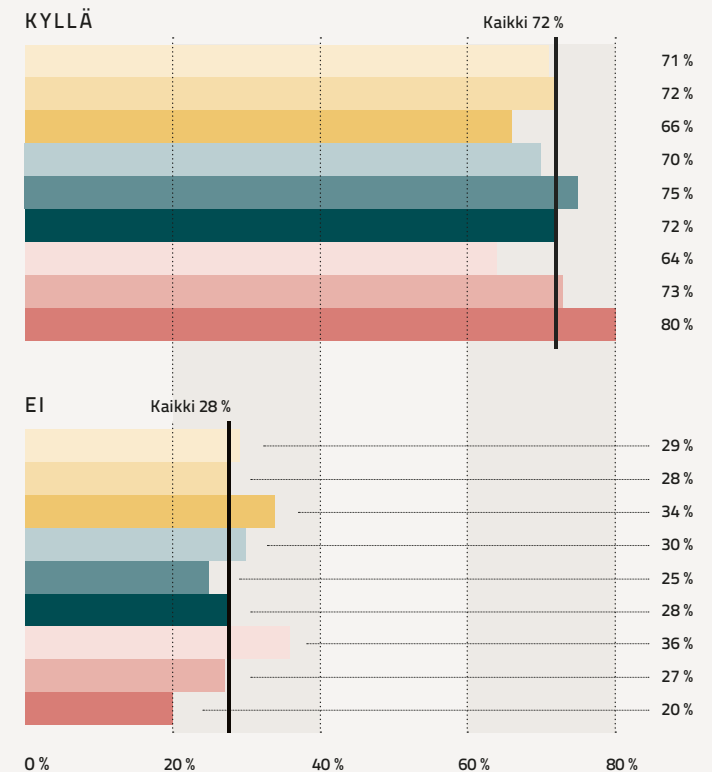
Vastaajista 28 % ei tiennyt, milloin teoksia saa käyttää opetuksen havainnollistamiseen. Heitä pyydettiin verkkokyselyn avoimissa vastauksissa kertomaan, miksi he eivät kokeneet asiaa selkeäksi. Seuraavaksi on esitelty teemoittain avoimissa vastauksissa yleisimmin esiintyneitä perusteluita.

Vastaaja ei ole perehtynyt aiheeseen tai vastaaja ei käytä teoksia opetuksessa

Selvästi yleisintä oli, etteivät vastaajat olleet perehtyneet aiheeseen lainkaan, minkä vuoksi myöskään säännöksen sisältöä ei tunnettu. Osa vastaajista kertoi, ettei heillä ole tarvetta havainnollistaa opetustaan teoksilla. Kyseiset vastaajat kertoivat esimerkiksi, ettei heidän opettamassaan oppiaineessaan ole tarpeellista havainnollistaa opetusta toisten tekemällä sisällöllä tai että he käyttävät vain itse tekemäänsä materiaalia.

Opetuksen havainnollistamista koskevan säännöksen ymmärrettävyys

- Yliopistossa (n=95)
- Varhaiskasvatuksessa ja/tai esiopetuksessa (n=90)
- Vapaan sivistystyön oppilaitoksessa (n=133)
- Taiteen perusopetusta antavassa oppilaitoksessa (n=23)
- Perusopetuksessa (n=140)
- Muulla, missä? (n=36)
- Lukiokoulutuksessa (n=39)
- Ammattikorkeakoulussa (n=51)
- Ammatillisessa koulutuksessa (n=70)

Kuva 7. Tiedätkö, milloin teoksia saa käyttää opetuksen havainnollistamiseen?

– En ole perehtynyt asiaan, kun en käytä muita kuin omia kuviani ja malleja.

– En havainnollista opetustani lainkaan teosten avulla, joten tämä asia on itselleni niin kutsuttu täydellinen mysteeri.

– Havainnollistaminen ei tunnu sellaiselta toiminnolta, että sillä olisi omassa opetuksessani (musiikin yksilöopetus) kirjoakaan käyttöä. Joten en ole tullut ajatelleeksi asiaa tästä näkökulmasta.

Käsitteiden puutteellinen ymmärrys

Verkkokyselyn avoimista vastauksista havaittiin myös, että osa vastaajista ei tiennyt, mitä tietyt säännöksen termit tai käsitteet tarkoittavat, mikä muodosti vaikeuden ymmärtää säännöksen sisältöä. Osa vastaajista ilmoitti, että he eivät tienneet mitä seuraavat käsitteet tarkoittavat: ”käyttölupaa ei ole lainkaan tarjolla tai helposti saatavilla”, ”lyhyt ote teoksesta” sekä ”ansiotarkoituksessa tapahtuva opetus”.

Edellä mainittujen käsitteiden lisäksi osa vastaajista ei ymmärtänyt [opetuksen] havainnollistamisen käsitettä tai tiennyt mitä teoksia on sallittua käyttää opetuksen havainnollistamiseen. Osa vastaajista ei tiennyt, mistä lähteistä teoksia saa käyttää ja koskeeko säännös sekä kotimaisia että ulkomaisia teoksia. Lisäksi osa vastaajista pohti, missä menee sallitun käytön raja sen osalta, milloin kyse on vain teoksen osan käytöstä opetuksen havainnollistamisessa.

Avointen vastausten pohjalta niissä toistuneet, edellä luetellut käsitteet ”käyttölupaa ei ole lainkaan tarjolla tai helposti saatavilla”, ”lyhyt ote teoksesta” sekä ”ansiotarkoituksessa tapahtuva opetus” nostettiin keskiöön haastattelussa, joissa haastateltavia pyydettiin kuvaamaan yksityiskohtaisemmin sitä, kuinka he ymmärtävät kyseiset käsitteet. Seuraavassa on esitetty havaintoja sekä verkkokyselyn avoimista vastauksista että haastateltavien vastauksista.

a) Lyhyt ote teoksesta

Opetuksen havainnollistaminen sallii teoksen osien tai otteiden käytön, esimerkiksi kopioimisen tai esittämisen, opetuksen tukemista, rikastuttamista tai täydentämistä varten. Siten opetuksen havainnollistaminen muistuttaa siiteeraamista. Opetuksen havainnollistaminen ei salli opetusaineiston hankinnan korvaamista kopioimalla. Avoimissa vastauksissa toistui epävarmuus sen osalta, kuinka määritellään lyhyt ote teoksesta eli milloin on kyse sallitusta teoksen käytöstä opetuksen havainnollistamiseksi ja kuinka laajaa osaa teoksesta saa käyttää.

- Esim. kun oppilas nostaa esiin tietyn teoksen ja siteeraa/referoi/tms. huomattavan laajasti ja odottaa opettajan ja muiden opiskelijoiden näkemyksiä, on vaikeata vetää rajaa siihen, miten toimia.*
- Ajattelen että lyhyitä osia, kuvia ja taulukoita voisi käyttää, mutten ole varma.*
- En ole varma, kuinka paljon mistäkin saa käyttää.*
- Lähinnä rajanveto siitä, milloin mennään hyväksytyyn rajan yli (eli miten suurta osaa teoksesta voi käyttää), on epäselvää.*
- Esim. joskus sanotaan, että lyhyttä teosta kokonaisuudessaan, mutta on vaikea sanoa, mikä on lyhyt teos. Lisäksi on erilaisia teoksia: musiikkia, kirjoja, kuvia, videoita yms. ja jos opetus taltioidaan ja näytetään uudestaan, niin en välttämättä tarkasti tiedä, missä ja mille yleisölle se esitetään. Rajatapauksissa voi siis olla pientä epäselvyyttä.*

Haastateltavat käsittivät lyhyen otteen teoksesta säännöksen tarkoittamalla tavalla. Lisäksi haastateltavat mielsivät käsitteen keskenään hyvin samankaltaisesti. Lyhyt ote määriteltiin esimerkiksi muutaman minuutin otteeksi elokuvasta, kirjan yksittäiseksi sivuksi tai videon lyhyeksi osaksi. Haastateltavat olivat yksimielisiä siitä, että opetuksen havainnollistaminen lyhyellä otteella teoksesta ei tarkoita kokonaisen teoksen käyttämistä, esimerkiksi kokopitkän elokuvan esittämistä opetuksessa.

b) Ansiotarkoituksessa tapahtuva opetus

Tiettyjä opetustoimintaa koskevia tekijänoikeuslain säännöksiä, mukaan lukien opetuksen havainnollistamisesta koskeva 14 a §, ei lain 54 a §:n mukaan sovelleta ansiotarkoituksessa tapahtuvaan opetustoimintaan. Siten opetuksen havainnollistamista koskevan säännöksen soveltamisen edellytyksenä on, että kyse on ei-ansiotarkoituksessa tapahtuvasta opetuksesta. Tämän vuoksi käsite ”ansiotarkoituksessa tapahtuva opetus” sisältyi haastatteluissa tarkasteltuihin käsitteisiin.

Verkkokyselyn avoimissa vastauksissa lähes jokainen ansiotarkoituksessa tapahtuvaa opetusta käsitellyt vastaus koski sitä, lukeutuuko opettajan palkkatyö ansiotarkoituksessa tapahtuvan opetuksen piiriin. Osa vastaajista täsmensi vastaustaan kertomalla, että he kokivat säännöksen sisällön muutoin suhteellisen selkeänä, mutta ansiotarkoituksessa tapahtuva opetus oli vaikeaa hahmottaa.

”

– Opetuksen havainnollistamista koskeva käyttöoikeus ei koske ansiotarkoituksessa tapahtuvaa opetusta.” Mitä tarkoittaa ansiotarkoituksessa tapahtuva opetus? Päätelmä: Saan opetuksesta palkkaa, siis en voi käyttää teoksia opetuksen havainnollistamiseen.

– Mitä on ansiotarkoituksessa tapahtuva opetus? Saan joka tapauksessa palkkaa, kun opetan.

– Noin sanottuna se on selkeää, mutta tuo ansiotarkoituksessa on minulle uusi.

– Itseäni mietityttää tuo ei-ansiotarkoituksessa. Onko normaali opetus aina ei-ansiotarkoitusta? Siitä saa kuitenkin palkkaa.

”

– Terminologia hämää. Teen opetustyötäni ammattikorkeakoulussa ansiotarkoituksessa, saan siitä rahaa. Myös ammattikorkeakoulu pyrkii ainakin jonkin verran tuottamaan voittoa, että tulee toimeen. Tätä voisi selkeyttää.

Avoimissa vastauksissa nousi myös esiin kysymys siitä, lukeutuuko maksullinen koulutus, esimerkiksi avoin korkeakoulu- tai yliopisto-opetus taikka vapaa sivistystyö, opetuksen havainnollistamista koskevan rajoitussäännöksen piiriin. Avoimissa vastauksissa esiintyi myös yhden kerran huomio siitä, että myös korkeakoulu pyrkii tuottamaan voittoa ja vastaaja koki, että ansiotarkoituksessa tapahtuvan opetuksen käsitettä tulisi täsmentää.

”Ansiotarkoituksessa tapahtuva opetus” koettiin käsitteistä haastavimpana myös haastatteluissa. Avoimien vastausten tavoin useat haastateltavat liittivät käsitteen siihen, että opettaja on palkkatyössä ja kokivat käsitteen tältä osin tulkinnanvaraiseksi. Samalla useat haastateltavat ymmärsivät käsitteen tarkoittavan toiminimellä tai osana opettajan muuta ansiotoimintaa tapahtuvana opetuksena, mutta myös päätoimisen opetustyön lukeutuminen käsitteen piiriin koettiin mahdollisena. Haastateltavat mainitsivat esimerkkeinä osana opettajan muuta ansiotoimintaa tapahtuvana opetuksena usein yksityis- tai tilausopetuksen, esimerkiksi vastikkeellisten luentojen pitämisen. Haastateltavat eivät puolestaan maininneet oppilaitoksen liiketoimintaa tai oppijoille maksullista opetusta.

c) Käyttölupaa ei ole ”helposti saatavilla”

Opetuksen havainnollistamista koskevan säännöksen soveltamisen edellytyksenä on, ettei sopimuslisenssiä tai muuta käyttölupaa, joka kattaa opetustoiminnassa tarpeellisen teoksen käytön, ole lainkaan tarjolla tai helposti saatavilla. Verkkokyselyn avoimissa vastauksissa havaittiin,

– Käsitteet ovat epäselviä esim. ”helposti saatavilla”. Kovin monitulkintaista.

– Miten määritellään, että jokin lupa ei ole helposti saatavilla.

– Miten määritellään, että lupa on vaikea saada? Ohje tähän.

että erityisesti käsite ”helposti saatavilla” koettiin monitulkintaiseksi. Myös haastateltavat korostivat haasteena sen määrittelyä, milloin tietyn käyttöluvan katsotaan olevan helposti saatavilla.

Puutteellinen tieto lainmuutoksen sisällöstä

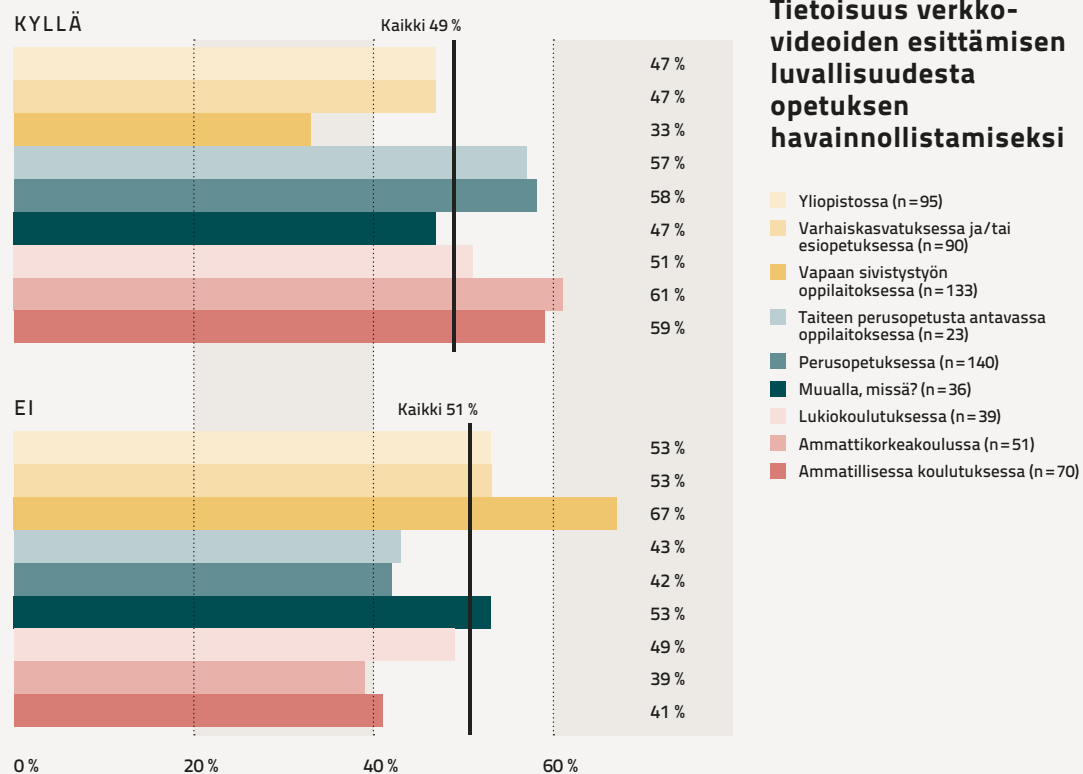
Osassa vastauksista nousi esille myös aiheita koskevan tietämyksen puutteelliseksi kokeminen. Vastaajat kertoivat, etteivät he olleet saaneet tekijänoikeuslainmuutoksesta riittävästi tietoa ja ohjeistusta esimerkiksi työnantajan puolelta. Lisäksi aiheita koskevan tiedon koettiin olevan vai-

– Tiedottamista ei ole ollut riittävästi.

– Asiaa ei ole käsitelty opettajankoulutuksessa eikä työnantaja ole perehdyttänyt asiaan.

– Tieto pitää hakea erikseen, ei ole yleistietoa.

keasti saatavilla tai ohjeiden olevan tulkinnanvaraisia, taikka vastaaja ei tiennyt, mistä tietoa tulisi lähteä hakemaan.

Puutteellinen tietämys saatavilla olevista käyttöluvista

Osassa vastauksista myös puutteellinen tietämys saatavilla olevista käyttöluvista vaikutti säännöksen ymmärrettävyyteen. Edellä todetusti säännöksen soveltaminen edellyttää, ettei sopimuslisenssiä tai muuta käyttöilupaa ole lainkaan tarjolla tai helposti saatavilla. Tämän vuoksi opetukseen saatavilla olevien käyttölupien tunteminen vaikuttaa suoraan siihen, että teosten käyttäjä voi ymmärtää, milloin opetuksen havainnollistaminen on sallittua.

Osa haastatelluista nosti esiin, ettei osaa sanoa, milloin käyttöilupaa ei ole saatavilla tämän ollessa säännöksen soveltamisen edellytys. Käyttölupien tuntemisen vaikutusta opetuksen havainnollistamista koskevan säännöksen ymmärtämiseen käsitellään tarkemmin jäljempänä alajaksossa 5.3.1.

Kuva 8. Tiesitkö, että kevään 2023 lain muutoksen jälkeen myös YouTube- tai vastaavia verkkovideoita saa käyttää opetuksen havainnollistamiseen ilman lupaa?

5.1.2. VERKKOVIDEOIDEN ESITTÄMINEN JA OPETUKSEN HAVAINNOLLISTAMINEN

Vastaajilta kysyttiin lisäksi siitä, tiesivätkö he, että lainmuutoksen myötä myös YouTube- tai vastaavia verkkovideoita saa käyttää opetuksen havainnollistamiseen ilman lupaa. Vastaajista 51 % ei tiennyt, että opetuksen havainnollistaminen sallii YouTube- ja vastaavien verkkovideoiden esittämisen opetuksen havainnollistamiseksi. (Kuva 8)

5.2. TEOSTEN VAPAA ESITTÄMISOIKEUS

Teosten vapaa esittämisoikeus (ns. opetuspoikkeus) tarkoittaa sitä, että oppitunnilla saa esimerkiksi kuunnella ja soittaa musiikkia, lukea ääneen kirjoja sekä kuunnella radiota, podcasteja tai äänikirjoja ilman tekijöiden lupaa ja korvausta. Vapaa esittämisoikeus ei koske ansiotarkoituksessa tapahtuvaa opetusta eikä elokuva- ja näytelmäteosten esittämistä. Tekijänoikeuslaissa elokuvateoksella tarkoitetaan elokuvien lisäksi esimerkiksi tv-ohjelmia.

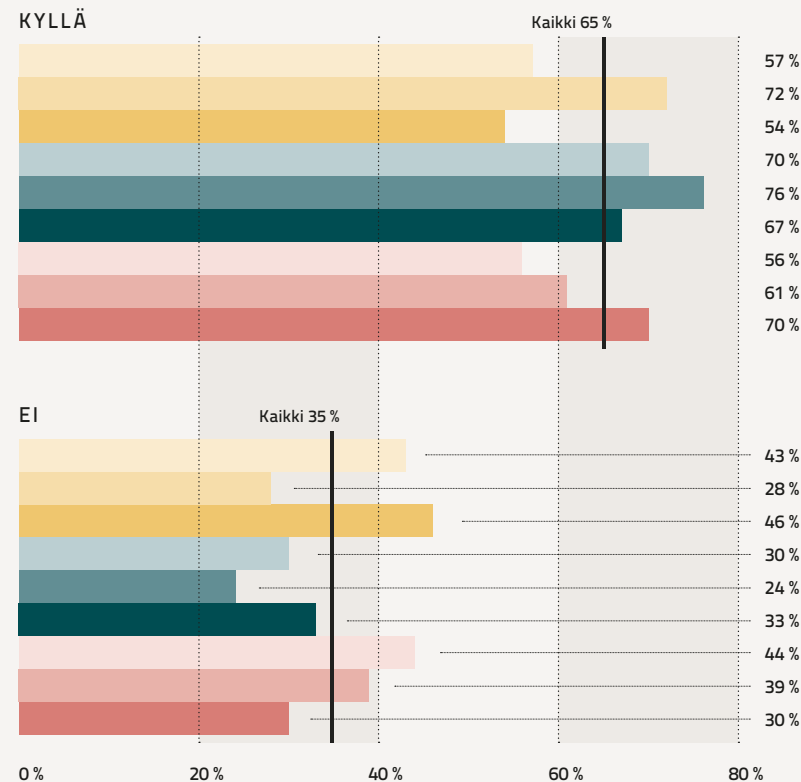
Opetuspoikkeusta ei voi soveltaa taloudellisen voiton tai muun välittömän taloudellisen edun tavoittelemiseksi tapahtuvassa opetustoiminnassa. Opetustoiminnan voidaan katsoa tapahtuvan myös ansiotarkoituksessa, jos siinä on joitain muita normaaliin liiketoimintaan liittyviä piirteitä, vaikka toimintaa ei harjoitettaisikaan taloudellisen voiton tavoittelemiseksi.¹³

Kuva 9.
Tiesitkö, että opetuksessa saa myös esittää muita teoksia, esimerkiksi musiikkia, ilman lupaa, jos opetus tai opetustoiminta ei tapahdu ansiotarkoituksessa?

Vastaajista 65 % ilmoitti tietävänsä opetuspoikkeuksesta. Kuva 9 osoittaa, että perusopetuksessa työskentelevät vastaajat tunsivat opetuspoikkeuksen parhaiten (76 %). Lähes yhtä hyvin opetuspoikkeus tunnettiin varhaiskasvatuksessa ja esiopetuksessa (72 %), ammatillisessa koulutuksessa (70 %) sekä taiteen perusopetusta antavassa oppilaitoksessa (70 %) työskentelevien vastaajien keskuudessa. Heikoin tietämys aiheesta oli vapaan sivistystyön oppilaitoksessa työskentelevillä vastaajilla (54 %).

Opetuspoikkeuksen tunnettuus

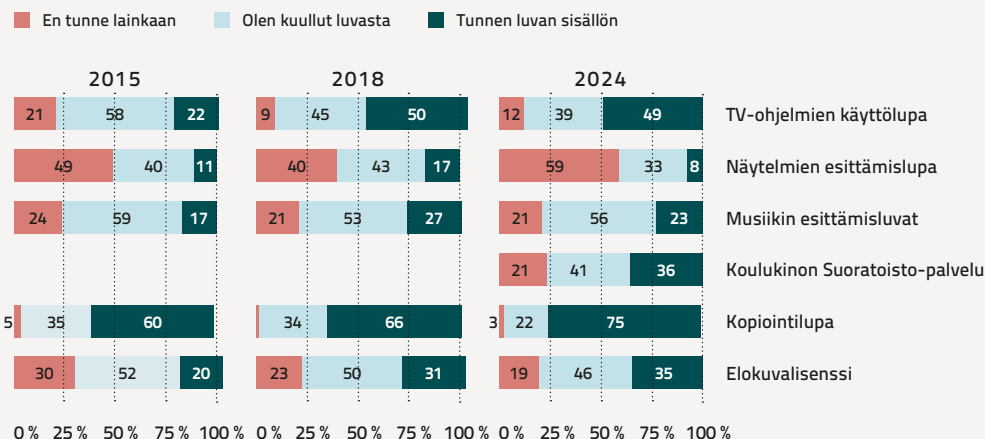
- Yliopistossa (n=95)
- Varhaiskasvatuksessa ja/tai esiopetuksessa (n=90)
- Vapaan sivistystyön oppilaitoksessa (n=133)
- Taiteen perusopetusta antavassa oppilaitoksessa (n=23)
- Perusopetuksessa (n=140)
- Mualla, missä? (n=36)
- Lukiokoulutuksessa (n=39)
- Ammattikorkeakoulussa (n=51)
- Ammatillisessa koulutuksessa (n=70)

¹³ Tekijänoikeusneuvoston lausunto TN 2000:11, s. 3. ks. myös TN 1998:10.

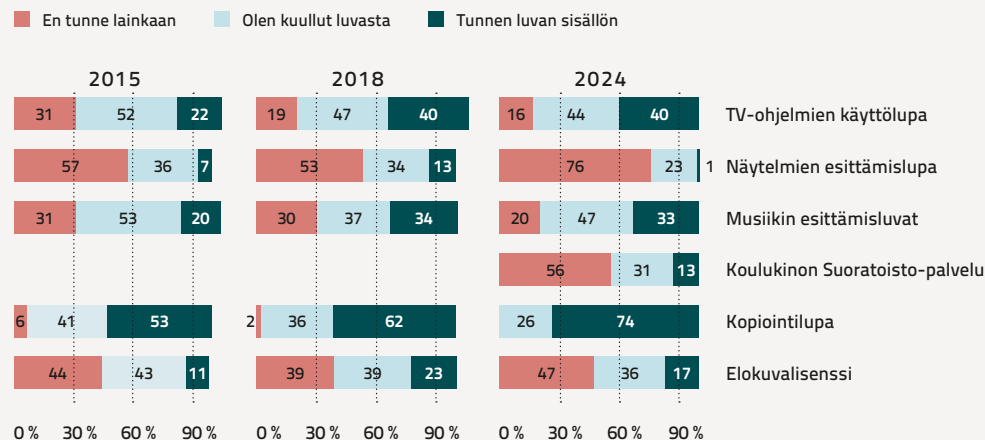
Kuinka hyvin tunnet seuraavat käyttöluvut?

Perusopetus ja lukiokoulutus

Kuinka hyvin tunnet seuraavat käyttöluvut?

Ammatillinen koulutus

5.3. KÄYTTÖLUIPIEN TUNNETTUUS

Edeltävissä alajaksoissa käsiteltyjen tekijänoikeuslain rajoitussäännösten ohella selvityksessä kartoitettiin opetukseen saatavilla olevien käyttölupien tunnettuutta. Kuvissa 10–13 on esitetty käyttölupien tunnettuus oppilaitosasteittain. Käyttölupien tunnettuutta tarkasteltiin myös vuosina 2015 ja 2018 toteutetuissa selvityksissä ja kuvat 10–13 sisältävät vertailun aiempien selvitysten tuloksiin soveltuvin osin. Yliopistojen ja ammattikorkeakoulut eivät sisällyneet vuoden 2018 selvitykseen, minkä vuoksi näiden oppilaitosten osalta vertailussa on mukana ainoastaan vuoden 2015 tulokset.

Kuva 10.

Opetuksen käyttölupia on uudistettu aiempien selvitysten jälkeen, mikä tulee huomioida vertailevia tuloksia tulkitessa. Kotimaisia lyhyt- ja dokumenttielokuvia tarjoava Koulukinon Suoratoisto-palvelu on ollut saatavilla vuodesta 2019 alkaen, minkä vuoksi kyseisen käyttöluvan tunnettuutta on voitu tarkastella ensimmäistä kertaa tässä selvityksessä. Alkuvuodesta 2023 uudistunut Audiovisual Producers Finland APFin yhdessä M&M Viihdepalvelun kanssa tarjoama Elokuvalisenssi kattaa nykyisin sekä kotimaiset että ulkomaiset elokuvat. Vuosien 2015 ja 2018 selvityksissä tarkasteltiin erikseen kotimaisten elokuvien esittämislupaa ja Elokuvalisenssiä, joka kattoi silloin ainoastaan ulkomaiset elokuvat.

Perusopetuksessa, lukiokoulutuksessa ja ammatillisessa koulutuksessa lupien tunnettuus oli yleisesti ottaen parempi kuin ammattikorkeakouluissa ja yliopistoissa. Perusopetuksessa ja lukiokoulutuksessa työskentelevät vas-

Kuva 11.

taajat tunsivat kaikki opetuksen käyttöluvut muita oppilaitosasteita paremmin. Heikoimmin luvat tunnettiin puolestaan yliopistoissa työskentelevien vastaajien keskuudessa. Tältä osin tulokset vastasivat vuosien 2015 ja 2018 selvityksiä.

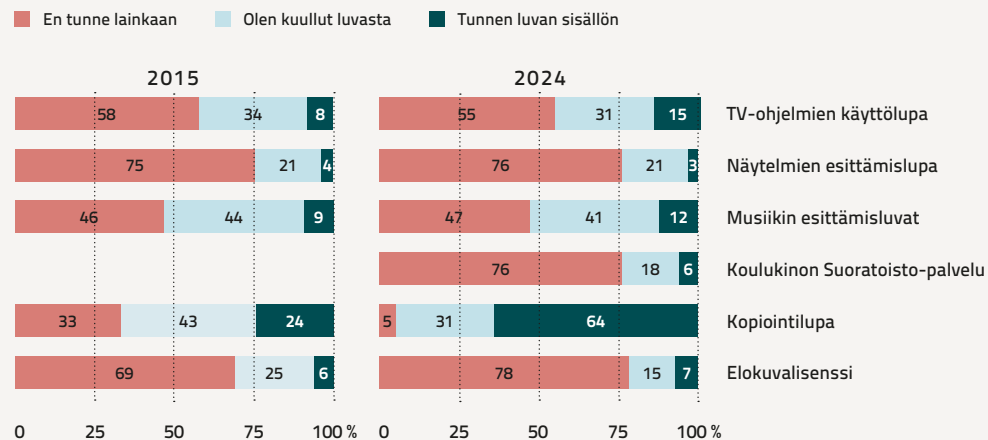
Kaikkien oppilaitosten vastaajat tunsivat parhaiten kopiointiluvan. Jokaisella oppilaitosasteella yli puolet vastaajista ilmoitti tuntevansa kopiointiluvan sisällön ja lupa tunnettiin nykyään aiempia vuosia paremmin. Lisäksi vähintään 95 % jokaisen oppilaitosasteen vastaajista oli vähintään kuullut kopiointiluvasta, vaikka luvan sisältöä ei olisi tunnettu. Aiemmissa selvityksissä todetusti tuloksia selittää osaltaan se, että kopiointilupa on yksi vanhimpia oppilaitosten lupia, ja lupa on hankittu oppilaitoksille keskitetysti jo pitkään. Toiseksi parhaiten tunnettiin tv-ohjelmien käyttö lupa: yliopistoja lukuun ottamatta yli puolet kaikkien oppilaitosten vastaajista oli vähintään kuullut tv-ohjelmien käyttöluvasta.

Näytelmien esittämislupa tunnettiin yliopistoja lukuun ottamatta kaikilla oppilaitosasteilla heikoiten. Jokaisella oppilaitosasteella yli puolet vastaajista ei tuntenut näytelmien esittämislupaa lainkaan, eivätkä he myöskään olleet kuulleet luvasta. Yliopistoissa heikoiten tunnettiin elokuvalisenssi, jota 78 % vastaajista ei tuntenut lainkaan. Elokuvallisenssi tunnettiin myös kaikilla muilla oppilaitosasteilla verrattain heikosti: selvästi alle puolet kaikkien oppilaitosten vastaajista ilmoittivat tuntevansa luvan sisällön. Näytelmien ja elokuvien esittämiseen tarkoitetut käyttöluvut tunnettiin heikoiten myös vuosina 2015 ja 2018.

Kuva 12.

Kuinka hyvin tunnet seuraavat käyttöluvut?

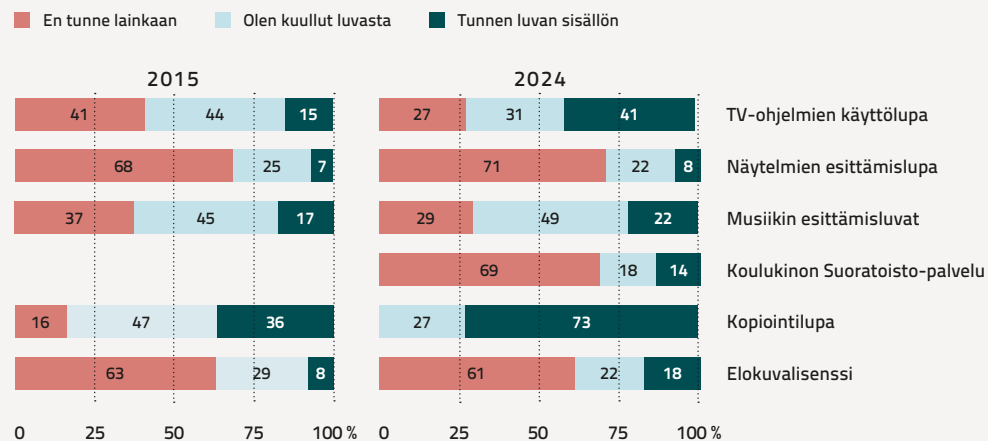
Yliopistot

Kuva 13.

Kuinka hyvin tunnet seuraavat käyttöluvut?

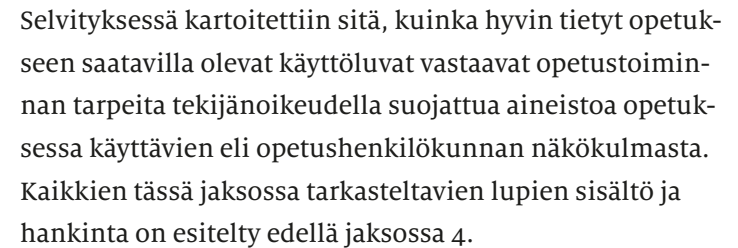
Ammattikorkeakoulut

5.3.1. KÄYTTÖLUPIEN TUNNETTUUS JA OPETUKSEN HAVAINNOLLISTAMINEN

Edeltävässä alajaksossa 5.1.1. todettiin käyttöluopien heikon tuntemisen olevan yksi opetuksen havainnollistamista koskevan rajoitussäännöksen ymmärrettävyyteen vaikuttavista tekijöistä. Tämän vuoksi selvityksessä päädyttiin tarkastelemaan käyttöluopien tuntemisen ja opetuksen havainnollistamista koskevien käyttötilanteiden ymmärtämisen välistä suhdetta. Opetuksen havainnollistamista koskevan säännöksen soveltamisen edellytyksenä on, ettei sopimuslisenssiä tai muuta käyttö lupaa, joka kattaa opetustoiminnassa tarpeellisen teoksen käytön, ole lainkaan tarjolla tai helposti saatavilla.

Tarkastelussa havaittiin, että käyttöluvat ja niiden sisällön tuntevat vastaajat tiesivät muita paremmin, milloin teoksia saa käyttää opetuksen havainnollistamiseen. Selvityksen perusteella voidaan todeta, että opetukseen saatavilla olevien käyttöluopien tunteminen vaikuttaa suoraan siihen, että teosten käyttäjä ymmärtää, milloin opetuksen havainnollistaminen on sallittua.

Jokaisen käyttöluvan osalta kysyttiin, vastaako lupa vastaajan tarpeita opetuksessa. Vastaajille, jotka ilmoittivat, että lupa ei vastaa heidän tarpeitaan, esitettiin tämentävänä lisäkysymyksenä se, millä tavoin lupa ei vastaa heidän tarpeitaan. Vastaajia pyydettiin lisäksi kertomaan esimerkiksi, millaisia sisältöjä he haluaisivat käyttää opetuksessa ja miten.

Kuva 14. Vastaako kopiointilupa tarpeitasi opetuksessa?

6.1. KOPIOINTILUPA

Yhteensä 89 % vastaajista ilmoitti kopiointiluvan vastaavan heidän tarpeitaan opetuksessa. Samalla kopiointilupa vastasi selvityksessä mukana olleista luvista parhaiten vastaajien tarpeita. Ammatillisessa koulutuksessa työskentelevät vastaajat kokivat kopiointiluvan vastaavan tarpeitaan opetuksessa eniten (97 %), perusopetuksessa työskentelevät vastaajat puolestaan vähiten (83 %). Oppilaitosastekohdaiset erot vastauksissa olivat hyvin pieniä, ja selvityksen perusteella kopiointiluvan voidaan todeta vastaavan opetushenkilökunnan tarpeita lähtökohtaisesti erittäin hyvin.

Vastaajat, jotka eivät kokeneet kopiointiluvan vastaavan tarpeitaan opetuksessa, perustelivat vastaustaan useimmiten työkirjojen jäämisellä kopiointiluvan ulkopuolelle. Useat vastaajat kertoivat, että työkirjojen osittainen kopiointi olisi opetuksessa tarpeen. Tällainen tarve muodostuu esimerkiksi silloin, jos työkirja on oppilaalta jäänyt kotiin tai koulutuksen järjestäjä ei ole hankkinut opetukseen tarvittavia työkirjoja. Tämän voi katsoa näkyvän peruskoulussa työskentelevien vastaajien suhteessa heikompana tyytyväisyytenä (83 %) kopiointilupa huomioiden työkirjojen merkityksen perusopetuksessa, sillä työkirjoja käytetään selvästi eniten perusopetuksen puolella. Lisäksi osassa oppilaitoksia on kirjattomia käytäntöjä, minkä lisäksi osa vastaajista kertoi, ettei oppilaitoksella ole ollut varaa hankkia oppikirjoja.

– Työkirjoja on tarpeen silloin tällöin kopioida.

– Erityisopetuksessa on joskus opetuksen mahdollistamiseksi eriytettävä voimakkaasti ja silloin tehtäväkirjojen yksittäisten tehtävien kopioiminen on tarpeen.

– Joskus kun oppilas on jättänyt kirjan tai tehtäväkirjansa kotiin, olisi hyvä saada kopioida sivu, jota muiden oppilaiden kanssa käsitellään luokassa.

– Ollessani esiopettajana se ei vastannut. Kaupunki on linjannut olevansa kirjaton eskari mutta uutena esiopettajana se tuotti haasteita.

– Eihän se vastaa, kun johto haluaa, että esim. harjoituskirjoja ei osteta, pitäisi kopioida, tämä on iäisyysongelma, joka rassaa oikeustajua. Miksei näitä lupia saada niin yksiselitteisiksi ja automaattisiksi, ettei tarvitse miettiä, mitä saa ja mitä ei ja loppuviimein huomata, jotta vikaan meni.

– Oppikirja on kallis (yli 100 e), ja sitä on hankala saada. Äänitteiden saatavuus muuttuu ajoittain.

– Joinain vuosina määrärahat eivät riittäneet työkirjoihin. Se on silloin todellinen haaste.

Osa vastaajista kertoi, että he kokivat kopiointiluvan salliman sivumäärän liian pieneksi, ja toivoi, että luvalla voisi kopioida suurempia määriä tai esimerkiksi kokonaisen luvun kirjasta. Joissakin vastauksissa ilmeni, että vastaaja ei ollut ymmärtänyt sallitun kopioinnin määrää oikein.

Osassa vastauksissa oli kyse pikemminkin siitä, ettei vastaaja tarvitse lainkaan kopiointilupaa, kuin siitä, ettei luvan sisältö ja vastaajan tarve kohtaisi toivotusti, koska vastaaja kertoi luovansa oppimateriaalit itse tai käyttävänsä avoimesti saatavilla olevaa opetusaineistoa, jolloin kopioinnille ei ole tarvetta.

– Teen itse kaiken materiaalini.

– Ei juuri merkitystä tai tarvetta täydennyskoulutuksissani. Käytän avoimesti lisensoitua tai muuten avoimen linkin tapaa löytyvää. Lisensoin omat materiaalini.

– 20 % rajoitus sivumäärästä on pienehkö.

– Välillä tuo 20 % tai 20 sivua ei riitä.

Joskus on perusteltua jakaa opiskelijoille kokonaisia lukuja esim. kirjasta. Lisäksi RT-korttien jakamisen kiello sekä SFS-standardien jakamisen kiello on haastava, sillä opiskelijat eivät tahdo sitten hakea näitä tärkeitä kortteja omatoimisesti, vaikka ne ovat koulun kirjastopalvelun kautta saatavilla. Olisi helpompaa saada jakaa kyseiset kortit pdf-tiedostoina suljetussa oppimisympäristössä.

– Jos varhaiskasvatuksessa on 21 lasta, kenet jätät ilman omaa paperia.

6.2. TV-OHJELMIEN KÄYTTÖLUPA

Kuva 15 (s. 46) osoittaa, että valtaosa vastaajista koki tv-ohjelmien käyttöluvan vastaavan heidän tarpeitaan opetuksessa. Varhaiskasvatuksessa ja esiopetuksessa työskentelevät vastaajat kokivat tv-ohjelmien käyttöluvan vastaavan tarpeitaan opetuksessa eniten (89 %), vapaan sivistystyön oppilaitoksessa työskentelevät vastaajat puolestaan vähiten (79 %). Tv-ohjelmien käyttöluvan osalta oppilaitosastekohtaiset erot vastauksissa olivat hyvin pieniä, ja selvityksen perusteella myös tv-ohjelmien käyttöluvan voidaan todeta vastaavan opetushenkilökunnan tarpeita lähtökohtaisesti erittäin hyvin.

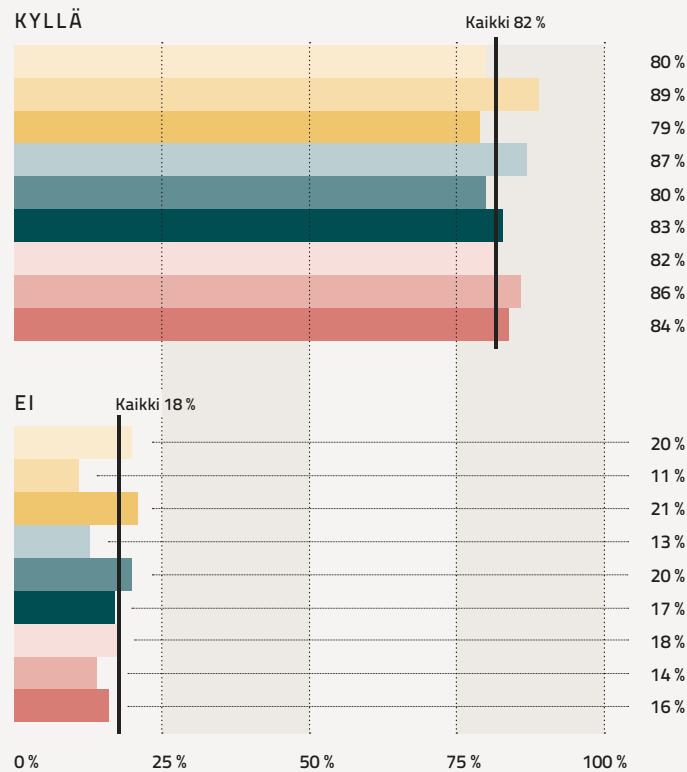
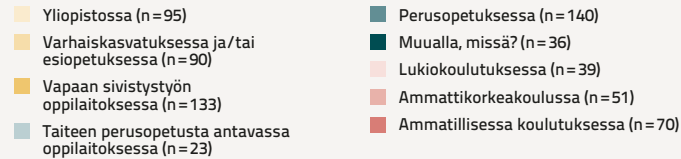
Suurin osa vastaajista perusteli vastaustaan, miksi tv-ohjelmien käyttölupa ei vastannut heidän tarpeitaan opetuksessa, elokuvien jäämisellä luvan ulkopuolelle. Useampi vastaajista nosti esille elokuvien lisäksi myös mainokset. Vastaajat täsmensivät mainosten olevan keskeisiä erityisesti mediakasvatuksen opinnoissa.

– Elokuvia ja muiden kanavien ohjelmia. Paljon hyödyllistä jää ulkopuolelle.

Kuva 15. Vastaako tv-ohjelmien käyttöluupa tarpeitasi opetuksessa?

Tv-ohjelmien käyttöluuvan toimivuus opetuksessa

– Elokuvien katsominen puuttuu.

– Haluaisin näyttää esim. ulkomaisten yleisradio-yhtiöiden ohjelmia – BBC, Deutsche Welle jne.

– Myös elokuvia ja mainoksia pitäisi voida näyttää media-alan opetuksessa.

– Mainoksia olisi tärkeä saada käyttää esimerkiksi mainosten analysoinnin opettamiseen osana medialukutaitoa.

Osa vastaajista, jotka eivät kokeneet tv-ohjelmien käyttöluvan vastaavan tarpeitaan opetuksessa, ilmoittivat avoimissa vastauksissa, etteivät he käytä lainkaan tv-ohjelmia opetuksessaan. Näin ollen kyse ei ollut siitä, etteikö lupa vastaisi opetuksen tarpeita, vaan siitä etteivät kyseiset vastaajat kokeneet tv-ohjelmia tarpeelliseksi omassa opetuksessaan, mikä tulee huomioida vastauksia tulkitessa.

– En käytä opetuksessa tv-ohjelmia. Niiden sisältö ei vastaa osaamisalueitamme.

– Puuttui kohta: ”Asialla ei käytännön merkitystä minulle”.

Vastauksia tulkittaessa on huomattava, että mainosten käyttöä koskevat vastaukset kertoivat vastaajien puutteellisesta tietämyksestä opetuksen havainnollistamista koskevan lainmuutoksen sisällöstä. Aiemmin tässä selvityksessä on käsitelty keväällä 2023 voimaan tullutta rajoitussäännöstä koskien opetuksen havainnollistamista. Uusi

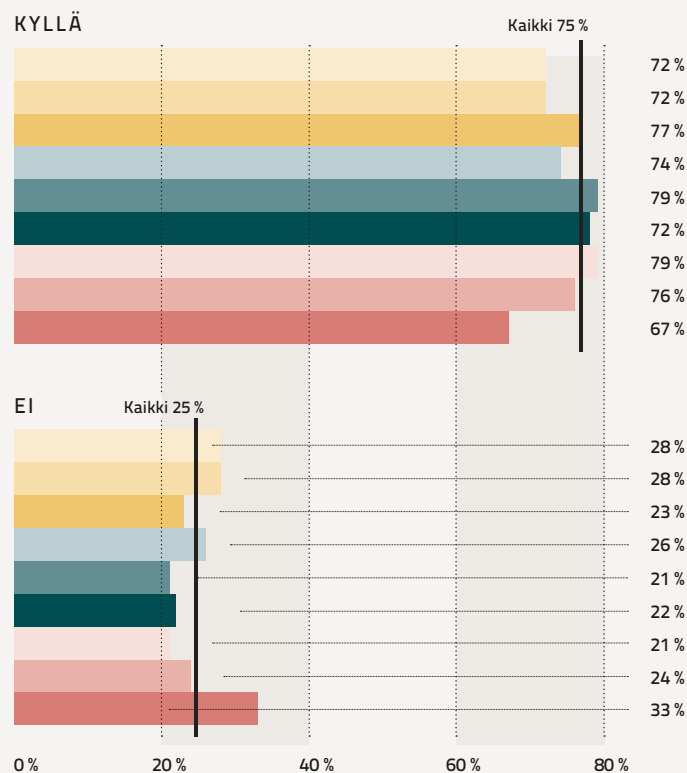
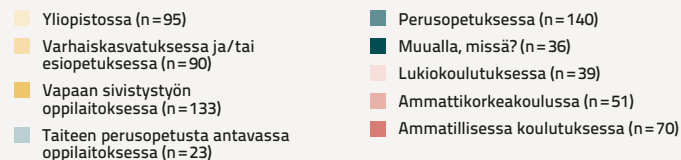
tekijänoikeuslain rajoitussäännös mahdollistaa myös mainosten esittämisen opetuksen havainnollistamisessa rajoitussäännöksen edellytysten täytyessä. Mainosten ja muiden lyhyiden valistusvideoiden esittäminen opetuksessa on nostettu esille lainmuutoksen valmistelussa: Jos teos on lyhyt tai suppea, voi opetuksen havainnollistamiseksi olla sallittua käyttää kokonaista teosta, minkä vuoksi verkossa olevia lyhyitä mainos- ja valistusvideoita on mahdollista esittää kokonaan.¹⁵ Aihetta käsitellään myöhemmin alajaksossa 7.1, jossa käsitellään tekijänoikeuslain muutoksen koettuja vaikutuksia teosten käyttömahdollisuuksiin ja tekijänoikeuksiin liittyviin haasteisiin opetuksessa.

6.3. ELOKUVALISENSSI

Kuva 16 (s. 48) osoittaa, että 75 % vastaajista koki elokuvalisenssin vastaavan heidän tarpeitaan opetuksessa. Perusopetuksessa (79 %) ja lukiokoulutuksessa työskentelevät vastaajat (79 %) kokivat elokuvalisenssin vastaavan tarpeitaan opetuksessa eniten, ammatillisessa koulutuksessa työskentelevät vastaajat puolestaan vähiten (67 %). Kuvan 17 osoittamalla tavalla muiden oppilaitosasteiden väliset erot olivat pieniä.

Elokuvalisenssin koettiin vastaavan opetuksen tarpeita vähiten selvityksessä mukana olleista käyttöluvista. Vastaajat perustelivat tätä sekä avoimissa vastauksissa että haastatteluissa erityisesti luvan maksullisuudella sekä sillä, että oppilaitoksen tulee itse hankkia lupa, minkä vuoksi

Elokuvalisenssin toimivuus opetuksessa

Kuva 16.
Vastaako elokuva-
lisenssi tarpeitasi
opetuksessa?

hankinta koettiin byrokraattisesti työlääksi verrattuna keskitetysti hankittuihin käyttö lupiin. Aiemmin alajaksossa 4.3 kerrotun mukaisesti tekijänoikeuslain 21 § ei salli elokuvateosten esittämistä opetustoiminnassa, minkä lisäksi elokuvalisenssin hankinta on oppilaitoksen vastuulla. Useat vastaajat, jotka ilmoittivat, että elokuvalisenssi ei vastaa heidän tarpeitaan opetuksessa, kertoivat tämän johtuvan siitä, ettei oppilaitoksella ole varaa hankkia lupaa. Elokuvalisenssi koettiin kalliiksi ja osa vastaajista toivoi, että myös elokuvien esittäminen opetuksessa olisi mahdollista vastikkeetta tai että opetukseen olisi saatavilla keskitetysti hankittu lupa esimerkiksi tiettyjen elokuvien esittämiseen. Toisaalta elokuvien esittäminen oli tietyissä oppilaitoksissa hyvin vähäistä tai satunnaista, jolloin luvan hankintaa ei katsottu perustelluksi. Osa vastaajista ei kokenut, että kokonaisten elokuvien esittämiseen olisi tarvetta opetuksessa tai varhaiskasvatuksessa, vaan näkivät elokuvien esittämisen enemmän oppijoiden palkitsemisena tai viihdykkeenä esimerkiksi lukuvuoden lopussa. Osa vastaajista nosti esille, että opetuksessa olisi tarve esittää vain otteita elokuvista, minkä vuoksi Elokuvalisenssi koettiin kalliiksi suhteessa käyttötarpeeseen.

Edellä alajaksossa 5.3 on käsitelty käyttölupien tunnettuutta vastaajien keskuudessa ja havaittu, että vastaajat tunsivat elokuvalisenssin suhteessa heikommin muihin käyttö lupiin verrattaessa. Tämä näkyi erityisesti luvan hallinnollisiin haasteisiin liittyvissä vastauksissa, jotka keskitivät erityisesti luvan hankintaan ja epätietoisuuteen siitä,

– Lähinnä ongelma on siinä, etten tiedä, onko lisenssiä vai ei ja kenen tehtävä se olisi hankkia, joten en käytä elokuvia, vaikka kotimaisia elokuvia olisi hyvä käyttää opetuksessa.

– Pätkiä elokuvista olisi hyvä saada näyttää ilman maksullista lupaa.

– Koululla ei ole varaa.

– Jos tarve on vähäistä, voi maksukenties olla suuri suhteessa tarpeeseen.

– Voisi olla ilmaiseksi ja vapaasti käytössä, esim. historian opetus.

onko lupaa hankittu omaan oppilaitokseen. Haasteellisenä pidettiin myös sitä, että esitettävä elokuva tulee hankkia erikseen sen sijaan, että olisi tietty yksittäinen palvelu, jossa kaikki lisenssin kattamat elokuvat olisivat saatavilla.

– Käyttölupaan tulee sitten jotenkin hankkia se elokuva itse.

– En tiedä, mikä lisenssi työnantajallani on.

Vastauksia tulkittaessa on myös huomattava useiden vastaajien ilmoittaneen, että he eivät käytä lainkaan elokuvia opetuksessa, minkä vuoksi he eivät kokeneet käyttölupaa itselleen tarpeellisenä. Nämä vastaajat kertoivat esittävänsä elokuvien sijasta muuta materiaalia esimerkiksi YouTubesta tai Yle Areenasta, jolloin elokuvalisenssin hankinnalle ei ole ollut tarvetta.

Lisäksi osa vastauksista koski elokuvalisenssin kattamia elokuvia. Vastaajat toivoivat esimerkiksi voivansa esittää opetuksessa sellaisia elokuvia, jotka eivät ole elokuvalisenssin piirissä.

– Koululle ei hankita sitä, ja vaikka hankittaisiin, lisenssi-elokuvat eivät välttämättä sovellu opetusryhmälle.

– Mielenkiintoiset dokumentti- ja reportaasielokuvat ovat lisenssin ulkopuolella.”

– Myös eurooppalaiset elokuvat saisivat olla mukana.

6.4 MUSIIKIN ESITTÄMISLUVAT

Kuva 17 osoittaa, että jokaisella oppilaitosasteella yli kaksi kolmasosaa vastaajista koki musiikin esittämislupien vastaavan heidän tarpeitaan opetuksessa. Lukiokoulutuksessa (90 %) ja muussa oppilaitoksessa (89 %) työskentelevät vastaajat kokivat musiikin esittämislupien vastaavan tarpeitaan opetuksessa eniten, yliopistossa (76 %), ammattikorkeakoulussa (78 %) ja taiteen perusopetusta antavassa oppilaitoksessa (78 %) työskentelevät vastaajat puolestaan vähiten.

Vastaajat, jotka eivät kokeneet musiikin esittämislupien vastaavan tarpeitaan opetuksessa, perustelivat vastaustaan ensisijaisesti suoratoistopalveluiden jäämisellä luvan ulkopuolelle. Erityisesti Spotify korostui vastauksissa ja lähes jokainen vastaus, miksi musiikin esittämisluvan ei koettu vastaavan opetuksen tarpeita, koski sitä, ettei musiikin soittaminen Spotifysta ole mahdollista opetuksessa. Lisäksi vastauksissa toistui se, ettei musiikkia soiteta enää samalla tavalla CD-levyiltä, millä perusteltiin suoratoistopalveluiden merkitystä opetuksessa: vastaajat eivät kokeneet CD-levyjen käyttöä tai tätä koskevaa käyttöoikeutta enää nykypäivänä tarpeellisenä.

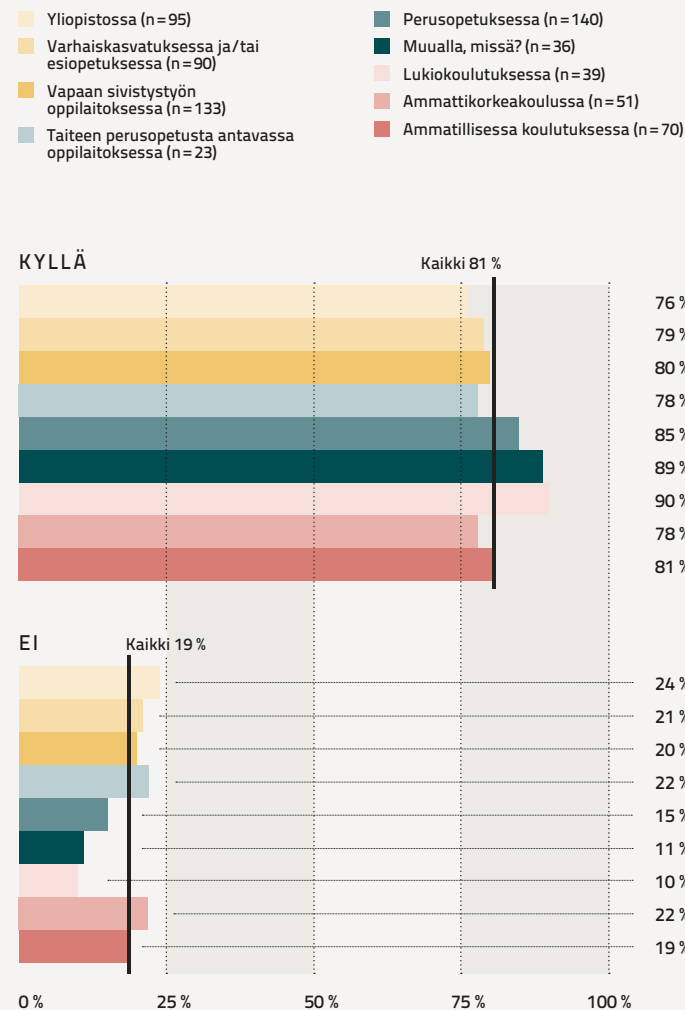
– Spotify olisi ehdottomasti helpoin tapa soittaa musiikkia. Ei kukaan enää käytä cd-levyjä. Koulun kulukorvausmallit ei sovi yksittäisten kappaleiden ostamiseen eli opettajat ostavat niitä omalla rahalla.

– Spotifystä musiikki löytyy helposti. Se pitäisi myös saada käyttöön.

– Spotify/muut musiikin toistamiseen käytettävät suoratoistopalvelut ovat henkilökohtaisessa käytössäni niin yleisiä, että niiden hyödyntäminen opetuskäytössä tuntuisi minulle helpoimmalta vaihtoehdolta. Koen kuitenkin ymmärtäväni, miksi musiikkia ei ko. palveluista saa soittaa opetuksessa.

Kuva 17. Vastaavatko musiikin esittämisluvat tarpeitasi opetuksessa?

Musiikin esittämislupien toimivuus opetuksessa

Osa vastaajista sekä haastateltavista toi esiin YouTubeen liittyvät kysymykset, ja vastauksissa korostui puutteellinen tieto suoratoistopalveluiden omista käyttöehdoista. YouTubeen osalta vastaajat toivoivat erityisesti voivansa käyttää palvelussa saatavilla olevaa tausta- tai rentoutusmusiikkia opetuksessaan tai päiväkodeissa.

– Saako Youtubesta soittaa musiikkia esim. unihetkillä? Miten tätä tulkitaan?

– Iso ongelma, milloin YouTubea saa käyttää ja milloin ei. Saako käyttää esimerkiksi tausta- tai rentoutusmusiikkina lepoa hetkinä?

– Vaikka kunnassa sovittu, ettei YouTubea saa käyttää, ei muita vaihtoehtoja käytölle ole, erityisesti musiikin (laululeikkivideot, rentoutus- ja taustamusiikki) osalta.

Tekijänoikeusosaaminen ja tekijänoikeudelliset haasteet opetuksessa

Selvityksessä kartoitettiin myös opettajien tekijänoikeusosaamista sekä sitä, millaisia tekijänoikeuteen liittyviä haasteita opettajat kohtaavat työssään. Kuvassa 18 on kuvattu opettajien tietämyksen tasoa tiettyjen yleisimpien tekijänoikeuteen opetuksessa liittyvien aihepiirien osalta. Kuvan pohjalta voidaan todeta, että vastaajat tunsivat tekijänoikeuteen liittyviä aihepiirejä keskimäärin hyvin. Aihepiireistä parhaiten tunnettiin opettajan tekijänoikeudet itse tekemäänsä materiaaliin, jonka 34 % vastaajista koki tuntevansa hyvin. Aihepiireistä heikoin tietämys koski opiskelijan tekijänoikeutta omaan työhönsä, jota 32 % vastaajista ei tuntenut lainkaan.

Opettajien tietämystä tekijänoikeuteen liittyvissä aihepiireissä tarkasteltiin myös vuosien 2015 ja 2018 selvityksissä. Kuva 18 osoittaa, että opettajan tekijänoikeudet itse tekemäänsä opetusmateriaaliin tunnettiin nyt toteutetussa selvityksessä hieman aiempia vuosia paremmin, mutta kokonaisuutena arvioiden tuloksissa ei ollut merkittäviä eroja.

Kuva 18 osoittaa, että ammatillisessa koulutuksessa sekä ammattikorkeakoulutuksessa työskentelevien vastaa-

jien tietämys oli keskimäärin korkeampi kuin muilla oppilaitosasteilla työskentelevillä vastaajilla; heikoin tietämys oli puolestaan varhaiskasvatuksessa ja/tai esiopetuksessa työskentelevillä vastaajilla. Lisäksi voidaan todeta, että tietämys eri aihepiirien osalta jakautui melko tasaisesti eri oppilaitosasteilla; ainoastaan opiskelijan tekijänoikeudet omaan työhön tunnettiin ammattikorkeakoulussa selvästi muita oppilaitosasteita paremmin.

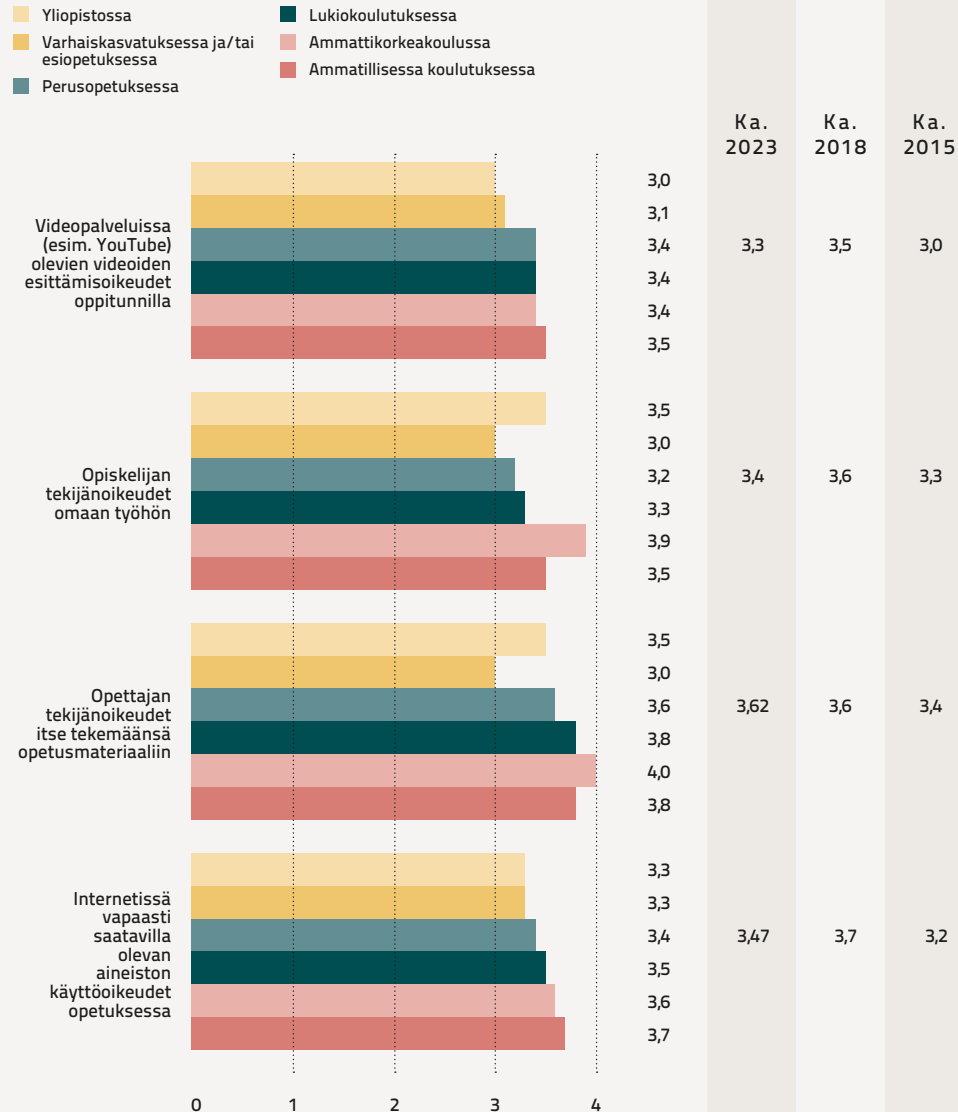
7.1 TEKIJÄNOIKEUDELLISET HAASTEET OPETUSTYÖSSÄ

Verkkokyselyyn vastanneista 25 % oli kohdannut tekijänoikeudellisia haasteita opetustyössään viime aikoina. Haasteita kohdanneita vastaajia pyydettiin avoimissa vastauksissa kuvailemaan, millaisia nämä haasteet olivat sekä kuinka vastaajat olivat ratkaisseet ne.

Yleisimmin koetut haasteet liittyivät epätietoisuuteen tekijänoikeuslain sallimasta teosten käytöstä sekä tekijän-

Kuva 18. Arvioi, kuinka hyvin tunnet seuraavia tekijänoikeuteen opetuksessa liittyviä aihepiirejä (asteikko 1–5)?

Tekijänoikeuksien tunnettuus opetuksessa

oikeudellisten käyttö lupien sisällöstä, samalla tekijänoikeuksiin perehtymisen koettiin olevan haastavaa ja aikaa vievää. Vastauksissa korostuivat haasteet koskien opettajien itse tai yhdessä tekemän opetusmateriaalin tekijänoikeuksia. Lisäksi työajalla tehdyn opetusmateriaalin tekijänoikeudet toistuivat vastauksissa.

Osana verkkokyselyä vastaajilta kysyttiin myös, oliko heillä tullut vastaan tilanteita, joissa he olivat käyttäneet jotain sisältöä tai materiaalia, vaikka he eivät tienneet tai olleet varmoja, olisiko sen käyttö ollut sallittua tai millä tavoin käyttö olisi ollut sallittua opetuksessa. Vastaajista 46 % vastasi myöntävästi ja kertoi käyttäneensä materiaalia tiedon puutteesta tai epävarmuudesta huolimatta; 18 % myöntävästi vastanneista puolestaan ei ollut näissä tilanteissa käyttänyt materiaalia. Myöntävästi vastanneita pyydettiin täsmentämään, millainen materiaali ja [mahdollinen] käyttötilanne oli. Vastauksissa mainittiin YouTube-videot esimerkiksi kielen ja musiikin opetuksessa, Spotify ja muut musiikin suoratoistopalvelut sekä pelkkä musiikki, kuvat, painetussa ja videon muodossa olevat mainokset, Yle Areenan sisältö, Ylen uutisartikkelit, ulkomaiset dokumentit ja DVD:t. Osa vastaajista kertoi käyttäneensä sisältöä edellä mainituista lähteistä, vaikka he olivat tietoisia siitä, ettei käyttö ole ollut sallittua.

Lisäksi vastauksissa esiintyi oppijoiden heikko tietämys tekijänoikeusasioista ja tekoälyn sääntelyyn liittyvät kysymykset. Vastauksissa nousi esille myös opettajan vapaa- tai työaikanaan itse laatimiin materiaaleihin liittyvät tekijänoikeuskysymykset. Esille nousseita opettajien itse

laatimiin sekä työajalla luotuihin materiaaleihin liittyviä tekijänoikeudellisia haasteita käsitellään jaksossa 8. Seuraavassa on esitelty teemoittain muita vastaajien yleisimmin esiin tuomia tekijänoikeudellisia haasteita.

Teosten käyttöön ja lupien sisältöön liittyvä epätietoisuus

Avoimissa vastauksissa korostui eniten puutteellinen tieto tekijänoikeuslain sallimasta teosten käytöstä sekä tekijänoikeudellisten käyttö lupien sisällöstä. Erityisesti vastauksissa nousi esiin epätietoisuus siitä, millaista ai-

neistoa ja missä laajuudessa on kulloinkin sallittua käyttää. Vastaajat kertoivat ratkaisseensa tämän käyttämällä korvaavaa aineistoa toivotun aineiston sijasta, ja osa ilmoitti käyttäneensä aineistoa epävarmuudesta huolimatta.

Vastaajat nostivat esiin oman tiedon puutteensa ohella myös kollegoidensa sekä oppijoiden puutteellisen tiedon tekijänoikeuksista. Lisäksi osa kertoi olevansa tietoisia siitä, että kollegat käyttävät suojattua aineistoa myös luvatta. Vastaajat olivat pyrkineet vahvistamaan tekijänoikeusosaamista opettamalla ja tiedottamalla sekä ohjaamalla oppijan kysymään lisätietoa tekijänoikeusjärjestöistä.

– Välillä on vaikea tietää, millainen aineistojen käyttö on sallittua ja mikä ei. Niinpä olen yleensä päätenyt siihen, että käytän oppikirjan aineistoja enkä etsi itse lisää aineistoja.

– Voiko joitain julkaisuja käyttää opetustilanteissa vai ei. Ratkaisuna on ollut niiden käyttäminen joka tapauksessa, useimmiten tekijöiden implisiittisellä suostumuksella (esim. materiaali on tarjolla tekijöiden academia.edu -sivulla).

– Opiskelijoilla on peruskoulusta tullessaan erittäin hatarat tiedot tekijänoikeuksista ja siitä, miten voivat käyttää materiaalia esim. harjoitustöissään. Tekijänoikeudet sisältyvät opetussuunnitelmaamme ja opetamme niitä heti ensimmäisestä kurssista alkaen.

– Työyhteisöni ei ymmärrä tekijänoikeuksien ja esimerkiksi käyttöoikeuksien merkitystä ja niistä halutaan luistaa. Olen ratkaissut asian tiedottomalla edellä mainituista asioista.

– Kollegoiden välinpitämättömyyttä tai tietämättömyyttä luvista tai rajoitteista. Olen yrittänyt nostaa asiaa keskusteluun, mutta usein se koetaan

henkilökohtaiseksi hyökkäykseksi eikä asiaan haluta puuttua. Lisäksi oppilaitosten säästöpainheet vaikuttavat myös valtavasti materiaalihankintoihin, minkä takia kaikkea ilmaista kannustetaan käyttämään eikä lupa-asioista muistutella.

– Opiskelijat eivät tunne tekijänoikeutta kovinkaan hyvin.

– Olen yrittänyt ratkaista ongelmaa valistuksella.

– Opiskelija teki kandidaatin tutkielman lastenkirjoista. Työhönsä hän liitti kuvia kirjoista. Tajusimme varsin myöhään, että niistä pitää selvittää saako niitä hyödyntää. Ohjasin opiskelijaa kysymään asiaa Kopios-tosta. Nyt olen viisaampi tuossa asiassa.

– YouTuben käyttämisestä on myös edelleen epätietoisuutta, osa on sitä mieltä, ettei sitä saa käyttää opetuksessa laisinkaan.

– Musiikin kuuntelu tai tuominen ryhmään. Youtuben ja Spotifyn käyttökielto tuo haasteita. Cd:itä talossa on mutta ne ovat enemmän unimusiikkia kuin lauluhetkille tarkoitettua.

– Opettajat käyttävät jonkun verran Spotifyta ja Youtubea opetuksessa (mm. liikunnan ohjaus). Näille pitäisi löytää joku korvaava tapa.

– Liikunnanopetuksen taustamusiikki.

– Olen itse tarkka tekijänoikeuksista asioiden suhteen, mutta kollegani eivät. He kopioivat työkirjojen sivuja, soittavat musiikkia Spotifysta (jopa juhlassa).

Useat vastaajat toivat avoimissa vastauksissa esiin musiikin käyttöön opetuksessa liittyvän epätietoisuuden, mikä korostui erityisesti suoratoistopalveluiden osalta. Monet vastaajista nostivat esiin YouTuben ja Spotifyn, joiden osalta vastaajat olivat tietoisia myös oppilaitoksissa kollegoiden toimesta tapahtuvasta luvattomasta käytöstä. Huomioitavaa on, että Spotify mainittiin lähes jokaisessa musiikin käyttöä koskevassa vastauksessa. Musiikin osalta avoimissa vastauksissa näkyi tarve käyttää musiikkia erityisesti liikunnanopetuksessa ja taustamusiikkina, ja kyseisissä yhteyksissä musiikkia käytettiin henkilökohtaisista suoratoistopalveluista tai YouTubesta myös luvatta.

Musiikin ohella useat vastaajat nostivat esiin kuvien käyttöön liittyvän epätietoisuuden. Vastauksissa korostui puuttuva tietämys siitä, millaisista lähteistä kuvia saa käyttää ja missä määrin. Osa vastauksista koski oppijoiden puutteellista tietämystä kuvien käytöstä. Lisäksi osa haastateltavista koki, ettei opetukseen ole saatavilla tekijänoikeusvapaita kuvia riittävästi, mikä oli ratkaistu käyttämällä omia kuvia tai piirtämällä kuvat itse.

Vastaukset kuvastavat sitä, etteivät vastaajat tunne opetuksen käyttö lupien sisältöä riittävästi. Kopioston kointilupa sallii kuvien kopioimisen ja liittämisen myös opettajan laatimaan materiaaliin silloin, kun materiaalia käytetään omassa opetuksessa. Teosten käyttöön ja lupien sisältöön liittyen vastauksissa toistui myös ajankäytölliset haasteet. Lupiin ja niiden sisältöön tutustumisen koettiin olevan aikaa vievää ja vastaajat toivoivat tästä syystä selkeitä sääntöjä ja ohjeita teosten käyttöön.

– Minulla on kuva osana opetusdioja yliopistossa. Kuva on sinällään yleisestä tilanteesta/kohteesta eikä kuvan käyttölupaa olisi helppoa saada (jopa mahdotonta), mutta se on tärkeä havainnollistamaan opetettavaa asiaa. Opetan samaa asiaa myös ansaitsemistarkoituksessa, jossa en käsittääkseni voi käyttää ko. kuvaa. Olen ratkaissut ongelman menemällä samaan paikkaan ja ottamalla itse kuvan kohteesta. Minusta olisi kuitenkin vastaavia tarpeita kohteista, joita en voi käydä itse kuvaamassa. Näissä tilanteissa olen joutunut esim. piirtämään itse.

– Olen lähinnä käynyt oppilaiden kanssa läpi sitä, miten valokuvia on luvallista käyttää, ja siinä törmännyt melkoiseen suohon. Muuten uusi tekijänoikeuslaki vastaa tarpeita aika mukavasti.

– Opinnäytetöissä esimerkiksi kuvien ja kaavioiden käyttäminen.

– CC-lisensoitua kuvamateriaalia yms. löytyy tekniikan aloille vielä huonommin kuin aiemmin. Otan nyt kuvankaappauksen Googlen hakukoneen tuloksista.

– Opetukseen sopivien mutta tekijänoikeuksista vapaiden kuvien löytäminen on usein haastavaa.

– Tasapainoilen laillisen ja laittoman rajalla.

– Perässä pysymisen vaikeus on läsnä koko ajan.

Mainosten käyttöön liittyvät vastaukset toistuivat jonkin verran, ja vastaukset koskivat lähinnä sitä, että esimerkiksi mediakasvatuksessa mainosten opettamisella on keskeinen rooli, minkä vuoksi mainosvideoiden esittäminen koettiin tarpeellisena.

Uusi keväällä 2023 voimaan tullut tekijänoikeuslain rajoitussäännös mahdollistaa myös mainosvideoiden esittämisen opetuksen havainnollistamisessa rajoitussäännöksen edellytysten täytyessä. Jos teos on lyhyt tai suppea, voi opetuksen havainnollistamiseksi olla sallittua käyttää kokonaista teosta. Mainos- ja valistusvideot ovat usein lyhyitä audiovisuaalisia kokonaisuuksia, minkä vuoksi verkossa olevia lyhyitä mainos- ja valistusvideoita on mahdollista esittää kokonaan opetuksen havainnollistamiseksi. Siten voitiin havaita, että mainosten käyttöä koskevat vastaukset kuvastivat samalla vastaajien puutteellista tietämystä opetuksen havainnollistamista koskevan lainmuutoksen sisällöstä.

– En ole ollut aivan varma, koskeeko Kopiosto-lupa mainosmateriaalia. Mainosten lukutaito on kuitenkin tärkeä osa medialukutaitoa.

– Mainosten opettaminen ilman, että niitä katsoo, oppilaat katsovat niitä kotona.

– Olen näyttänyt elokuvista vain katkelmia. Mainoksia olemme katsoneet YouTubesta, oli lupaa tai ei.

– Tekoäly tuo ongelmia, kenelle kuuluvat tekijänoikeudet?

– AI tuo mukanaan sisältöjä, joiden alkuperää, käyttöoikeuksia ja aitoutta pitää jatkuvasti kyseenalaistaa. Se muuttaa merkittävästi opetuksen ajankäyttöä. Opiskelijoista monet ovat AI:n käytössä todella aktiivisia ja rohkeita.

– Tekoälytyökalujen käytön lisääntymisen myötä opiskelijoiden kanssa on pitänyt keskustella paljon enemmän siitä, mistä ja keneltä tekoälytyökalujen tuottama materiaali on alun perin peräisin, ja saako sitä käyttää esim. kurssitöissä.

Tekoäly ja tekijänoikeudet

Tekoälysovellusten lisääntynyt käyttö oppijoiden keskuudessa näkyi vastauksissa. Vastaajat kertoivat tekoälyyn liittyvistä haasteista, jotka koskivat tekoälysovellusten koulutusmateriaalia, sen laillisuutta ja eettisyyttä sekä mahdollista tekijänoikeutta tekoälysovelluksella tehtyyn sisältöön.

7.1.1. TEOSTEN KÄYTTÖMAHDOLLISUUDET JA TEKIJÄNOIKEUDELLISTEN HAASTEIDEN VÄHENEMINEN SUHTEESSA LAINMUUTOKSEEN

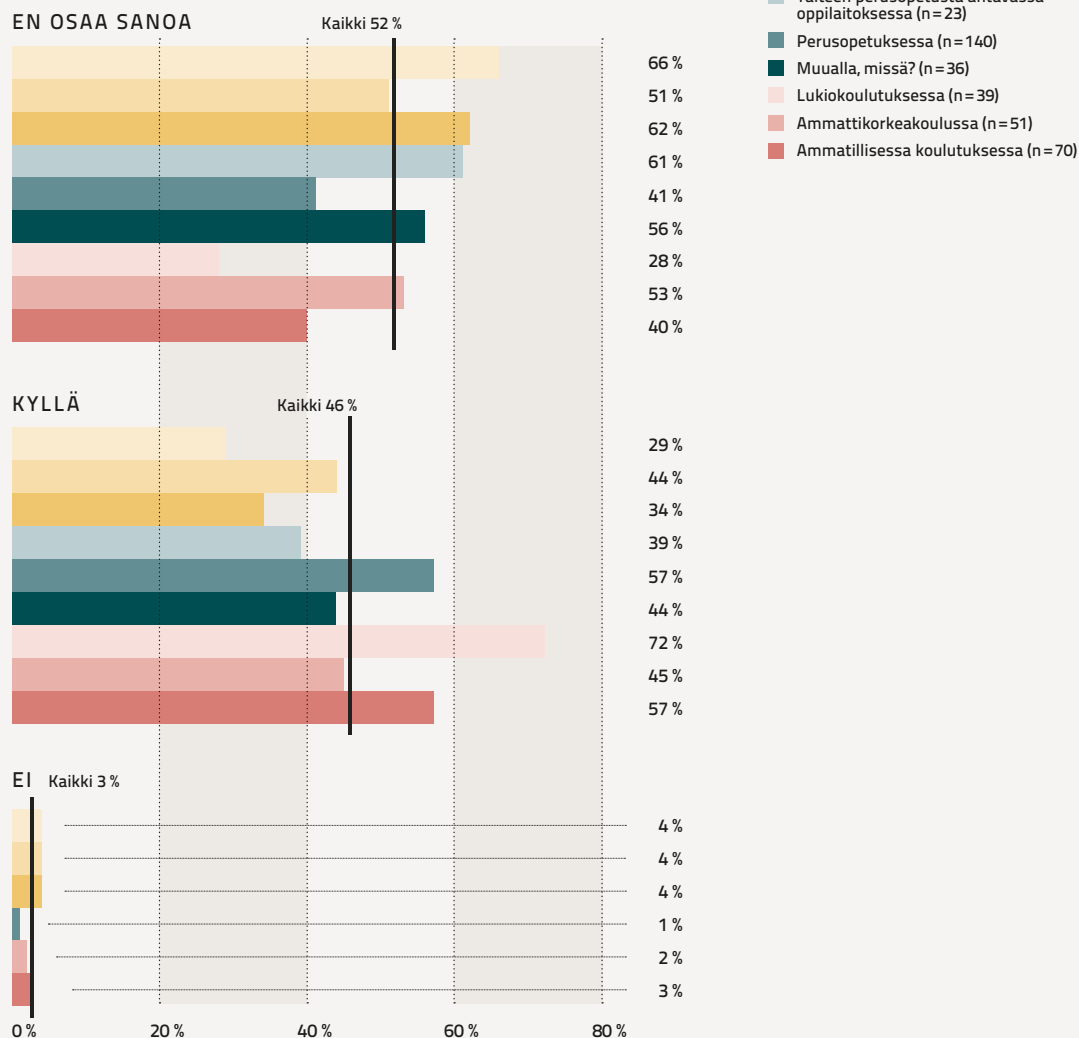
Selvityksessä tarkasteltiin tekijänoikeudellisten haasteiden yhteydessä myös sitä, onko kevään 2023 tekijänoikeuslain muutoksen koettu parantaneen teosten käyttömahdollisuuksia ja vähentäneen tekijänoikeuksiin liittyviä haasteita opetuksessa.

Vastaajista yli puolet (52 %) ei osannut sanoa, onko lainmuutos heidän mielestään parantanut teosten käyttömahdollisuuksia ja vähentänyt tekijänoikeuksiin liittyviä haasteita opetuksessa. Yhteensä 46 % vastaajista koki lainmuutoksen parantaneen edellä mainittuja asioita ja 3 % vastaajista puolestaan ei kokenut. (Kuva 19, s. 62)

Kaikkia vastaajia pyydettiin kuvailemaan, millä tavalla teosten käyttömahdollisuudet olivat heidän mielestään parantuneet tai vaihtoehtoisesti eivät olleet sekä millaisia tekijänoikeudellisia haasteita lainmuutos joko oli ratkaissut tai ei ollut ratkaissut.

Kuva 19. Koetko, että lainmuutos keväällä 2023 on parantanut teosten käyttömahdollisuuksia ja tekijänoikeuksiin liittyviä haasteita opetuksessa?

Lainmuutoksen vaikutus opettajien kokemiin tekijänoikeudellisiin haasteisiin

Valtaosa vastaajista mainitsi YouTube-videoita koskevan oikeustilan selkiytymisen. Valtaosa vastaajista oli tietoinen siitä, että YouTube-videoita on lainmuutoksen jälkeen sallittua hyödyntää opetuksen havainnollistamista varten. Useat YouTube-videot maininneista vastaajista kertoivat esimerkein, millaisissa oppiaineissa tai opetettavissa asiakokonaisuuksissa lainmuutoksesta on ollut heille suuri hyöty. Lisäksi lainmuutoksen koettiin selkiyttäneen aiempaa oikeustilaa, jolloin YouTube-videoita tiedettiin käytettyn luvatta – pidettiin hyvänä, että nyt aiemmin kielletyt ja/tai epäselvät käyttötilanteet on selvästi lain nojalla sallittu.

Niiden muutamien vastaajien, jotka kokivat, ettei lainmuutos ollut parantanut teosten käyttömahdollisuuksia opetuksessa, vastauksissa nousi keskeisimpänä esille ohjauksen tai tiedon puute taikka välinpitämättömyys luvista. Muutaman vastaajan mielestä lainmuutoksessa tekijänoikeuden suojaamien teosten käyttö opetus- ja tutkimuskäytössä jätettiin liian suppeaksi, ja viitattiin, että näitä lainmuutoksen ulkopuolelle jätettyjä asioita, kuten rinnakkaistallennusta, arvioitaisiin lainvalmistelun seuraavassa vaiheessa. Muutamassa vastauksessa mainittiin myös tekijänoikeuslainsäädännön vanhentuneisuus liittyen tekoälyyn.

7.2. TEKIJÄNOIKEUSKOULUTUS

Vastaajista melko pieni osa (vain 11 %) oli osallistunut tekijänoikeuskoulutukseen vuoden 2023 aikana. Eniten koulutukseen olivat osallistuneet ammattikorkeakoulun ja va-

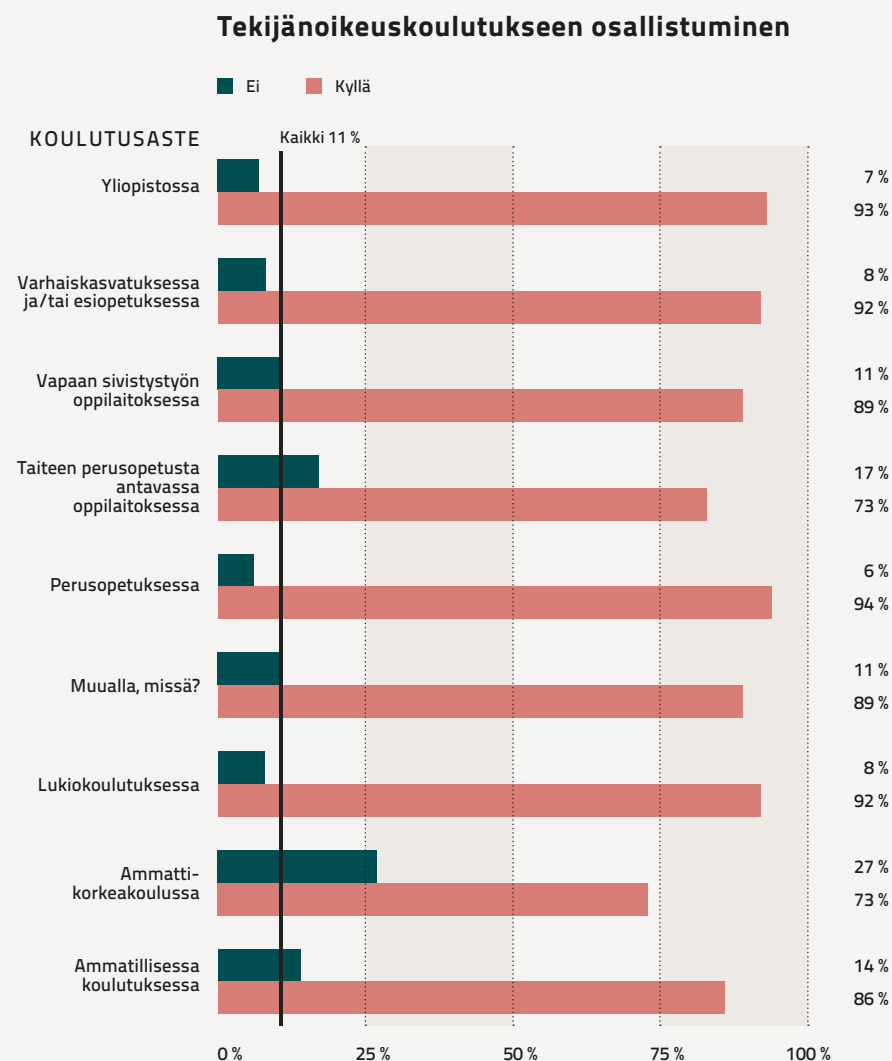
– Koen, että mahdollisuus käyttää YouTube-videoita helpottaa opetusta. Monesti videon avulla on kätevää havainnollistaa vaikeaa / abstraktia asiaa. Tämä tuo vaihtelua esimerkiksi sellaisiin aineisiin kuten matematiikka.

– YouTube-videot ovat aivan olennaisia fysiikassa, jossa jotkin demonstraatiot vaatisivat kalliita välineitä yksittäistä kerran vuodessa näytettävää demonstraatiota varten.

– Moni käytti aiemmin YouTube-sisältöjä tavalla, jonka vasta lainmuutos salli.

– YouTube:n käyttö on ollut nyt helpompaa – sieltä löytyy useita, joita ennen emme katsoneet yhdessä – opiskelija sai linkin ja katsoi itsenäisesti. Nyt tilanne on toinen.

Kuva 20. Oletko osallistunut tekijänoikeuskoulutukseen vuoden 2023 aikana?

paan sivistystyön oppilaitoksissa työskentelevät vastaajat, vähiten perusopetuksen oppilaitoksissa työskentelevät.

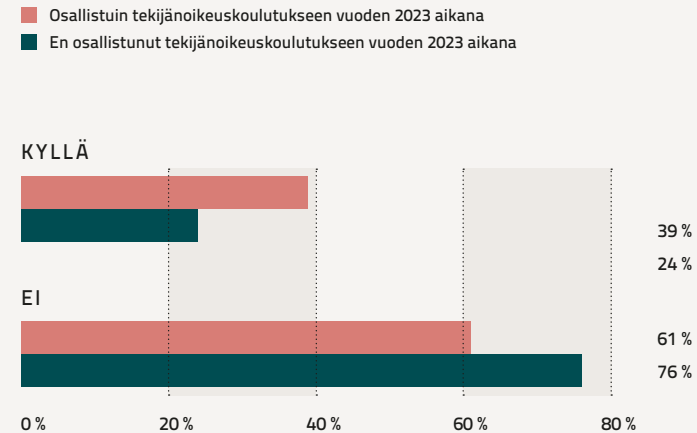
Koulutusasteittaisia tuloksia tarkastelemalla havaittiin, että tulokset vastasivat vuosien 2015 ja 2018 selvityksiä, joissa ammattikorkeakouluissa työskentelevät vastaajat olivat osallistuneet eniten tekijänoikeuskoulutukseen.

Tekijänoikeuskoulutukseen osallistuneita vastaajia pyydettiin myös täsmentämään, minkä tahon järjestämään koulutukseen he olivat osallistuneet. Enemmistö vastaajista oli osallistunut Kopioston järjestämään koulutukseen (39 %), ja toiseksi suurin ryhmä olivat muun tahon järjestämään koulutukseen osallistuneet (33 %). Muuksi tahoksi vastaajat ilmoittivat kustantajan, eri alojen järjestöt ja koulutusinstituutin sekä opintojen osana suoritettua kurssia. OAJ:n järjestämään tekijänoikeuskoulutukseen oli osallistunut 15 % vastaajista, ja 12 % ilmoitti saaneensa koulutusta oman oppilaitoksensa toimesta, esimerkiksi kollegoiltaan (Kuva 20, s. 63).

7.2.1. TEKIJÄNOIKEUDELLISET HAASTEET OPETUSTYÖSSÄ SUHTEESSA TEKIJÄNOIKEUSKOULUTUKSEEN

Selvityksessä tarkasteltiin lisäksi tekijänoikeudellisten haasteiden kohtaamisen ja tekijänoikeuskoulutuksen saamisen välistä suhdetta. Koska avoimissa vastauksissa korostui jaksossa 6.1 esitellysti puutteellinen tietämys

Tekijänoikeudellisten haasteiden kokemisen ja tekijänoikeuskoulutukseen osallistumisen välinen suhde

Kuva 21. Oletko kohdannut tekijänoikeudellisia haasteita opetustyössä viime aikoina?
/ Oletko osallistunut tekijänoikeuskoulutukseen vuoden 2023 aikana?

tekijänoikeusasioista, tarkasteltiin selvityksessä sitä, kohtaavatko tekijänoikeuskoulutukseen osallistuneet vastaajat tekijänoikeudellisia haasteita opetustyössä eri tavoin kuin vastaajat, jotka eivät olleet osallistuneet tekijänoikeuskoulutukseen edeltävän vuoden 2023 aikana.

Tekijänoikeuskoulutukseen vuoden 2023 aikana osallistuneista vastaajista 61 % ei ollut kohdannut tekijänoikeudellisia haasteita viime aikoina. Vastaava luku oli 76 % niiden vastaajien keskuudessa, jotka eivät olleet osallistuneet koulutukseen. Siten kuva 21 osoittaa, että tekijänoikeuskoulutukseen osallistuneet kohtasivat tekijänoikeudellisia haasteita 22 % enemmän kuin ne vastaajat, jotka eivät olleet osallistuneet koulutukseen.

Tulokset vastaavat vuosien 2015 ja 2018 selvityksiä, joissa vastaavasti huomattiin, että ne vastaajat, jotka olivat osallistuneet tekijänoikeuskoulutuksiin, olivat myös kokeneet enemmän tekijänoikeudellisia haasteita. Vuoden 2018 selvityksessä koulutukseen osallistuneet kohtasivat haasteita 16 % enemmän kuin koulutukseen osallistumattomat, vuoden 2015 selvityksessä vastaava luku oli noin 20 %.

Toistuvia tuloksia saattaa selittää se, että koulutukseen osallistuvien vastaajien tietämys tekijänoikeusasioista vahvistuu, jolloin erilaisten tekijänoikeudellisten kysymysten – kuten myös haasteiden – tunnistaminen on mahdollista. Vastaavasti ne vastaajat, jotka eivät tunne tekijänoikeutta, eivät myöskään osaa tunnistaa aihepiiriin liittyviä haasteita yhtä hyvin.

Opettajien itse tekemä opetusmateriaali

Opettajat luovat osana opetustyötään laajalti erilaista opetusmateriaalia, kuten diaesityksiä, kuvia, kaavioita, tehtäviä mukaan lukien koe-, tentti- ja verkkotehtävät sekä kurssi- ja tuntisuunnitelmia. Valtaosa selvitykseen osallistuneista opettajista kertoi luovansa vähintään osan hyödyntämästään opetusmateriaalista itse. Selvityksessä tarkasteltiin opettajan itse tekemää materiaalia koskevia käytänteitä, tekijänoikeudellista sopimustoimintaa sekä opettajan itse tekemän materiaalin tekijänoikeuksiin liittyviä haasteita.

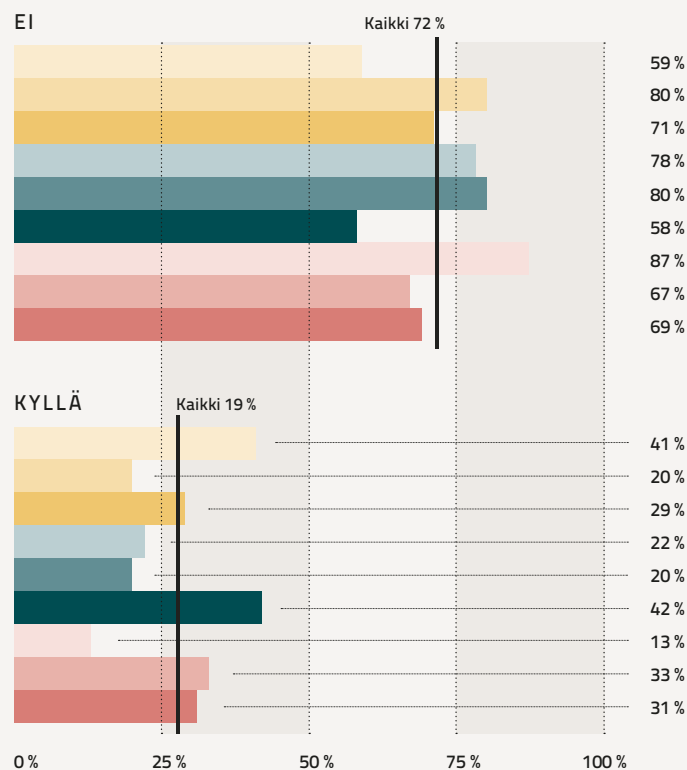
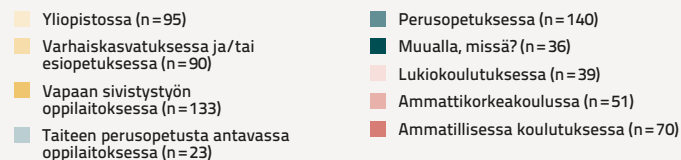
Opettajan itse tekemällä materiaalilla viitataan tässä selvityksessä opettajan omaa opetustaan varten itse luomaan opetusmateriaaliin. Siten opettajan osana muuta ansiotoimintaansa luoma materiaali, kuten oppikirjat tai muut teokset, jäävät selvityksessä tarkasteltavan materiaalin ulkopuolelle.

8.1. YHTEISET KÄYTÄNTEET ITSE TEHDYN MATERIAALIN JAKAMISEEN

Verkkokyselyn vastaajista 72 % ilmoitti, ettei heidän oppilaitoksessaan ole yhteisiä käytänteitä koskien opettajien itse tekemän opetusmateriaalin jakamista. Vastausten tulokinnassa on huomioitava, että verkkokyselyn kysymyksenasettelu osoittautui vastaajien kannalta monitulkintaiseksi. Valtaosa saaduista avoimista vastauksista koski virheellisesti sitä, millä alustoilla (esim. Moodle, Google Docs) opettajat jakavat materiaalia oppijoille.

Kysymyksen tarkoitus oli selvittää, millaisia käytänteitä oppilaitoksissa on opettajan itse tekemän materiaalin jakamiseen kollegoiden kesken, ei tarkastella jakamiseen hyödynnettäviä alustoja. Valtaosa haastateltavista kuitenkin kertoi, ettei heidän oppilaitoksissaan ollut lainkaan yhteisiä käytänteitä. Samalla useat haastateltavat toivoivat selkeitä käytänteitä ja ohjeistuksia jakamisen osalta.

Itse tehdyn materiaalin jakamisen käytänteet

Kuva 22. Onko oppilaitoksesasi yhteisiä käytänteitä opettajan tekemien materiaalien jakamiseen?

Kuva 22 osoittaa, että eniten yhteisiä käytänteitä materiaalin jakamiseen oli muissa oppilaitoksissa (42 %) sekä yliopistoissa (41 %), vähiten puolestaan lukiokoulutuksessa (13 %). Suurin osa muissa oppilaitoksissa työskentelevistä vastaajista toimi kansalaisopistoissa. Muissa oppilaitoksissa työskentelyyn kuului omassa yrityksessä, yhdistyksessä, kotoutumiskoulutuksessa, yksityisopetuksessa ja eri järjestöjen tilaisuuksissa työskentely sekä erilaisten asiantuntijaluentojen pitäminen. Yliopistoissa suhteellisen korkeaa lukemaa muihin oppilaitosasteisiin verrattuna selittää yliopistoissa toteutettava tutkimustoiminta, johon varsinaista opetustoimintaa useammin liittyy vahvempia yhteisiä käytänteitä. Näin on erityisesti silloin, kun kyse on ulkopuolisen rahoittajan avulla tehtävästä tutkimuksesta, mikä ilmeni myös haastatteluissa. Lisäksi tutkimuseettiset periaatteet ohjaavat osaltaan myös materiaalin jakamista.

Vastaajia, jotka ilmoittivat, että heidän oppilaitoksesaan on materiaalin jakamista koskevia yhteisiä käytänteitä, pyydettiin yksilöimään, millaisia nämä käytänteet ovat. Avoimista vastauksista ilmenee, että käytännöt vaihtelevat suuresti koulutusasteittain sekä myös oppilaitoksittain ja yksiköittäin. Pääosassa vastauksista kävi ilmi, ettei yhteisiä sovittuja käytänteitä ole, eikä opettajan itse tekemien materiaalien tekijänoikeuksista ole sovittu. Useissa vastauksissa todettiin, että omien materiaalien jakaminen perustuu vapaaehtoisuuteen: opettajat voivat jakaa materiaalia muiden oman oppilaitoksen opettajien käyttöön, jos haluavat.

Varsinaisista kollegoille jakamisen käytänteistä mainittiin yleisimmin oppilaitoksen sisäisesti tapahtuva materiaalin jakaminen kollegoiden käytettäväksi esimerkiksi yhteisen materiaalipankin avulla. Yhteistä materiaalia jaetaan erityisesti omassa oppilaitoksessa kollegoille saman kurssin tai oppiaineen sisälle sekä sijaisopettajille, ja osa kertoi jakavansa materiaaliaan myös laajemmin oman oppilaitoksen kollegoiden käytettäväksi oppilaitoksen intrassa tai oppimisympäristön kautta. Myös haastatteluissa havaittiin, että opettajat jakavat omia materiaalejaan oman oppilaitoksensa kollegoiden kesken erityisesti saman opettavan aineen sisällä. Opetusmateriaaleja ei yleensä jaeta oman oppilaitoksen ulkopuolisille kollegoille. Jakaminen perustuu lähtökohtaisesti vastavuoroisuuteen opettajien välillä, mutta varsinaisia oppilaitoksen puolelta annettuja sitovia käytänteitä esiintyi vastauksissa vain vähän.

Osa haastatelluista mainitsi huolen omista tekijänoikeuksista syyksi sille, ettei omaa materiaalia jaeta toisten käyttöön.

Vastaajat kertoivat, että mikäli opetusmateriaalin tekemisestä maksetaan opettajalle erillinen korvaus taikka jos materiaali tehdään erillisessä hankkeessa, jaetaan materiaali sovitun mukaisesti. Erityisesti silloin, jos materiaali on tehty hankerahoituksella, on myös siihen liittyvistä oikeuksista usein sovittu.

– Materiaalin jakamiseen oppilaitoksen omien opettajien käyttöön kannustetaan vahvasti. Meillä on yhteinen materiaalipankki internetissä. Tätä materiaalia annetaan käyttöön myös sijaisille, mutta ei oppilaitoksen ulkopuolelle. Opettaja, muu oppilaitos

– Sanaton sopimus oman tiimin kanssa, jaamme materiaaleja oman tiimin kollegoiden kanssa. Opettaja, varhaiskasvatus

– Opettajat jakavat materiaalia saman kurssin muille opettajille. Opettaja, lukio

– Joku laatii kokeen ja antaa sen myös rinnakkaisryhmän opettajalle. Tai laatii vaikka sanaristikon. Opettaja, perusopetus

– Opettajien materiaaleja voi jakaa pedanetin kautta. Opettaja, perusopetus

– Käytänteet on käyty läpi intrassa, ja ne noudattavat nykyistä lainsäädäntöä.

Opettaja, yliopisto

– Käytänteet tekijöiden ja yhteisön merkitsemiseksi tuotokseen. Ohjeistus avoimien ja käyttöoikeusrajoitteisten varasto- ja jakelukanavien käyttöön.

Opettaja, ammattikorkeakoulu

– Opettaja itse saa jakaa tekemänsä oppimateriaalin kollegalle, jos haluaa, koska siihen ei ole käytetty esim. hankerahaa. Hankerahalla tuotettu materiaali on kaikkien käytössä.

Opettaja, vapaa sivistystyö

– Osa materiaaleista vaatii erikoisosaamista ja niiden työstäminen on voinut viedä isosti aikaa. Työnantaja ei korvaa niitä erikseen vaan materiaalin tuottaminen kuuluu opetusvelvollisuuteen ja siten omistusoikeus materiaaliin on opella itsellään. Hankerahalla ja -ajalla tehdyt materiaalit ovat kaikkien käytettävissä.

Opettaja, vapaa sivistystyö

Vastauksissa nostettiin esille, että useat työnantajat katsoivat opettajan työajallaan luoman materiaalin oppilaitoksen yhteisesti käytettäväksi, osassa oppilaitoksia tästä oli sovittu erikseen. Osa vastaajista kertoi, että heidän oppilaitoksessaan on käytäntönä sopia työsopimuksissa siitä,

että työajalla tehdyt materiaalit jaetaan tietyllä oppilaitoksen alustalla, esimerkiksi Moodlessa. Haastateltavat kertoivat myös, että erityisesti korkeakouluissa opettajan itse tekemään materiaaliin pyritään soveltamaan avoimen tieteen periaatteita ja kannustetaan avoimeen julkaisemiseen.

– Oikeus omaan materiaaliin omalla ajalla tehtynä ja työnantajan materiaaliin työajalla tehtynä.

– Työajalla tuotettu materiaali tulee yhteiseen käyttöön. Kuntatyönantajat ovat tehneet ohjeistuksen käyttöoikeudesta työajalla tehtyjen materiaalien osalta. Opettajan työtehtävät luetellaan ammatillisessa koulutuksessa opettajan työaika-suunnitelmassa. Oppilaitoksen edustaja, ammatillinen koulutus

– Opettajan tekemä materiaali julkaistaan kaikkien saataville Moodleen, ja on kaikkien käytettävissä, koska työsopimuksessa on sovittu työajalla tehdyn materiaalin oikeuksien luovuttamisesta työnantajalle.

– Tavoitteena, että opettajat tekevät yhteiskäyttöistä materiaalia, koska se tuotetaan työajalla. Työajalla tuotettu materiaali tulee olla yhteiskäyttöistä.

Oppilaitoksen edustaja, ammatillinen koulutus

– Opettajien materiaaleihin pyritään soveltamaan avoimen tieteen periaatteita. Oppilaitoksen edustaja, korkeakoulu

Jotkut vastaajat kertoivat, että heidän oppilaitoksensa on yhdessä keskustellen sovittu tiettyjen materiaalien jakamisesta ja käytöstä.

– Keskustellaan yhteisesti tiettyjen materiaalien käytöstä.

– Yhteisesti sovittu, että luvan pyytämällä ao. opettajalta saa hyödyntää. Mainitaan materiaalin alkuperäinen tekijä materiaalissa.

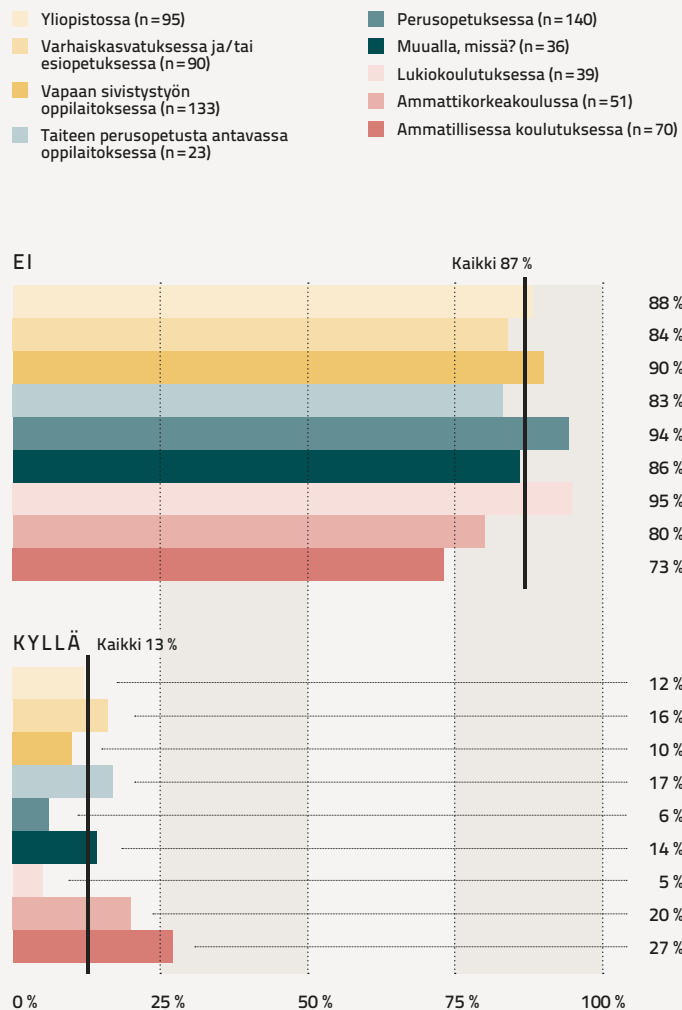
8.2. OPETTAJAN ITSE TEKEMÄN MATERIAALIN TEKIJÄNOIKEUKSISTA SOPIMINEN

Selvityksessä tarkasteltiin opettajien itse tekemän materiaalin jakamista koskevien käytänteiden ohella sitä, oliko opettajien tekijänoikeuksien siirtymisestä sovittu eri oppilaitosasteilla. Vastaajista 87 % ilmoitti, ettei ole sopinut itse tekemäänsä materiaaliin liittyvistä tekijänoikeuksista lainkaan. Toisin sanoen tekijänoikeuksista sovittiin oppilaitoksissa harvemmin kuin hyödynnettiin muita yhteisiä käytäntöjä, joita on tarkasteltu edellä jaksossa 8.1.

Kuva 23 osoittaa, että eniten opettajan itse tekemää materiaalia koskevaa sopimuskäytäntöä esiintyi ammatillisen puolen oppilaitoksissa eli ammatillisessa koulutuksessa (27 %) ja ammattikorkeakouluissa (20 %). Muilla oppilaitosasteilla tekijänoikeuksista sopimista esiintyi verrattain vähän, kaikkein vähiten lukiokoulutuksessa (5 %) ja perusopetuksessa (6 %).

Vastaajia, jotka ilmoittivat, että he ovat sopineet työnantajansa tai oppilaitoksensa kanssa itse tekemänsä materiaalin käytöstä (13 % vastaajista), pyydettiin yksilöimään, mitä ja miten tekijänoikeuksista oli sovittu. Vastauksia tulkittaessa on huomioitava, että suurimmassa osassa avoimia vastauksia vastaajat kuitenkin kertoivat, ettei tekijänoikeuksista ole sovittu mitenkään, ja opettajan luoma materiaali on yhteisesti kaikkien opettajien käytössä. Siten myös useat myönteisesti vastanneet vastaajat eivät tosiasiallisesti olleet sopineet tekijänoikeuksistaan.

Tekijänoikeuksista sopiminen

Kuva 23. Oletko sopinut työnantajasi/oppilaitoksesi kanssa materiaalin tekemisestä ja/tai jakamisesta muiden opettajien käyttöön?

Vastauksissa toistui erityisesti se, että useat työnantajat olettavat opettajan työaikanaan luoman materiaalin olevan yhteisesti koko työyhteisön käytössä, minkä osalta vastausten voitiin havaita olevan hyvin samankaltaisia jakson 8.1 vastausten kanssa. Haastatteluissa havaittiin, että työnantajat eivät lähtökohtaisesti velvoita opettajia jakamaan itse tekemäänsä materiaaliaan. Muutamassa haastattelussa nousi kuitenkin esiin se, että materiaalin jakamista oli edellytetty työnantajan toimesta. Esimerkiksi yksi ammattikorkeakoulussa opettavista haastateltavista mainitsi, että hänen oppilaitoksensa uusissa työsopimuksissa opettajilta käytännössä vaaditaan, että opettajan itse tekemä materiaali on täysin työnantajan käytettävissä.

– Käytännössä edellytetään täyttä oikeuksien siirtoa työnantajalle. [...] Juristimme mukaan minun ei tarvitse nykyisellä sopimuksellani luovuttaa tekijänoikeuksiani. En luovuta senkään takia, että olen huomannut opettajiksi ryhtyneiden entisten opiskelijoideni käyttäneen myöhemmin tekemääni materiaalia. Opettaja, ammattikorkeakoulu

Osa vastaajista oli myöntänyt käyttöoikeuksia itse tekemiinsä materiaaleihin CC-lisenssein. Vastauksissa esiintyi myös käyttöoikeuden myöntäminen työnantajalle, jolloin tekijänoikeus jää opettajalle itselleen. Näissä vastauksissa ei yksilöity tarkemmin käyttöoikeuden laajuutta. Vain muutama vastaajista mainitsi kirjallisen sopimisen. Kirjallisen sopimisen osalta ammatillisessa koulutuksessa, ammattikorkeakoulussa ja yliopistossa työskentelevät vastaajat mainitsivat sekä työsopimukset että erilliset tekijänoikeuden luovutussopimukset.

Useat haastateltavat kertoivat, että tekijänoikeuksista sopiminen tulee kyseeseen varsinaisen opetustoiminnan sijaan tutkimuksessa, jolloin ulkopuoliset rahoittajat edellyttävät oikeuksien siirtoa rahoittajataholle. Tässä yhteydessä voidaan sopia myös avoimesta lisensioinnista tai rajoitetummista käyttöoikeuksista, ja erityisesti avoin lisensiointi on edellytyksenä osalla ulkopuolisia rahoittajia. Haastatteluista havaittiin, että tekijänoikeuksista sopiminen tulee yleensä kyseeseen ainoastaan silloin, kun materiaalia luodaan tiettyyn opetustoiminnasta erilliseen käytötarkoitukseen, kuten edellä mainittuun tutkimukseen.

Haastatteluissa ilmeni, että osalla haastateltavista oli käsitys siitä, että alan työehtosopimuksissa olisi sovittu myös tekijänoikeuksista. Eräässä haastattelussa tuli esiin, että oppilaitoksessa on ollut opettajien omien materiaalien jakamisentehostamista varten koulutuksenjärjestäjän toimesta hankkeita, jotka eivät haastateltavan mukaan olleet kuitenkaan edenneet. Tavoitteena oli ollut kannustaa opet-

– Nykyisessä tehtävässä voin käyttää työaikaani materiaalien tekemiseen, joten ne jäävät työnantajan käyttöön.

Tekijänoikeus on itselläni tai tiimilläni.

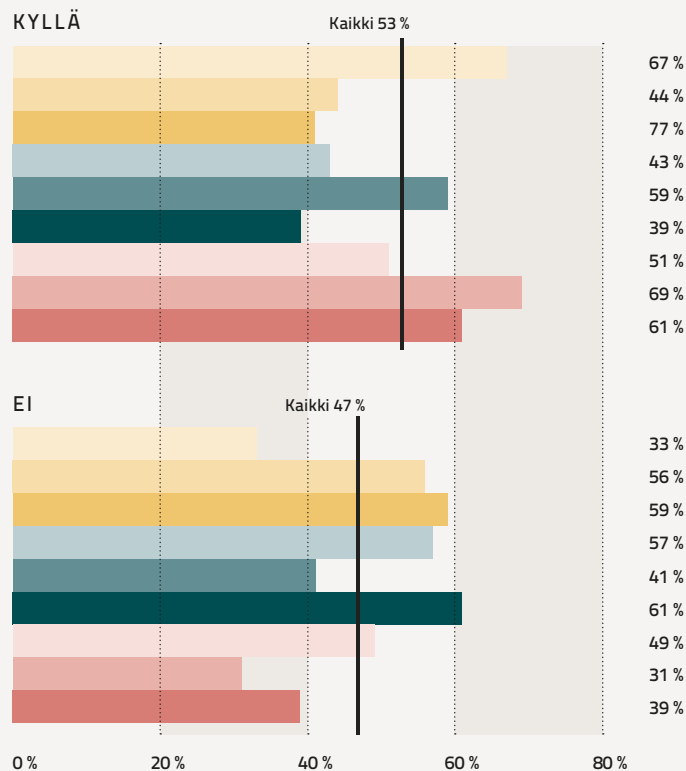
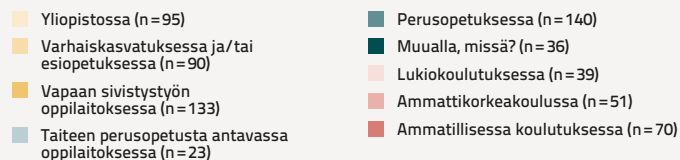
Perusopetus

– Tekijänoikeudet säilyvät, vain käyttöoikeus muilla. Ammatillinen koulutus

– Työnantajalla on käyttö- ja muokkausoikeus, mutta tekijänoikeus säilyy minulla. Lukiokoulutus

– Kollegat sopivat keskenään suusanallisesti, mutta talolle tehdyistä maksetuista paketeista on tehty kirjalliset sopimukset. Ammatillinen koulutus

Opettajan tekemään materiaaliin liittyvät tekijänoikeudelliset haasteet

Kuva 24. Liittyykö mielestäsi opettajien omien materiaalien tekijänoikeuksiin haasteita?

tajia itse tehdyn materiaalin jakamiseen. Tähän ei kuitenkaan ole liittynyt sopimustoimintaa.

8.3 OPETTAJAN ITSE TEKEMÄN MATERIAALIN TEKIJÄNOIKEUKSIIN LIITTYVÄT HAASTEET

Osana opettajan itse tekemää materiaalia koskevaa käsitteilyä selvityksessä tarkasteltiin tällaiseen materiaaliin mahdollisesti liittyviä tekijänoikeudellisia haasteita.

Vastaajista yli puolet (53 %) koki, että opettajien omien materiaalien tekijänoikeuksiin liittyy haasteita. Kuva 24 osoittaa, että eniten haasteita kokivat ammatillisen puolen oppilaitoksissa työskentelevät vastaajat: ammattikorkeakoulussa 69 % ja ammatillisessa koulutuksessa 67 %. Vähiten haasteita oli muussa oppilaitoksessa (39 %) sekä vapaan sivistystyön oppilaitoksessa (41 %) työskentelevillä.

Vastaajia, joiden mielestä opettajien itse tehtyjen materiaalien tekijänoikeuksiin liittyy haasteita, pyydettiin kuvailemaan kohtaamiaan haasteita yksityiskohtaisemmin.

Avoimissa vastauksissa korostui selvästi eniten opettajan itse tekemän materiaalin jakamiseen liittyvät haasteet ja huolet omista (tekijä)noikeuksista. Jakamista koskevat haasteet liittyivät yhtäältä siihen, että kolmas osapuoli jakaa ilman lupaa opettajan luomaa materiaalia edelleen, ja toisaalta siihen, milloin ja miten toisen opettajan tekemää materiaalia saa käyttää. Haastateltavien keskuudessa itse tehdyn materiaalin jakamisesta esiintyi näkemyksiä puolesta ja vastaan, eikä teemasta ollut haastateltavien

kesken selvää yksimielisyyttä: osa haastateltavista jakoi mielellään materiaaliaan oman oppilaitoksen sisällä kollegoilleen, osa puolestaan kieltäytyi jakamasta materiaaliaan lainkaan. Lisäksi haastatteluissa nousi esiin se, ettei oppilaitoksissa ole selkeitä ohjeistuksia materiaalin jakamiseen liittyen, eikä useimmiten myöskään vastuuhenkilöä, keneeltä kysyä asiasta.

Yksi yleisimmin vastauksissa esitetyistä haasteista liittyi jaksoissa 8.1 ja 8.2 käsiteltyyn kysymykseen työsuhteen aikana ja työajalla valmistetun materiaalin tekijänoikeuksista. Osa vastaajista mainitsi tekijänoikeudet syyksille, etteivät jaa omaa materiaaliaan. Vastaajat nostivat esiin myös kysymyksiä opettajan materiaalin tekijänoikeuksista määräaikaisissa työsuhteissa, tuntiopettajana toimittaessa ja työpaikan vaihtuessa. Jaksoissa 8.1 ja 8.2 käsitelty tekijänoikeudellisten sopimus- ja muiden käytäntöjen vähäisyys oppilaitoksissa näkyi vahvasti sekä materiaalin tekijänoikeuksia ja jakamista koskevissa haasteissa, joita selvityksessä havaittiin.

– OAJ:n kanta on, että opettajalla on tekijänoikeus tekemäänsä opetusmateriaaliin. Työnantajan mukaan työajalla tehty opetusmateriaali on oppilaitoksen. Ammatillinen koulutus

– Koulun mielestä sillä on omistus- ja käyttöoikeus kaikkeen opettajan tuottamaan materiaaliin. Ammatillinen koulutus

– Olen työstänyt materiaalia omalla ajallani/omaan yritystoimintaani ja käyttänyt ko. materiaalia virkatyössä, työnantaja tulkitsee materiaalin olevan työnantajan omaisuutta. Miten osoittaa, että työ on tehty virkatyön ulkopuolella? Ammatillinen koulutus

– Erityisesti määräaikaisena tai tuntiopettajana ei ole välttämättä yhtäläisessä asemassa vakituisten opettajien kanssa myöskään materiaalien jakamisen ja niiden tekijänoikeuksien, että niistä saatavien ansioiden suhteen. En ole määräaikaisena opettajana yhtä halukas jakamaan materiaalejani yhteiseen käyttöön, mutta sitä helposti minulta oletetaan. Vapaan sivistystyön oppilaitos

Materiaalin jakamista koskevissa vastauksissa esiintyi erityisesti huoli verkkoalustoilla jaetun opetusmateriaalin kopioimisesta alkuperäisen sijainnin ulkopuolelle. Vastajat täsmensivät tarkoittavansa tällä tilanteita, joissa joku muu kuin opettaja itse jakaa opettajien luomaa materiaalia verkossa edelleen. Materiaalia edelleen jakavana henkilönä saattoi olla kollega tai oppija. Oppijoiden osalta mainit-

tiin erikseen myös opetustilaisuuksien videointi ja tämän videotallenteen edelleen jakaminen. Edelleen jakamiseen liittyvät epävarmuudet olivat osalle vastaajista syy olla jakamatta omaa materiaaliaan lainkaan. Lisäksi ne saattoivat vaikuttaa rajoittavasti siihen, miten ja missä materiaalia haluttiin jakaa.

– Mitkä ovat oikeuteni, kun muutkin käyttävät materiaaliani esimerkiksi yhteisopettajuudessa?

– Sekä opettajat että opiskelijat ottavat materiaaliani käyttöönsä, vaikkei tästä ole sovittu. Etäluentoja videoidaan ilman lupaa.

– Oppilaat saattavat ladata materiaaliani nettiin, jossa se päättyy ties mihin. Itse en halua opetustani tallennettavan videolla, mutta kännyköiden aikana sitä tapahtuu kiellostani huolimatta ja taas se leviää ties mihin.

– Materiaalit päätyvät hyvin nopeasti verkkopalveluihin, jotka tarjoavat esim. mahdollisuutta lukea PDF-tiedostoa verkkoselaimella. Tämä toki onnistuu ilman, mutta jostain syystä noita käytetään. Tuloksena on vanhat ja tekijänoikeudella suojatut tekstit mainoksilla maustettuna ties missä varastossa ja verkkopalvelun pitäjä kerää rahat mainostuloista. Olen tästä syystä vähentänyt PDF- tai vastaavien materiaalien tekemisen mahdollisimman vähäiseksi ja julkaisen materiaalin mieluiten hypertekstinä.

- Opettajien tekemät materiaalit koetaan kaikkien omistamaksi ilman maksua.*
- Työnantaja ei maksa korvauksia opettajan tekemistä omista materiaaleista.*

Avoimissa vastauksissa useasti toistuviin haasteisiin lukeutui lisäksi se, että opettajat eivät yleensä saa korvausta itse tekemänsä materiaalin jakamisesta muiden käyttöön. Myös haastateltavat toivat esiin korvaukseen liittyviä kysymyksiä. Edellä on todettu materiaalin jakamiseen liittyvien kysymysten olleen selvityksessä useimmin esiin tuotu haaste ja haastatteluissa korvauksen saamisen haettiin vaikuttavan myös halukkuuteen jakaa itse tehtyä materiaalia. Haastateltavat kokivat, että mikäli oppilaitos edellyttää tai toivoo opettajan jakavan materiaaliaan, tulisi tästä sopia erikseen ja maksaa asianmukainen korvaus. Haastateltavat kertoivat, että mikäli opettajat ovat saaneet korvauksen materiaalin luomisesta, käytännössä materiaalin jakamista tällöin myös edellytetään. Mikäli opettaja puolestaan ei ole saanut korvausta, jää materiaalin jakaminen hänen itsensä päätettäväksi.

- [Materiaalit] pannaan verkkoon ja ne ovat siellä kaikkien käytössä. Korvaukset materiaalin teosta aivan liian pienet tai niitä ei ole lainkaan.*

- Esimerkiksi tilanteessa, jossa opettaja on vuosia tai vuosikymmeniä laatinut opetusmateriaaleja omaan käyttöönsä, ja hän jää pois kyseisestä työtehtävästä. Onko hänen seuraajallaan oikeus käyttää näitä materiaaleja ja millä ehdoilla? Saako materiaalit tehnyt opettaja tästä jotain korvausta?*

- Kun keskustellaan oikeuksien siirtymisestä, kaikissa korkeakouluissa ei välttämättä keskustella korvauksesta. Joissakin korkeakouluissa on keskusteltu myös korvauksista, mutta nämä keskustelut eivät välttämättä ole johtaneet mihinkään tai ei ole tietoa siitä, mihin ne johtivat.”*

9.

Tekijänoikeusosaaminen ja tieto käyttöluvista

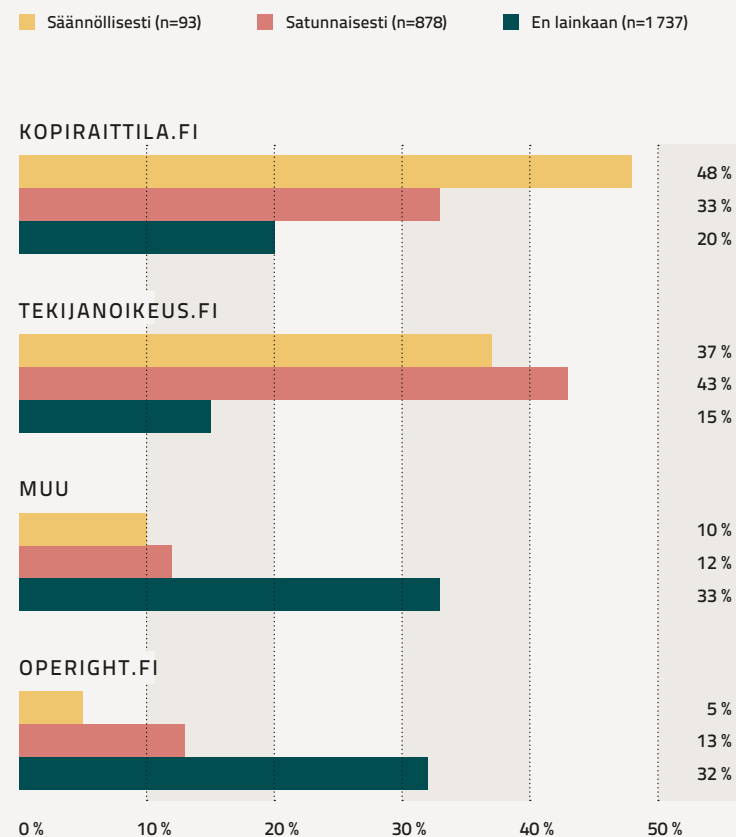
Edellä jaksossa 7 on käsitelty opettajien tietämystä tekijänoikeuteen liittyvistä aihepiireistä, tekijänoikeudellisia haasteita opetustyössä sekä näiden suhdetta tekijänoikeuskoulutukseen osallistumiseen. Yhtenä kokonaisuutena selvityksessä tarkasteltiin tekijänoikeusosaamista ja tietoa käyttöluvista. Tavoitteena oli selvittää, mitä kautta opettajat saavat tietoa tekijänoikeuksista ja käyttöluvista sekä millä tavoin he toivoisivat saavansa tietoa kyseisistä aiheista.

9.1. TIEDONSAANTI TEKIJÄNOIKEUKSISTA JA KÄYTTÖLUVISTA – NYKYISET KANAVAT

Verkkokyselyn vastaajilta kysyttiin, onko tekijänoikeudella suojatun materiaalin opetuskäyttöön ja käyttölupiin liittyen heidän mielestään riittävästi tietoa saatavilla. Vastaajista 65 % koki, että tietoa on saatavilla riittävästi. Vastaajat olivat saaneet tietoa sekä edellä jaksossa 7.2 esitellysti tekijänoikeuskoulutuksiin osallistumisen myötä, minkä lisäksi vastaajat hyödynsivät tekijänoikeusaiheisia verkkosivus-

Kuva 25.
Mitä seuraavista tekijänoikeusaiheisista verkkosivustoista käytät?

Tekijänoikeussivustojen käyttö

toja, joista kuvan 25 osoittamalla tavalla yleisimmin Kopiraittila.fi-sivustoa.

Vastaajia pyydettiin halutessaan yksilöimään myös muita kanavia, joiden kautta he olivat saaneet tietoa tekijänoikeuksista ja käyttöluvista. Vastauksissa korostui erityisesti tiedonsaanti kollegoilta. Muita mainittuja lähteitä olivat muun muassa vastaajien omat yliopisto-opinnot, OAJ, tekijänoikeusjärjestöt (vastauksissa mainittuina Kopioisto, Kuvasto, Sanasto ja Teosto), Educa-messut sekä kirjallisuuslähteet (vastauksissa mainittuina Opettaja-lehti ja Suomen Laki -palvelu).

9.2. TIEDONSAANTI TEKIJÄNOIKEUKSISTA JA KÄYTTÖLUVISTA – TOIVOTUT KANAVAT

Selvityksessä tarkasteltiin myös sitä, millaista tietoa vastaajat toivoivat saavansa lisää ja millä tavoin. Verkkokyselyn avoimissa vastauksissa korostuivat erityisesti selkeät ja konkreettiset käytännön ohjeet, joihin opettajien olisi helppoa ja vaivatonta tutustua, mikä säästäisi resursseja varsinaiseen opetustyöhön. Vastaajat toivoivat erityisesti suoraan oppilaitoksille jaettavia esitteitä, joiden osalta toivottiin myös selkoesitteitä ja asioiden esittämistä mahdollisimman lyhyesti. Lisäksi tekijänoikeudellisia kysymyksiä toivottiin havainnollistettavan käytännön esimerkkien kautta.

Useammissa haastatteluissa toistui se, että tieto käyttöluvista sekä tekijänoikeuksista tulisi tulla suoraan kunnan opetustoimen puolelta. Haastateltavat kokivat, että

– Selkeitä, oppilaitoksille jaettavia esitteitä. Asiat esitettävä ytimekkäästi, että tiedon tarkistaminen sujuu vaivatta ja nopeasti. Työn kiireissä ei usein ole aikaa perehtyä, eikä omalla ajalla.

– Selkeää tietoa, jossa myös esimerkkitilanteita sekä verkossa että painetussa muodossa. Esimerkiksi OAJ:n jäsenille voisi suunnata kampanjan opasvihkoineen.

– Toivoisin huomattavasti enemmän esimerkkejä, koska vaikka perussäännöt ja periaatteet ovat helposti löydettävissä ja tiedossa, niin silti aina tuntuu löytyvän tapauksia, joihin sääntöjä on vaikea soveltaa. Esimerkkien avulla soveltaminenkin voisi olla helpompaa.

kyseisten teemojen tulisi olla opetustoimen säännöllisesti käsiteltävien asioiden listalla, jolloin kaikki saisivat varmasti samat tiedot, yhtäaikaaisesti ja säännöllisesti. Tiedon lähettäminen oppilaitosten kirjaamoiden kautta koettiin tehokkaaksi keinoksi välittää tieto varmasti oikealle vastaanottajalle.

Yhtenä kaikille yhteisen ja säännöllisen tiedonsaannin takaavana muotona haastatteluissa nousi esiin pakollisen tekijänoikeuskurssin suorittaminen. Kurssi suoritetaisiin säännöllisesti, esimerkiksi joka kolmas vuosi [mainittu frekvenssi esiintyi useammassa haastattelussa] ja sen suorittaminen tulisi osoittaa työnantajalle todistuksen tai vastaavan muodossa. Siten tekijänoikeuskurssi vastaisi tältä osin esimerkiksi tietoturva- tai ensiapukursseja, joiden suorittamista useimmat työnantajat edellyttävät.

Haastatteluissa käsiteltiin myös tekijänoikeuskurssin suorittamisen ajankohtaa, jonka useat haastateltavat katsoivat sopivan hyvin lukuvuoden alkuun tai uuden työntekijän perehdytyksen yhteyteen. Haastateltavat esittivät myös vastakkaisia näkemyksiä, joiden mukaan lukuvuoden alku ja/tai perehdytys voisivat myös olla liian kiireinen aika pakollisille lisäsuorituksille. Haastateltavat olivat yksimielisiä siitä, että kurssin suorittamisen tulisi tapahtua työajalla, eikä se saisi tuoda kohtuuttomasti lisätyötä.

Tekijänoikeusosaamisen vahvempi sisällyttäminen perehdytyksen yhteyteen nousi esiin muutoinkin haastatteluissa. Haastateltavat kokivat, että työnantajien tulisi nostaa tekijänoikeudet ja käyttöluvut enemmän esille perehdytyksissä sekä lisäksi muissa palavereissa ja koulutuk-

– Kunnasta pitäisi saada tieto siitä, mistä asioista tulisi puhua opettajille. Tekijänoikeuksien ja käyttöluvien tulisi olla näissä asioissa mukana. Kerran vuodessa pitäisi puhua näistä asioista. Opettaja, peruskoulu

– Pakollisen verkkokurssin suorittaminen olisi hyvä motivaattori hakea tietoa [käyttöluvista ja tekijänoikeuksista]. Eli esimerkiksi joka kolmas vuosi pitäisi suorittaa kurssi, jonka suorittaminen tulisi todistaa rehtorille kurssitodistuksen muodossa. Opettaja, perusopetus

– Lukuvuoden alussa suoritettava mahdollisesti pakollinen koulutus, joka tulisi uusia säännöllisesti. Koulutus pitäisi saada suorittaa työajan sisällä. Opettaja, lukio

sisä. Lisäksi useammat haastateltavat toivoivat kattavaa ohjeistusta tekijänoikeuksista ja käyttöluvista oppilaitoksen intra-sivustoille.

Muita avoimissa vastauksissa ja haastatteluissa esitettyjä toivottuja kanavia tiedonsaannille olivat työnantajan

järjestämät tietoiskut aiheista, tekijänoikeuskampanjat sekä oppilaitoksen kirjaston välittämä tieto. Lisäksi avoimissa vastauksissa mainittiin tekoälysovellus, jolta kysyä itseään mietityttävistä aiheista sekä yleisesti selkeät verkkosivustot.

– Työnantajan tulisi nostaa tekijänoikeusasioita enemmän esille muun muassa palaverissa, perehdytyksessä ja koulutuksissa. Esimerkiksi nykyisin perehdytyskansiossamme ei ole mitään tekijänoikeuksista ja käyttöluvista.

Opettaja, varhaiskasvatus

– Kokisin parhaaksi, että kaikilla olisi yhteiset säännöt ja selkeät käytännöt, joiden mukaan toimia. Toivoisin perehdytyksen yhteydessä suoritettavaa kurssia tms. kokonaisuutta, jolla kaikki saisivat samat ja ajantasaiset tiedot tekijänoikeuksista ja käyttöluvista.

Opettaja, varhaiskasvatus

– Intra olisi hyvä kanava jakaa tietoa – jos saisimme tähän valmiin tietopaketin, varmasti laittaisimme sen intraamme.

– Osa opettajista ei pidä videoiden katsomisesta, vaan lukisivat mieluummin aiheista verkosta.

– Käyttöluvat ovat nykyisin huonosti esillä. Ennen lupataulut olivat esillä kopiokoneessa. Toivoisimme lupataulun postitusta kouluille ja lupatauluun voisi luoda QR-koodeja, joista saisi lisätietoa olemassa olevan sähköisen lupataulun ohella. Oppilaitoksen edustaja, peruskoulu

Johtopäätökset

Selvityksen perusteella voidaan todeta, että uudet tekijänoikeuslain opetusta koskevat rajoitussäännökset sekä opetukseen saatavilla olevat käyttöluvut molemmat koetaan käyttäjien eli opettajien ja muiden opetusta antavien henkilöiden sekä oppilaitosten näkökulmasta toimivina.

Selvitys osoittaa, että tekijänoikeuksista ja opetukseen saatavilla olevista käyttöluvista tiedottamista tulisi edelleen tehostaa yhteistyössä oppilaitosten ja tekijänoikeusjärjestöjen sekä muiden luvantarjoajien kanssa. Lainmuutoksen valmistelussakin on todettu, että opetukseen saatavilla olevista käyttöluvista tiedottaminen on yhteisesti näiden tahojen vastuulla.

Selvityksen perusteella voidaan todeta, että tekijänoikeuslakiin lisätty uusi 14 a § koskien opetuksen havainnollistamista tunnettiin vastaajien keskuudessa hyvin ja lainmuutos on kokonaisuutena helpottanut teosten käyttöä opetuksessa sekä vähentänyt opetustyössä aiemmissa selvityksissä esille nousseita tekijänoikeudellisia haasteita. Säännöksen sanamuotoon havaittiin kuitenkin liittyvän tiettyä tulkinnanvaraisuutta, joka vaikuttaa siihen, kuinka

toimivana vastaajat lainmuutoksen kokivat. Erityisesti käsitteet ”helposti saatavilla” sekä ”ansiotarkoituksessa tapahtuva opetus” koettiin monitulkintaisina. Säännökseen sisältyvien käsitteiden yksityiskohtaisempi tarkastelu kuitenkin osoitti, että säännöksen sanamuoto ymmärretään lähtökohtaisesti lainsäätäjän tarkoittamalla tavalla ja haasteet liittyvät tosiasiallisesti puutteelliseen tiedonsaantiin. Lisäksi säännöstä koskevan tiedon koettiin olevan vaikeasti saatavilla tai vastaaja ei tiennyt, mistä tietoa tulisi lähteä hakemaan. Tämäkin korostaa tiedottamisen lisäämisen merkitystä. Opettajilla ja varhaiskasvattajilla tulisi olla erityisesti tieto siitä, millaisia opetukseen saatavilla olevia käyttölupia heillä on käytettävissään. Lisäksi heillä tulisi olla tieto siitä, mistä he voivat tämän tarkistaa.

Selvitys osoittaa, että yhdessä päivitettyjen käyttölupien kanssa lainsäädäntö ja käyttöluvut vastaavat hyvin opetuksen tarpeita tekijänoikeudella suojattua aineistoa opetuksessa käyttävien näkökulmasta. Valtaosa selvitykseen osallistuneiden kohtaamista haasteista koskivat sellaisia teosten käyttötilanteita, jotka jo sisältyvät nykyisiin

käyttölupiin tai opetuksen havainnollistamista koskevaan säännökseen. Tällaisia olivat esimerkiksi kuvien käyttö opetuksessa eri lähteistä ja mainosvideoiden esittäminen mediakasvatuksessa. Havainnot vastaavat vuosina 2015 ja 2018 toteutettuja selvityksiä, joissa tiedonpuute erityisesti sallituista teosten käyttötavoista koettiin keskeisimpänä tekijänoikeudellisena haasteena. Lainmuutos on kuitenkin selvästi vähentänyt YouTube-videoiden esittämiseen liittyneitä haasteita opetuksessa. Henkilökohtaiseen käyttöön tarkoitettujen musiikin suoratoistopalveluiden osalta puolestaan haasteita esiintyi nyt enemmän aiempiin vuosiin verrattuna. Tähän on mahdollisesti vaikuttanut yhtäältä tiedon lisääntyminen, selvityksissä toteutetut kysymyksen asettelut sekä vaihtoehtoisten sallittujen musiikin esittämislähteiden puute, esimerkiksi CD-levyjen ja ostettujen musiikkitiedostojen puute, tai se, ettei oppilaitokselle tai varhaiskasvatukseen ole hankittu maksullista julkiseen esittämiseen tarkoitettua suoratoistopalvelua.

Osa haasteista koski tilanteita, jotka ovat sallittuja opetuksen havainnollistamista koskevan säännöksen perusteella, kuten selvityksessä useasti esiintynyt mainosvideoiden esittäminen opetuksessa. Useat vastaajat, jotka eivät koe käyttölupien vastaavan tarpeitaan opetuksessa, ilmoittivat myös luovansa lähtökohtaisesti kaiken opetusaineistonsa itse, minkä vuoksi käyttölupia ei koeta tarpeelliseksi. Osa haasteista oli sellaisia, joihin ei voida puuttua lainsäädännöllisin keinoin, koska kyse on sopimussuhteesta käyttäjän ja palveluntarjoajan välillä. Näiden osalta korostuvat suoratoistopalvelut, erityisesti Spotify. Ratkaisuna vii-

meksi mainittuun tilanteeseen on se, että markkinoilla on kuitenkin tarjolla muita suoratoistopalveluita (esim. Soundtrack Your Brand (ent. Spotify for Business), Feelment, Audience First ja Toneco), joita saa käyttää opetuksessa.

Selvityksessä myös havaittiin, että oppilaitoksissa esiintyy hyvin vähän yhdessä sovittuja käytäntöjä koskien opettajan itse tekemän materiaalin jakamista, eikä yleensä opettajan itse tekemän materiaalin tekijänoikeuksista sovi ta lainkaan työnantajan kanssa – ainoastaan 13 % selvitykseen vastanneista oli sopinut tekijänoikeuksistaan. Samalla puutteelliset käytännöt ja sopimuskäytäntö olivat suurin syy tekijänoikeudellisten haasteiden kohtaamiselle opettajien itse tekemän materiaalin osalta, ja valtaosa selvitykseen osallistuneista toivoi selkeitä ja yhdessä sovittuja käytänteitä materiaalin jakamiseen kollegoiden kesken. Opettajan itse tekemän materiaalin jakamista koskevat haasteet liittyivät sallittuihin tapoihin käyttää kollegoiden luomaa opetusmateriaalia, opettajan laatiman materiaalin luvattomaan jakamiseen sekä kysymykseen työsuhteen aikana ja työajalla valmistetun materiaalin tekijänoikeuksista. Keskeisiin haasteisiin lukeutui lisäksi se, että opettajat eivät lähtökohtaisesti saa korvausta oman materiaalinsa luovuttamisesta muiden opettajien ja/tai työnantajansa käyttöön. Selvitykseen osallistuneet toivoivat, että mikäli oppilaitos edellyttää tai toivoo opettajan jakavan materiaaliaan, tulisi tästä sopia erikseen ja maksaa asianmukainen korvaus.

Selvityksessä havaittiin, että suurin haaste opetuksen rajoitussäännösten ja käyttölupien toimivuudessa on tiedonpuute sekä lainsäädännön että käyttölupien sisällös-

tä. Selvitykseen osallistuneet toivoivat sekä tekijänoikeuksien ja käyttöluvien tiedottamisen tehostamista erityisesti omissa oppilaitoksissaan että nykyistä selkeämpiä yhdessä sovittuja käytänteitä koskien opettajan itse laatimia materiaaleja ja opettajan tekijänoikeuksia.

Yhtenä ratkaisuna tiedottamisen ja tekijänoikeusosaamisen tehostamiseen selvityksessä nousi esiin kaikille opettajille ja varhaiskasvattajille yhteisen tekijänoikeuskurssin suorittaminen. Kurssi tulisi suorittaa säännöllisesti, esimerkiksi 2–3 vuoden välein, ja suorittaminen olisi mahdollista todistaa esimerkiksi työnantajalle toimitettavalla verkkotodistuksella tai vastaavalla. Haasteltujen opettajien mukaan kurssin suorittamisen tulisi tapahtua työajalla, ja se voitaisiin sisällyttää esimerkiksi osaksi perehdytystä tai uuden lukuvuoden alkua. Haastellut opettajat ja oppilaitosten edustajat suhtautuivat velvoittavan ja säännöllisen tekijänoikeuskurssin suorittamiseen lähtökohtaisesti hyvin positiivisesti.

Liite 1

Verkkokyselyn kyselylomake

A. TAUSTAKYSYMYKSET

A1. Kuinka kauan olet toiminut opettajana / olet tehnyt opetustyötä

1. 0–2 v.
2. 3–5 v.
3. 6–10 v.
4. 11–20 v.
5. yli 20 v.

A2. Millä oppilaitosasteella/koulutusasteella opetat

1. Varhaiskasvatuksessa ja/tai esiopetuksessa
2. Perusopetuksessa
3. Lukiokoulutuksessa
4. Ammatillisessa koulutuksessa
5. Ammattikorkeakoulussa
6. Yliopistossa
7. Vapaan sivistystyön oppilaitoksessa
8. Taiteen perusopetusta antavassa oppilaitoksessa
9. Muualla, missä

Jos vastasi perusopetuksessa:

Oletko

1. Luokanopettaja
2. Aineenopettaja
3. Muu, mikä?

A3. Mitä ainetta opetat (jos vastasi aineenopettaja/lukiokoulutus) / millä koulutuslallalla opetat (jos vastasi ammatillinen koulutus / ammattikorkeakoulu / yliopisto)

B. OPPILAITOSTEN KÄYTTÖLUPIEN JA RAJOITUSTEN TUNNETTUUS

B1. Tiesitkö, että teoksen osaa tai otetta ja lyhyen teoksen kokonaankin saa käyttää, esimerkiksi kopioida tai esittää, opetuksen havainnollistamiseen ilman tekijöiden lupaa, jos teoksen käyttöön

ei ole lupaa helposti saatavilla? Kyllä / En

Selite: **Opetuksen havainnollistaminen** muistuttaa siteeraamista eli tarkoittaa teoksen osien tai otteiden käyttöä, esimerkiksi kopioimista tai esittämistä, opetuksen tukemiseen, rikastuttamiseen tai täydentämiseen. Opetuksen havainnollistamista ei ole opetusaineiston hankinnan korvaaminen kopioimalla. Teoksen käytön tulee tapahtua tietyille rajatulle henkilöpiirille tarkoitettussa tilanteessa tai suojatussa sähköisessä ympäristössä. Opetuksen havainnollistamista koskeva käyttöoikeus ei koske ansiotarkoituksessa tapahtuvaa opetusta.

B2. Tiedätkö, mitä teoksia saa käyttää opetuksen havainnollistamiseen? Kyllä / Ei

Jos vastannut ei, pyydetään tarkentamaan vastausta, miksi asia ei ole selkeä.

B3. Tiesitkö, että kevään 2023 lain muutoksen jälkeen myös YouTube- tai vastaavia verkkovideoita saa käyttää opetuksen havainnollistamiseen ilman lupaa? Kyllä / En

B4. Tiesitkö, että opetuksessa saa myös esittää muita teoksia, esimerkiksi musiikkia, ilman lupaa, jos opetus tai opetustoiminta ei tapahdu ansiotarkoituksessa? Kyllä / En

Selite: **Teosten vapaa esittämisoikeus** (ns. opetuspoikkeus) tarkoittaa sitä, että oppitunnilla saa esimerkiksi kuunnella ja soittaa musiikkia, lukea kirjoja ääneen, kuunnella radiota, podcasteja tai ääni kirjoja ilman tekijöiden lupaa ja korvausta. Vapaa esittämisoikeus ei koske ansiotarkoituksessa tapahtuvaa opetusta eikä elokuva- ja näytelmäteoksien esittämistä. Tekijänoikeuslaissa elokuvateoksella tarkoitetaan elokuvien lisäksi esimerkiksi tv-ohjelmia.

Opetuspoikkeusta ei voi soveltaa taloudellisen voiton tai muun välittömän taloudellisen edun tavoittelemiseksi tapahtuvassa opetustoiminnassa. Opetustoiminnan voidaan katsoa tapahtuvan myös ansiotarkoituksessa, jos siinä on joitain muita normaaliin liiketoimintaan liittyviä piirteitä, vaikka toimintaa ei harjoitettaisikaan taloudellisen voiton tavoittelemiseksi.

B5. Kuinka hyvin tunnet seuraavat käyttöluvat?

(Vastausvaihtoehdot: 1=Tunnen luvan sisällön | 2=Olen kuullut luvasta | 3=En tunne lainkaan)

1. Kopiointilupa
2. Tv-ohjelmien käyttöluva
3. Musiikin esittämisluvat (kuntasopimus, Musiikkiluvat.fi)
4. Koulukinon Suoratoisto -palvelu

5. Elokuvalisenssi
6. Näytelmien esittämislupa (Näytelmät.fi / Näytelmäkulma / agencynorth.com)

B6. Tiedätkö, mitä käyttöluvia oppilaitoksellasi on käytössä tai oppilaitokseesi on joskus hankittu?

Selite: **Käyttöluvien hankinta ja niistä tiedottaminen** on oppilaitoksen vastuulla. Kysymyksellä selvitetään sinun tietoisuutta oppilaitoksellasi olevista luvista.

Matriisikysymys: (vastausvaihtoehdot) 1=Lupa on käytössä | 2=Lupa on joskus hankittu, mutta ei enää käytössä | 3=Lupaa ei ole ollut koskaan käytössä | 4=En tiedä

1. Kopiointilupa
2. Tv-ohjelmien käyttöluva
3. Musiikin kuntasopimus tai musiikin esittämislupa
Musiikkiluvat.fi-palvelusta
4. Koulukinon Suoratoisto -palvelu
5. Elokuvalisenssi
6. Näytelmien esittämislupa (Näytelmät.fi / dramacorner.fi / agencynorth.com)

B7. Tiesitkö, että Kopiraattila.fi-verkkosivustolta (kopiraattila.fi/teosten-kayttoluvat) löytyy tieto opetusta varten saatavilla olevista teosten käyttöluvista? Kyllä / En

B8. Miten arvioisit oman tekijänoikeusosaamisesi ja käyttöluvien tietämyksesi suhteessa kollegoihisi omassa oppilaitoksessasi?

1. Osaamiseni on keskivertoa parempi
2. Osaamiseni on samalla tasolla
3. Osaamiseni on keskivertoa heikompi
4. En osaa sanoa

C. OPETUSTOIMINNANTARPEET

C1.-4. Vastaako tämä käyttöluja tarpeitasi opetuksessa? Kyllä / Ei

Jos mielestäsi ei vastaa, kuvaile, miten lupa ei vastaa tarpeitasi opetuksessa, esimerkiksi mitä sisältöjä haluaisit käyttää opetuksessa ja miten? [Avoin vastauskenttä]

Kopiointilupa: Kopiointiluvalla saa kopioida, skannata tai tulostaa kuvia, artikkeleita, nuotteja, otteita kirjoista, verkkosivuilta ja muista julkaisuista. Samasta julkaisuista 20 %, kuitenkin enintään 20 sivua. Samalta verkkosivulta enintään 20 kuvaa tai sivua. Nuotteja saa kopioida samasta julkaisusta 10 sivua, kuitenkin enintään puolet julkaisusta. Artikkelin, esitteen tai vastaavan saa kopioida kokonaan. Työkirjoja ei saa kopioida lainkaan. Kopiot saa liittää omaan materiaaliin, jakaa paperikopioina tai tallentaa suljettuun oppimisympäristöön oman opetusryhmän saataville.

Vastaako kopiointilupa tarpeitasi opetuksessa? Kyllä / Ei

Jos mielestäsi ei vastaa, kuvaile, miten lupa ei vastaa tarpeitasi opetuksessa, esimerkiksi mitä sisältöjä haluaisit käyttää opetuksessa ja miten? [Avoin vastauskenttä]

Tv-ohjelmien käyttöluja

Tv-ohjelmien käyttöluvalla saa esittää muita kotimaisia ja ulkomaisia ohjelmia, paitsi ei elokuvia ja mainoksia, Yle Areenasta, Elävästä arkis-

tosta ja maksuttomasta MTV Katsomosta. Tv-ohjelmien käyttöluvalla saa myös tallentaa ohjelmia Ylen ja MTV3-kanavilta.

Vastaako tv-ohjelmien käyttöluja tarpeitasi opetuksessa? Kyllä / Ei

Jos mielestäsi ei vastaa, kuvaile, miten lupa ei vastaa tarpeitasi opetuksessa, esimerkiksi mitä sisältöjä haluaisit käyttää opetuksessa ja miten? [Avoin vastauskenttä]

Elokuvalisenssi: Elokuvien esittämiseen tulee oppilaitoksen hankkia itse erillinen maksullinen lupa. Elokuvalisenssi kattaa tietyt kotimaiset ja ulkomaiset elokuvat (esim. monet eurooppalaiset elokuvat eivät sisälly lupaan). Elokuvalisenssillä saa esittää lupaan sisältyviä elokuvia DVD- tai Blue-ray -levyltä, tv-tallenteina tai suoratoisto- tai tilauspalveluista.

Vastaako Elokuvalisenssi tarpeitasi opetuksessa? Kyllä / Ei

Jos mielestäsi ei vastaa, kuvaile, miten lupa ei vastaa tarpeitasi opetuksessa, esimerkiksi mitä sisältöjä haluaisit käyttää opetuksessa ja miten? [Avoin vastauskenttä]

Musiikin esittämisluvat: Musiikkia saa soittaa ja kuunnella opitunnilla vapaasti ei-ansiotarkoituksessa tapahtuvassa opetustoitinnassa. Muihin oppilaitosten tilaisuuksiin, konsertteihin ja tapahtumiin tarvitaan lupa. Kuntien hankkimalla luvalla (Teoston ja Gramexin kuntasopimukset) musiikkia saa esittää kunnallisissa oppilaitoksissa. Muiden oppilaitosten tulee hankkia lupa Musiikkiluvat.fi-palvelusta. Musiikin käyttöön somessa ja netissä tarvitaan erillinen lupa Teostosta ja äänitemusiikin osalta myös levy-yhtiöiltä käyttötilanteesta riippuen. Musiikkia saa soittaa Cd-levyiltä ja ostetuista musiikkitiedostoista, mutta esimerkiksi Spotifysta tai muusta henki-

lökohtaiseen käyttöön tarkoitetusta musiikin suoratoistopalvelusta ei saa soittaa musiikkia opetuksessa.

Vastaavatko musiikin käyttöluvat tarpeitasi opetuksessa? Kyllä / Ei

Jos mielestäsi ei vastaa, kuvaile, miten lupa ei vastaa tarpeitasi opetuksessa, esimerkiksi mitä sisältöjä haluaisit käyttää opetuksessa ja miten? [Avoin vastauskenttä]

D. TEKIJÄNOIKEUDELLISET HAASTEET OPETUKSESSA

D1. Oletko kohdannut tekijänoikeudellisia haasteita opetustyössä viime aikoina? Kyllä / En

Jos Kyllä: Kertoisitko tarkemmin, millaisia haasteita olet kohdannut ja miten olet ne ratkaissut? [Avoin vastauskenttä]

D2. Koetko, että lainmuutos keväällä 2023 on parantanut teosten käyttömahdollisuuksia ja tekijänoikeuksiin liittyviä haasteita opetuksessa? Kyllä / Ei / En osaa sanoa

Kuvaile, millä tavalla teosten käyttömahdollisuudet ovat parantuneet / eivät ole parantuneet tai millaisia tekijänoikeudellisia haasteita lainmuutos ratkaisi / ei ratkaissut. [Avoin vastauskenttä]

D3. Arvioi, kuinka hyvin tunnet seuraavia tekijänoikeuteen opetuksessa liittyviä aihepiirejä?

Matriisikysymys:

Asteikko 1–5 (1 = En tunne lainkaan | 5 = Tunnen hyvin)

- a) Opettajan tekijänoikeudet itse tekemäänsä opetusmateriaaliin
- b) Opiskelijan tekijänoikeudet omaan työhön

- c) Internetissä vapaasti saatavilla olevan aineiston käyttöoikeudet opetuksessa

- d) Videopalveluissa (esim. YouTube) olevien videoiden esittämisoikeudet oppitunnilla

D4. Onko sinulla tullut vastaan tilanteita, joissa olet käyttänyt jotain sisältöä tai materiaalia (esim. video, kuva, peli, artikkeli), vaikka et ole tiennyt tai ollut varma, saako sitä käyttää tai millä tavalla sitä saa käyttää opetuksessa? Kyllä / Ei / On tullut, mutta en käyttänyt sisältöä

Selite: Vastauksessa ei tarvitse miettiä, onko toiminta ollut lain tai käyttöluvien mukaista. Vastauksia käytetään ainoastaan nykyisen järjestelyn toimivuuden arvioimiseen ja kehittämiseen.

Jos Kyllä tai On tullut, mutta ei käyttänyt sisältöä, kerro tarkemmin, millainen materiaali ja käyttötilanne oli. Vastauksessa ei tarvitse miettiä, oliko tilanne lain tai käyttöluvien mukaista. Vastauksia käytetään ainoastaan nykyisen järjestelyn toimivuuden arvioimiseen ja kehittämiseen. [Avoin vastauskenttä]

D5. Onko oppilaitoksessasi yhteisiä käytänteitä opettajan tekemien materiaalien jakamiseen? Kyllä / Ei

Jos Kyllä, millaisista käytänteistä oppilaitoksessasi on? [Avoin vastauskenttä]

D6. Oletko sopinut työnantajasi / oppilaitoksesi kanssa materiaalin tekemisestä ja/tai jakamisesta muiden opettajien käyttöön? Kyllä / Ei

Jos kyllä, mitä ja miten tekijänoikeuksista on sovittu? [Avoin vastauskenttä]

D7. Liittyykö mielestäsi opettajien omien materiaalien tekijänoikeuksiin haasteita? Kyllä / Ei

Jos kyllä, kuvailisitko lähemmin, millaisia? [Avoin vastauskenttä]

D8. Voit kuvata tähän myös muita tekijänoikeuteen liittyviä kysymyksiä, joita olet kohdannut opetuksessa. Toivotko esimerkiksi jotain uudistuksia käyttöluviin tai tekijänoikeuksiin?

[Avoin vastauskenttä]

E. TEKIJÄNOIKEUSOSAAMINEN JA TIETO KÄYTTÖLUVISTA

E1. Onko tekijänoikeudella suojatun materiaalin opetuskäyttöön ja käyttöluviin liittyen mielestäsi riittävästi tietoa saatavilla? Kyllä / Ei

Jos ei, kerro, millaista tietoa toivoisit saavasi lisää, miten ja missä (esimerkiksi verkossa, oppilaitoksille jaettavia esitteitä jne.)?

[Avoin vastauskenttä]

E2. Mitä kautta olet saanut tietoa käyttöluvista ja tekijänoikeuksista?

- a) Verkosta
- b) Koulutuksista
- c) Omasta oppilaitoksestani
- d) Muualta, mistä?
- e) En mistään

|

E3. Mitä seuraavista tekijänoikeus verkkosivustoista käytät Matriisikysymys:

1= Säännöllisesti | 2 = Satunnaisesti | 3= En lainkaan

- a) Kopiraittila.fi
- b) Operight.fi
- c) Tekijänoikeus.fi
- d) Muu, mikä

E4. Oletko osallistunut tekijänoikeuskoulutukseen vuoden 2023 aikana? Kyllä / En

- a) Jos kyllä, kenen järjestämä koulutus oli
- b) IPR University Center
- c) Kollega tms. omasta oppilaitoksesta
- d) Kopiosto
- e) OAJ
- f) TTVK
- g) Muu taho, mikä

E5. Voit nostaa vielä muita tekijänoikeuksiin liittyviä asioita esille, jos haluat. [Avoin vastauskenttä]

Liite 2

Haastattelurunko

TAUSTAKYSYMYKSIÄ

- Kertoisitko aluksi, kuinka kauan olet työskennellyt opettajana ja mitä luokkia opetat?
- Miten hyödynnät erilaisia materiaaleja opetuksessa?
- Teetkö paljon itse materiaalia vai käytätkö valmista kustantajan opetusmateriaalia tai jonkun toisen opettajan tekemää materiaalia?

TEKIJÄNOIKEUDET OPETUKSESSA

Sisältöjen käyttöön liittyvät mahdolliset tekijänoikeudelliset haasteet

- Oletko kohdannut tekijänoikeuksiin liittyviä kysymyksiä / haasteita työssäsi? Millaisia? Miten olet ratkaissut ne?
- Ovatko tekijänoikeussäännöt ja luvat mielestäsi toimivia ja riittäviä opetuksessa?

Opetuksen havainnollistamista koskeva sääntely: säännöksen ymmärrettävyys

- Miten ymmärrät opetuksen havainnollistamisen ja sitä koskevan säännöksen sisällön?
- Osaatko arvioida, miten kollegasi ovat ymmärtäneet opetuksen havainnollistamisen ja sen, milloin sisältöä voi käyttää ilman lupaa opetuksen havainnollistamiseen?
- Ovatko sisältöjen käyttöön liittyvät mahdollisuudet mielestäsi selkiytyneet lakimuutoksen myötä?

Opetuksen käyttöluvat

- Onko oppilaitoksesi ohjeistanut opettajia tekijänoikeuksiin ja käyttölupiin liittyen? Jos on, niin miten?
- Esimerkiksi: onko oppilaitoksesi tiedottanut opettajia siitä, mitä lupia teillä on käytössä / teille on hankittu?
- Mikä olisi paras kanava / tapa saada tietoa oppilaitosten käyttöluvien sisällöistä ja tekijänoikeuksista?
- Jos ei tule esiin: miten painetut esitteet, verkkosivut, koulutukset jne. toimivat sinulle? Missä näitä tulisi olla tarjolla? Miten sinun olisi helpointa löytää esitteitä, verkkosivuja jne.? Miten pystyisit parhaiten osallistumaan koulutukseen?

Tekijänoikeustietämys

- Mitkä asiat tekijänoikeuksissa tuntuvat hankalimmalta?

ITSE TEHDYN MATERIAALIN JAKAMINEN JA TEKIJÄNOIKEUKSISTA SOPIMINEN TYÖNANTAJAN KANSSA

- Ohjeistaako työnantajasi jakamaan omaa materiaalia muille? Jos ohjeistetaan, millä tavalla ohjeistetaan?
- Oletko sopinut tekijänoikeuksiesi siirtämisestä joltain työnantajasi kanssa?

LOPPUSANAT

- Muuta sanottavaa, mikä ei ole tullut vielä esiin?

